

Ábrám Zoltán (Szinérváralja, 1963) – orvosprofesszor, újságíró, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem tanára
 Benő Attila (Marosvásárhely, 1968) – költő, nyelvész, a kolozsvári BBTE tanára
 Borcsa János (Kézdivásárhely, 1953) – kritikus, az irodalomtudományok doktora, Kézdivásárhely
 Brém-Nagy Ferenc (Nyírbátor, 1965) – író, szerkesztő, Budapest
 Buda Ferenc (Debrecen, 1936) – költő, író, Tiszakécske
 Kemény István (Budapest, 1961) – költő, író, Budapest
 Kristó Róbert (Csíkszereda, 1974) – grafikus, Csíkszereda
 B. Kovács András (Kolozsvár, 1949) – újságíró, közíró, Sepsiszentgyörgy
 Medgyesi Emese (Marosvásárhely, 1961) – író, Brüsszel
 Simó Márton (Urikány, 1963) – író, újságíró, Székelyudvarhely
 Szakács István Péter (Székelyudvarhely, 1957) – író, irodalomtörténész, Székelyudvarhely
 Túros Eszter (Csíkszereda, 1982) – művészettörténész, Csíkszereda
 Varga László Edgár (Margitta, 1985) – költő, Kolozsvár
 Zsidó Ferenc (Székelyudvarhely, 1976) – író, kritikus, Székelykeresztúr

SZÉKELYFÖLD

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

„Nyelved ha meg nem tartod,
 tökmindegy, hol érsz partot,
 s neved mibe van róva:
 London, Párizs vagy Moszkva
 lelked is elorozza,
 bedarál Berlin vagy Róma
 fölemészt Európa.”

(Buda Ferenc)

„Egy költő, akit nyilván borzasztóan zavart, hogy nem tud (a saját mércéje szerint) elég jó verset írni, szóval Szerb Antal megalkotja a maga versét. A Száz vers titka az, hogy maga is költői alkotás: tulajdonképpen a Százegyedik. Ez a könyv a második legkedvesebb versem.”

(Kemény István)

„...ha a magyar gyermek nem tud megtanulni jól románul, mert unosuntalan elgáncsolják, akkor neki ez a tantárgy teher. Következésképpen alig várja, hogy valahogy ötössel átmenjen a vizsgán, és a többiekkel együtt elhagyja az országot, és más-hol próbál érvényesülni a magyar anyanyelvével, az angol, német stb. tudásával. (...) Megfogalmazható a kérdés: a román politikumnak miért nem érdeke az, hogy a kisebbség el-sajátítsa a román nyelvet? Mert akkor itthon marad? Így akarják az országot kiüríteni?”

(Keresztély Irma)

„1956 a magyar–román kapcsolat-történetben is egyedülálló pillanat: három hétig – amíg a legfelsőbb román párt- és államvezetésnek sikerült elhítenie az Erdély-hisztériát, vagyis hogy a magyarok Erdélyt akarják – a román közvélemény teljes mértékben együtt érzett a magyar forradalom eszméivel!”

(Tófalvi Zoltán)

A SZÉKELYFÖLD TÁMOGATÓI:

HARGITA MEGYE TANÁCSA

RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

BETHLEN GÁBOR ALAP

KOVÁSZNA MEGYE TANÁCSA

ROMÁN KULTURÁLIS MINISZTERIUM

SZABADELADÁSI ÁR: 5,00 LEJ · 490 FT
 ELŐFIZETŐI ÁR: 4,00 LEJ

9 771453 387000

1 700 1

XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2017. JANUÁR

SZÉKELYFÖLD

BUDA FERENC, VARGA LÁSZLÓ EDGÁR VERSEI
 BRÉM-NAGY FERENC, MEDGYESI EMESE PRÓZÁJA
 KEMÉNY ISTVÁN:
 50+1 IRODALMI PILLÉR (KISESSZÉK)
 ALMA MATER: KERESZTÉLY IRMA
 PÁLYÁM EMLÉKEZETE: TÓFALVI ZOLTÁN
 RECENZÍÓK KARÁCSONYI ZSOLT,
 SZABÓ RÓBERT CSABA
 ÉS SZENTMÁRTONI JÁNOS KÖNYVÉRŐL
 MŰTEREMTÉS: KRISTÓ RÓBERT
 SZÉKELY KÖNYVTÁR: SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER

XXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2017. JANUÁR

Szépirodalom

Varga László Edgár versei	5
Brém-Nagy Ferenc: Kölcsönvett történetek	11
Buda Ferenc versei	40
Medgyesi Emese: Gonsenyicza Jakab apasága	44
Benő Attila versei	65
Kemény István: 50+1 irodalmi pillér (kisesszék)	67

Alma mater

Megáll-e az a fal, amit rombolva építenek és építve rombolnak? (B. Kovács András beszélgetése Keresztély Irma, volt Kovászna megyei főtanfelügyelővel)	75
--	----

Pályám emlékezete

Hosszú az út a szülőföldről a szülőföldre (Simó Márton beszélgetése Tófalvi Zoltánnal)	99
---	----

Műteremtés

Természetes vonalkódok (Túros Eszter beszélgetése Kristó Róbert képzőművésszel)	140
--	-----

Szemle

Borcsa János: Irodalmi horizontok (Szentmártoni János és Karácsonyi Zsolt könyveiről)	151
Zsidó Ferenc: Alakváltók történetváltozatai (Szabó Róbert Csaba: <i>Alakváltók</i>)	156
Olvasólámpa (Hunyady Sándor, Réz Pál, Szilágyi Aladár könyvéről)	161

Vendégház

Ábrám Zoltán: Harminc éve alakult a Communitas kör	168
Előfizetők listája	181

Székel Könyvtár

Szakács István Péter ajánlja Tamási Áron <i>Ábel az országban</i> című kötetét	194
---	-----

E lapszámunkat Kristó Róbert munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövetei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (csillapor@freemail.hu)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266–311 775, 0266–311 026 (fax), 0746–195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamex.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 12,00 lej, fél évre 24,00 lej, egy évre 48,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft, 14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Varga László Edgár

KI HAGYTA KÉSÉT?

– sztereotípiaváltozatok fiatal férfifejre –
(kottavázlat egy szimfonikus punk-koncerthez
– a verséket szólista, a chorusokat férfikar énekli,
a többi rész instrumentális)

(INTRO: PAM-PARAM)

*

(VERSE I.)

hallgatni hazáig a lépteim zaját
ezt az egykedvű lassú metronómot
a györgyfalvi negyedben egy kietlen utcán
részeg vagyok és kissé meghatódott

ha most látnám magam biztos azt mondanám:
ennek se jött össze ez a kis élet
pedig hát itt vagyok 2015 nyarán
és sétálok az utcán fényesen
részegen s majd harmincévesen
és tulajdonképpen csak egy kicsit félek

*

(BRIDGE)

ez itt a föld s az ott a csillagok
ez én vagy és az is én vagyok
és úgy élünk itt mint egy népmesében

magamban az úton ezt ismétlem
pár kutya kiszaglász a kerítésen
majd megállok mert éppen hazaértem

*

(CHORUS I.)

a férfikor az ordasé
nem kér belőle már a bárány
nem tűr meg ideológiákat
egy antimindenista nagy kiáltvány
amit nem mond el senki
nem szónokol
a férfikor nem győz meg semmiről
csak gyűlöli csendben a korlátait
ha benne marad ha még kitör

*

(VERSE II.)

a lépcsőkorlát persze nyikorog
és persze vakít az önműködő villany
nem segítenek most a nagyzó szavak

gondolatban bekopogok minden ajtón
és elküldök mindenkit a vak fenébe
most érkezem haza: ne aludjanak

nehezen találom el a kulcslyukat
de ismerősen kattannak most a zár
mintha fegyvert biztosítanék ki

a szobában már alszik rég a nőm
ha felébred majd mérgesen motyog
amikor ilyen vagyok sajnos sosem érti

*

(CHORUS II.)

rosszul alszom mintha költő volnék
éjjel felkelek mint kosztolányi
alkatilag vagyok ilyen persze

ideges a fajtám – nem találni
ennél rosszabb csillagjegyet – a fal
hullámszik tengerpartra vágyok
ahol meztelenül napozhat a nőm
és jól alszom majd mint a tanítványok

*

(VERSE III.)

kigombolom most az ingemet
és megállok az ablakban egy percig
nem néz rám senki és nem integet
talpam alatt a padló felmelegszik

lassan és valami fény szitál be
a szobába míg kattan egyet az óra
ez itt egy híres holdsugár – vigyorgok:
hisz épp egy verset írnak róla

*

(MIDDLE 8.)

nehéz úgy felnőni hogy a szüleid gyermekek
mert nem hagyta felnőni őket ceașescu
a kelet-európai nagy táskarádióban
hiába szólt sajnós bartók és enescu
tanácsaik (a szüleinké) arra vonatkoznak
hogy legjobb lenne most már gyermeket nemzeni
pedig még őket sem sikerült fölnevelnünk
csak úgy zsibong a nagy erdélyi napközi

*

(CHORUS III.)

a férfikor kigombolt ing kabát
amit már akármilyen szél nem lobogtat
hogy felhőtlen izzik már az ég

és a láb ismerős járdákat koptat
hogy már kezded kényszeresen komolyan venni
hogy semmit se vegyél olyan komolyan
hogy a tested olyan mint egy szénrajz
de a véred benne már nem olyan

*

(CHORUS IV.)

reggel felkelek mint a nap
elolvasom a friss híreket
napközben keményen dolgozom
és nem bámulom a kék eget
a nőikkel mindig kedves vagyok
és igyekszem nem gondolni arra
az ecseteket messze eldobálom
és nem festem az ördögöt a falra

*

(CHORUS V.)

délben kelek és bűzlök az alkoholtól
és legjobb lesz ha senki nem pofáz bele
a padlón szétszórva a kulcsom a cigim
az ingem rúzs- és borfolttal tele
nem emlékszem semmire mi történt
nem emlékszem arra sem hogy jó volt
csak megújtok egy félbetört cigit
miközben savanyún párolog a borfolt

*

(CHORUS VI.)

a férfikor hogy állsz után
hogy a pálinkát megszeretted
hogy elszállt már néhány délután
mire nagy nehezen észrevetted

hogy már nagyon ritkán vagy meglepett
hogy elbírsz már mindent mint a hangya
hogy nem kívánod épp a nőd
de azért mégis megteszed – ha hagyja

*

(CHORUS VII.)

néha meg a súlyos csönd hiányzik
mi nem engedi hogy ne figyeljek
hogy csodálkozzak minden pillanatban
mint legelső eszméléskor a gyermek
de a megszokás hatalma rettentő nagy
és minden meg van szabva már előre
ha apád vámszedő volt te is vámszedő vagy
de nem jön jézus – nem lesz semmi így belőle

*

(VERSE IV.)

és ha most látnám magam biztos azt mondanám:
ennek se jött össze ez a kis élet
pedig hát itt vagyok 2016 nyarán
és sétálok az utcán fényesen
félszegen és épp harmincévesen
és tulajdonképpen egyre jobban félek

(SOLO)

vagy rejtő jenőt olvasok az ágyon
ha már túlságosan kapar benn a lélek

*

(OUTRO)

kigombolt inggel az ablakban
(ki hagyta kését a hadnagyban?)

álomban tündért altattam
a jó paganin' hegedűjén

ERRŐL-ARRÓL

beszélni kéne erről-arról
lehorgadt szárnyak semmi mozgás
a háttérben újra róma lángol
és rossz címre csenget most a postás

és nem érkezik meg egy levél sem
hiába küldik százszor el

az úristen egy égi postán
pecsétel iktat – nem figyel

az úristen balerinának
öltözik olykor és forog
„néha mikor senki se lát
táncolok egyet” – így dohog

és nem érkezik meg egy levél sem
és a világ gyémánttengelyét
egy tüllszoknyás isten pörgeti
pörög a világ és egyre ég

róma – miközben az a helyzet
hogy meg kéne írni ezt meg azt
a hótalan sáros szürke télre
egy virágtalan rongyos tavaszt

de a világ túl öreg és
mindent megírtak már nagyon rég
balerinánk ki vagy a mennyekben
pecsételj iktass mindörökké

ámen

Brém-Nagy Ferenc

KÖLCSÖNVETT TÖRTÉNETEK

Talum Attila fotóriporter emlékére

Egy fénykép valamikor a kilencvenes évek közepéről. Fekete-fehér fotó. Budapesten készülhetett. Valamelyik hajléktalan szállón. Hogy melyiken, azt csak az tudná megmondani, aki rendszeresen látogat ilyen helyeket, és jellegtelen apróságokból is képes azonosítani őket. A felvétel csak ilyenekkel szolgál. Egy helyiség részlete látható rajta. Mennyezete boltozatos, miként pincéknél szokásos. Fehérre festhették egykor, de a mész már nem alkot egységes felületet. Szürke foltok tarkítják, beázások vagy azok visszamaradt nyomai lehetnek. Háttérben, a falon szintén foltok látszanak. Eldönthetetlen, kosz vagy a leváló vakolat sebhelyei. Előtte vaságyak sorakoznak. Rajtuk többnyire csupasz szivacs-matrac, huzat nélküli párna, pokróc. Némelyiken van csak lepedő, ágynemű. Az ágy sor előtt, a kép közepén két férfi áll egymás mellett. Egyik fiatal, még szinte gyerek, a másik ötvenes éveiben járhat. A fiú éppen öltözik. Egyik lábát beledugta már sötét szövetroadrágja szárába, amelynek korcát térdmagasságban tartja két kezével, a másikkal – térdben behajlítva és felemelve – ugyanazt készül tenni. Vékony, fehér combjai eltűnnek egy hosszú, szűk atléta alatt. A szövet kirajzolja vézna, kissé előredőlő felsőtestét. Fejét felveti. Rendezetten nyírt, világos haján megcsillan a mennyezetről lógó neon fénye. Keskeny arcán ártatlan, már-már átszellemlő mosoly. A férfi a szomszédos ágy végének dőlve áll. Karját keresztbe-fonja a mellén. Kinyúlt pulóverje mintha ruha lenne, úgy leng rajta, egyedül domborodó hasán feszül meg kissé. Színehagyott farmernadrágját több helyen valamilyen sötétebb anyaggal foltozták meg. Mosolyog ő is, ám ebben nyoma sincs ártatlanságnak. Borostás, puffadt arca, résnyire szűkült, ferde metszésű szeme, épp csak elhúzott, vastag ajka a lemondás, a cinikus mindent tudás benyomását kelti. Az időtől ellopott, megmerevedett pillanat ez. Az örökké tett jelen, Ortega szavaival: két csúcsával egymás felé fordított kúp, múlt és jövő, érintkezési pontja. Két élet találkozása, amely soha nem létezik ebben a formában, megőrződése is csak a fotóriporter szándékának, szemének, gépének, az ezüstvegyületnek és a fényérzékeny papírnak köszön-

hető. Eljövendő történések csíráit rejtí, ahogyan benne foglaltatnak rég lezajlottak is. Én ezúttal így képzelem.

1

A fiú ekkor még nem sejt semmit. A vaku villanásának pillanatában nem tudja, ez lesz életének utolsó napja. Este féltizenegykor átvágott torokkal fekszik majd a Népliget egy félreeső helyén, a bokrok alatt. Hallja, amint testéből sziszegve spriccel a vér. Nemcsak hallja, érzi is a fülén az ütemesen ráömlő meleg folyadékot, amely meghűl, megalvad pillanatok alatt, mielőtt újabb adag zúdulna rá. Nem ért semmit. Nyakán ég, lüktet a seb. Fél. Segítségért kiabál, de csak bugyborgó hangokat hallat. Fel akar állni, keze és lába azonban nem engedelmeskedik akarátának; megrándulnak, majd visszatérnek eredeti helyzetükbe. Felnéz az égre, a levelek között meglátja a kitelő holdat. Ez lesz az utolsó kép a világról, amit élő emberként lát. Még mozdul párat, még beletúr az avarba, amelyen fekszik, és amely nagy területen átítatódott a vérével.

Mondom, ekkor még nem sejt semmit. Felveszi a nadrágját, felhúzza a cipőjét, amin látszik a gondos ápolás, csillog még a szálló gyér világításában is. Begombolja magán az inget, nyakkendőt köt, jól szabott, szűk mellénybe bújik. Hosszasan, precíz mozdulatokkal fésűli hátra a haját, meg-megvizsgálva az eredményt egy falra akasztott zsebtükörben. Elégedetlen, újra a fejéhez emeli a fésűt, igazít a frizuráján, megint megnézi magát. Többször megismétli a műveletet, mire elég jónak ítéli és otthagyja a tükört. Kétsoros, félhosszú zakót vesz magára. Kimondottan elegáns. Kiri a szálló alkotta, szegényes díszletből. Ha az utcán látná az ember, vállalkozónak, netán ügyvédnek gondolná leginkább, és valamelyik belvárosi irodaházba, puccos bútorok közé képelné. A férfi, aki végignézi az aprólékos készülődést, nem is állja meg egy hasonló tartalmú, gonoszkodó megjegyzés nélkül.

– Nem leszek én itt sokáig – mondja magabiztosan a fiú –, elterveztem már mindent. Egy kis idő kell még és vége lesz ennek a kínlódásnak. Majd meglátod.

Összeszedi az ágyán maradt ruhadarabokat, és miközben a szoba végében elhelyezett lemezszekrények felé lépked, emeltebb hangon, érezhetően ingerülten replikázik a férfival, aki ugyan semmit sem válaszolt az előző mondatra, de széles, egyszerre fölényes és megadó

mosolyra húzódó arca minden szónál beszédesebben elárulja a fiú tervének sikeréről alkotott véleményét.

– Nevezzél csak nyugodtan – kel ki magából az, arcát a felháborodás pírja önti el –, nevezzél! Majd nem nevetel, ha én már máshol leszek, te meg még mindig itt fogsz héderelni.

Lepedőbe göngyöli a többi ágyneműt, a hóna alá gyűri, majd hangosan kopogó léptekkel átmegy a szobán. Becsapja maga mögött az ajtót anélkül, hogy köszönne a férfinak, aki – miután kint is elhal a léptek zaja – nehézkesen ellendül az ágytámlától. Közben magában, alig hallhatóan dörmögi: – Szegény hülye.

A fiú kilép az utcára. Késő nyár van. Megáll a kapu előtt. Hunyorog a délelőtti verőfényben. Vár. Felnéz, aztán jobbra is, balra is, mintha nem tudná eldönteni, merre menjen. Mintha tanácstalan lenne. Valami megfogalmazhatatlan rossz érzés keríti hirtelen hatalmába. Talán eme alany- és tárgynélküli szorongással üzen neki ekkor a közeledő vég. Nem tart tovább pár pillanatnál. Mit sem sejtván, a fiú nem veszi komolyan, ostobaságnak ítéli és elhessegeti magától. Elindul az utcán. Komótosan lépked. Megnézi a házakat, a szembejövő embereket, elidőz kicsit a csatorna felújításán dolgozók szemlélésével. Nem sokkal később, mintha mély álomból ocsúdna, az órájára pillant, és határozott, már-már sietős léptekkel indul el az utcán.

Sarkokon fordul be, apró tereken halad át. Egyre gyorsít, mintha késésben volna. Nem érdekli már semmi; nem lassítják meg járását sem a tilosat jelző közlekedési lámpák, sem a József utcában és a Mátyás téren strichelő lányok trágárul előadott ajánlatai.

A Teleki tér, a Szerdahelyi utca és a Karácsony Sándor utca találkozásánál éri el a 99-es busz vonalát. Türelmetlenül, toporogva áll a megállóban. Magában, ám hallhatóan szidja a buszt, ami soha nem jött még időben, a közlekedést általában és mindenkit, aki szerinte felelős érte. Látja a kövér, napbarnított férfit, aki félmeztelenül, viseltes bermudanadrágban, szakadozott kék papucsban megy az utcán a túloldali sarkon lévő kocsmá felé, jobb karja és a törzse között négy üres sörösuveget szorít, két kezében tart még hármat-hármat, mezítlelen felsőtestén szinte egymást érik a sötétzöld tetoválások; odébb, a piac szélső bódéi mentén sorba állított kerekesszékes szeméttároló konténerek között a törékeny öregasszonyt, aki a hulladékokban turkál, vézna, kissé hajlott testével, állán összefogott fekete kendőjével, bő ruhájával

bármelyik pillanatban felröppenni kész madár benyomását kelti; látja az önkiszolgáló étterem elé kitett asztalok mellett állva evőket, a kereszteződésen áthaladó 28-as villamost, a sínpálya mögött a vékony, szőke nőt, kezében két tele szatyorral, amint éppen kilép a használt bútorokat árusító üzletből, ami messze van, átellenben, a Kun utca sarkán.

Mindezt látja, de nem tudatosul benne, csak részben. Majd órákkal később, a rövid agónia alatt, azokban a pillanatokban, mikor enged kissé páni félelmének szorítása, idéződik fel benne, tablószerűen, egyszerre. Mintha a kiszámíthatatlan és kegyetlen sors egyszersmind telhetetlen is lenne. Keveselné a nyakán perzselő, lüktető seb fizikai fájdalmát és meg akarná fejelni egy másfélét, ám semmivel sem könnyebben viselhetőt ébresztve benne: a befejezés előtt egy gondolatnyi időre még megvilágosítva a felfogott és a látott, a megélt és a megélhető között húzódó hihetetlen széles szakadékot. A fiú arca megváltozik ekkor. Ha lenne mellette valaki, és közelről nézné, azt látná, hogy szemében leírhatatlan gyűlölet jelenik meg. Mozdul a szája, de átkai nem artikulálódnak, bugyborgás hallatszik meg sipítás és morgás különös, egymást váltó hangsorai. Aztán sírni kezd. Zokogás rázza az egész testét, könnye csorog végig halántékán, le a nyirkos, véres levelekre. A következő pillanatban szeme elkerekedik, rémület tölti be, mintha valakit látna maga előtt, akit ismer, akit várt, és akitől retteg egyszerre. S a lombok között ekkor felfénylik a csontfehér, kitelő hold.

Beáll a busz a megállóba. Tömve van. A leszállók a könyököket használják, hogy kiszakítsák magukat a tömegből, és az ajtóhoz jussanak. A fiú toporogva várja, hogy lekászálódjanak, aztán fellép a jármű alsó lépcsőjére. Próbál feljebb jutni, de senki sem mozdul beljebb. Felberreg a csengő. Ahol van, útját állja az ajtó becsukódó szárnyainak. Beljebb kell nyomakodnia valahogy. Megkapaszkodik a padlót és tetőt összekötő függőleges csőben, fellép a következő lépcsőfokra és felhúzódkodik. Nekifeszül az előtte magasodó testnek. Értzi mellkasán az elhízott, puha hátat, combján a tomport, az izzadságot, amely a csupán néhány pillanatig tartó, kényszerű egymáshoz préselődés alatt is átüt a középkorú nő viseltes trikóján, szoknyáján, át az ő ingén és nadrágján is. Viszolyogás fogja el az érintéstől. Szabadulni szeretne. Nem csukódnak be még teljesen az ajtószárnyak, amikor ellendül és visszalép a legalsó

lépcsőfokra. Hosszú pillanatokig rostokol a jármű bezárt ajtókkal a megállóban. A nehezen viselhető melegben és zsúfoltságban a mellkasa és combja után az egész testét verejték önti el. Piszkosnak érzi magát, ápolatlannak.

Kibámul az ajtó keskeny üvegén. Nézi az elfutó, ütött-kopott házakat a Karácsony Sándor utca jobb oldalán. A megállóban elsőként száll le, várja, hogy ritkuljon a tömeg, de csak a Kőrös utcainál sikerül beljebb kerülnie és megállnia a bal oldali üléssor mellett. Szélesebb látótér nyílik meg ekkor előtte, noha nincs rá igazán szükség, pontosan ismeri a környéket, évek óta utazik nap-nap után ezen a vonalon. Néznie sem kell, tudja, mindjárt azt követően, hogy a busz befordul a Fiumei útról a Vajda Péter utcába, a Golgota tér átelleni oldalán feltűnnek a valahai Ganz-gyár üresen álló épületei, némelyik aljába kínai kereskedések költöztek az utóbbi időben, ahogyan azt is, hogy az utca azon oldalán, ami a háta mögött van, éppen most marad el mögöttük a kárpitos műhely, amelynek kirakatában sok évvel ezelőtt egy szépen renovált, antik füles fotelt állítottak ki. A szövet az idő múltával megfakult, ráncaiban megtelepedett a por, mára sokkal inkább jeleníti meg a korát, mint a gondos munkát, amellyel felújították, és amelynek szemléltetésére kítették. Aztán a Golgota tér fái suhannak el előtte. A növények mintha már éreznék a közelítő őszt, mintha készülnének rá. Lombjuk dúsnak, üde zöldnek tetszik még, de törzsük körül vastag szőnyeggé álltak össze a lehullott levelek. A fiú lassan megnyugszik. Megszűnik benne a tartás attól, hogy elkésik, mintha a természet tetten érhető változása visszaállítaná benne az idő érzékeléstől független, változatlan rendjét.

Komótosan lépked a járdán a presszó felé, miután leszáll a Hungária körüti kereszteződés után, a Sporttelep megállónál. A reklámtáblákkal teleaggatott drótkerítés mögötti edzőpályán futballisták lézengenek. A presszó elé kitett asztalok egyikénél, coca-colás napernyő alatt két férfi ül. Tarra nyírtak, bronzbarnák, kigyúrtak, felékszerezettek, nap-szemüvegesek. Sört isznak. A fiú odamegy az asztalukhoz. Köszön nekik. Alig méltatják figyelemre. Néhány szót vet neki oda az egyik, aztán a fiú sarkon fordul, átmegy az úttesten, és elindul a járdán, be a Népliget fái közé.

A fiú férfitprostituált, a presszóasztalnál ülők, a területet felügyelők, a bevétel egy részét zsebre tevők nem sokkal előbb elhangzott szavával

élve, buzikurva. Nem homoszexuális. Semmiféle érzelmet, izgalmat vagy gyönyört nem vált ki belőle azon férfiak teste, érintése, akik lopva idejárnak, hogy titkolni igyekezett, ám elfojthatatlannak bizonyuló vágyaikat rajta és a hozzá hasonlókon kielégítsék. A fiú számára mindez egyszerű üzleti tranzakció: ő a testét adja, amazok fizetnek érte. Eladó és vevő személytelen viszonya ez, melyet a kereslet-kínálat hidegen racionális törvénye irányít. Nem foglalkozik azzal, hogy a helyzetét értékelje, a tervei kötik le, azokat szövögeti, s ezt, amiben van éppen, útnak gondolja, amelyen végig kell mennie, hogy elérje őket, eszköznek a megvalósításukhoz.

A jó fedezékül szolgáló bokrok között letudott néhány sietős fuvar után, a tétlen le-feljárkálás közben, a zsebét tapogatja, az összehajtogatott, kidudorodó bankjegyeket. Újra és újra megszámolja a bevételt, levonja belőle a futtatóinak adandót, majd a maradékot hozzáadja félretett pénzéhez. Latolgat magában, oszt, szoroz, próbálja megsaccolni, mennyire számíthat még a nap végéig. Magatartása hasonlatos az utazókéhoz vagy a kirándulókéhoz, akik időnként előveszik a térképüket, felméri a már megtett és a még előttük álló utat, a maguk mögött hagyott távolságból merítvén erőt az előttük álló leküzdéséhez.

Késődélután egyszerre beáll a piac. Mintha valamiféle titkos, csak számukra fogható jelet kaptak volna, a liget kacskaringós járdáiról eltűnnek az egyedül, tétován sétáló, magukkal viaskodó férfiak. Mediterrán országok települései néptelenednek el így a délutáni szieszta idején. A fiú, miközben rója szokásos kacskaringós köreit, gyakorlott tekintettel vizslatja a szembejövőket. Régóta csinálja már; a ragadozó állatok bizonyosságával képes kiszúrni kuncsaftjait, akiket – ha úgy érzi, nem képesek maguktól megtenni az utolsó lépést – végső esetben ő szólít le. De most egyet sem lát. Párok andalognak arra, családok gyerekekkel. A fiú vár. Sétál, figyel és egyre vár. Furcsa anatómiája van a várakozásnak. Mintha valami, aminek eljövételét kívánjuk, útját állná az időnek. Úgy tetszik, megáll, nem telik, holott igen, csak egymásra torlódnak részei, a percek, az órák, mint a gát tartotta víz hullámai, mígnem elemésztvén a torlaszt, túllendül rajta, visszatér rendes kereteik közé, olyan érzetet hagyva maga után, mintha felgyorsult volna, mintha hosszú-hosszú készülődés után egy hirtelen pillanat alatt múlt volna el mondjuk az egész délután.

A fiú feladja. Úgy dönt, nem vár tovább, hisz semmi értelme. Nem először ötlik fel benne a gondolat, ám délután és koraeste még meg tudta győzni magát, hogy maradjon. Nemsokára majd átfut rajta az is, ha nem vár, elmegy előbb, minden másképpen alakulhatott volna. Ezután szakad ki belőle a sírás, mert elhiszi, választhatott, dönthetett volna, és az, hogy most itt fekszik vérbe fagyva, az ő választásának, rossz döntésének következménye.

Elindul a buszhoz. Este van már. A ritkán álló, gyér fényű lámpák lekerekített tetejű sátrakat metszenek ki a liget sötétjéből. Időközben feltámadt a szél, fel-felerősödő hullámokban cibálja a fákat és a bokrokat. Kezét a zsebébe dugja, szorítja a pénzt, ami – miután nem sokkal előbb a két férfi megkereste és ő leszámolta nekik a sápot – a bevétel őt illető része. Kicsit elégedetlen, többre számított, ám vigasztalni akarván magát, elismeri, sokkal rosszabb napjai is voltak már. A sportpályával szemközt ér ki a ligetből. A presszó már bezárt. Átmegy az úttesten a buszmegállóhoz. Fel-le járkal a kis plexi-építményben. Nézi a késői idő ellenére zsúfolt Hungária körutat, úgy haladnak rajta a kamionok, mintha össze lennének egymással kötve, aztán megfordul, a néptelen sötétségbe tekint, ahol a távoli kéményeket övező vörös lámpakoszorúk függenek. A susogás, amit a szél csal ki a liget hajladozó fáiból, összeolvad a kamionok idehallatszó motorzajával, időnként különböző távolságokban felvijjog egy-egy sziréna.

Egy autó áll meg a fiú mellett. Lefut az anyósülés melletti ablak. Hangos rap árad ki. A sofőr az ablakhoz hajol, megszólítja a fiút. Gyors és egyszerű egyezkedés, ami után ő kinyitja az autó ajtaját és beszáll. A kocsi bántó sivitást hallatva száznolcvan fokos kanyart ír le, majd kiló, és egy rövidke út megtétele után eltűnik a ligetben.

A fiú kedvenc helye, az aprócska, bokroktól határolt tisztás felé navigálja az autót és vezetőjét. A középkorú, kövérkés férfi szó nélkül követi instrukcióit.

A fiút feldobja e nem várt fordulat. Már-már vidámnak is mondható hangulatban száll ki az autóból, várja meg, hogy kuncsaftja mellé érjen, és összeölelkezve indulnak el a bozótban megbújó tisztás felé.

Az aktus hosszabbra nyúlik a fiú által vártnál, hosszabbra az elképzelhetőnél, hosszabbra az elviselhetőnél is. Mintha a férfi egyáltalán nem akarna elélvezni. A fiú szenved, fáj a térd, a könyöke, amin támaszkodik. Szabadulni szeretne. Mozogni kezd, gyorsan, hátha az

sietteti a férfit is, ám az nem hagyja zavartatni magát. Megáll, visszafogja őt is. Amikor végre felgyorsul a mozgása, a fiú – közel érezve a menekvést – megkönnyebbül. Nem tudja, hogy amit siettet, az nemcsak az aktus, de egyúttal az ő végét jelenti. Nem látja, mert nem láthatja megjelenni a férfi kezében az egykezes kést, olyat, amelyiknek pengéjén egy gomb segíti a kinyitást. Csak azt érzi, hogy lüktetve elélvez, hogy megmarkolja feje tetején a haját, hátrahúzza a fejét, aztán a gyors, hűvös-csípős érintést a nyakán, amitől dőlni kezd belőle a vér. A hangját hallja még, amint azt mondja: – Dögölj meg, rohadt buzi! Aztán a csörtetést futó léptei nyomán. A fiú feláll, kezét a sebére tapasztja, majd pillanatokon belül a földre roskad.

2

A férfi már régen nem tesz különbséget a napok között. Ha megkérdezné valaki, egy lassan áramló, széles és mély folyamhoz hasonlítaná leginkább az idő múlását, olyanhoz, amit nem gyorsítanak meg összeszűkülő partok, nem tölti fel medrét semmiféle hordalék, nincs az útjában kő, amit hosszú és állhatatos munkával formálni tudna, nem képződnek benne szigetek a változás csalóka reményét nyújtva legalább, csak a tétován lebegő, bomló anyagmaradványok vannak, meg az állandósult áramlás van, ami változatlan intenzitásával leginkább a halott mozdulatlanság benyomását kelti benne. Tetszene a férfinak ez a metafora, találónak érezné, hiszen – gondolná – jobban megnézvén nem számtalan részecske határozott tartamra szóló egysége vagyunk-e valamennyien, mely azután megint elemeire bomlik, és ezek lassan-lassan felszívódnak a semmiben. Mondom, valami efféjét mondana, gondolna, de nem kérdezi meg senki.

Egyedül áll a lepusztult szobában.

Amikor nehézkesen ellendül az ágy támlájától, azt követően, hogy hosszú ideig hallgatja a távozó fiú cipőjének kopogását a folyosón, és alig hallhatóan dörmögi az iménti szócsata lezárásaként, hogy „Szegény hülye!”, szóval ekkor, ebben a pillanatban merül fel benne – ki tudja miért –: bizony hosszasan kellene kutatnia az emlékezetében, ha egy olyan napot szeretne találni, amelyik valamiért, bármiért belévésődött.

Tűnődése – miközben összehajtogatja az ágyneműjét – hamar visszavezeti ahhoz a tizenkét év előtti tél végi kora délutánhoz, amelyen akárcsak gondos számítások nyomán a szomszéd épületek közül, azok

károsodása nélkül precízen kirobbantott felhőkarcoló, egy pillanat alatt, a környezete által szinte észre sem vehetően roppant meg, rogyott össze és esett darabokra az élete. Ma már, ennyivel később, pontosan tudja, voltak jelek; ha figyel, ha érti, és megfelelően értékeli őket, más irányt szabhatott volna az eseményeknek, vagy ha egészen nem is, legalább módosíthatta volna őket valamelyest. Ám tompa volt. Tompa és figyelmetlen. Furcsa félálomhoz hasonló állapotba ringatták, törték a mindennapok, áttetsző, könnyű fátlyat vontak köré, amin keresztül elnagyolt lett minden, kontúrokká egyszerűsödött, mosódott a világ. Csőlátás, szokták mondani erre az állapotra, ahol a cső végén, a figyelem előterében a folyton ismétlődő, motorikus tevékenységek állnak: a kényszerből végzett munka, hajsza a pénzért, az újabb és újabb – később szánsalmasan kicsinynek tűnő – célok eléréséért való feszülés, miközben felfüggesztődik, megszűnik a perifériális érzékelés; az élet elfut az ember mellett.

Az ébredés gyors volt és megrendítő, a látvány kiteljesedése nevetésszerű, magától értetődő és pokolian fájdalmas egyszerre.

A férfi, miközben a szoba végében álló lemezszekrények egyikéhez viszi a cuccait, gondolatban – mint számtalanszor már, azóta –, leszáll a villamospótló buszról a gyermekkórháznál. Csipős szél fúj, apró, kemény, daraszerű hópelyheket hord. Nyakát behúzza, arcát, fülét próbálja minél inkább elrejtetni felhajtott gallérú kabátjában. Felnéz a vigasztalan, ólomszínű égre, és megkönnyebbülten a tudattól, hogy nincsen ma már semmi dolga, számára a szokottnál jóval hamarabb véget ért ez a pocsék nap, indul el a lakótelep felé. Ott még nem tudja – azaz már réges-régen igen, ám most átéli újra, mint akkor, mintha nem tudná –, mi várja otthon.

A Madarász Viktor utcán halad észak felé, az egymáshoz préselt tízeleteres panelházak komor, szürke sora mellett. Szembe fúj a szél. Járás közben kissé előredől, fejét le kell szegnie, hogy tompítsa valahogyan a karmoló hódara meg-megújuló rohamait. Hátról megy be a lépcsőházba. Rosszul zár az ajtó; az előtér egy részén is hó borítja a padló kerámiaköveit, finom, áttetsző, meg-megcsillanó rétegben. Ellépked a postaládákhoz, megnézi a sajátját, jött-e valami, majd látván, hogy üres, visszamegy és beszáll a liftbe. Hangos csikordulással indul vele felfelé a kabin. Nézi a koszlott, fehér alapon barna csíkos tapétát, a nyomógombok melletti sötétkék oszlopot, amelyen komótos lassúság-

gal egymást váltják a tüdőszínből felvillanó számok. Ellazult már, felengedett, nyugalom szállta meg, mint a vándort, aki hosszú-hosszú gyaloglás után meglátja a távolban egy település templomtornyát, vagy ha éjszaka van, rebegő fényeit. Reflexszerűen kapcsolná fel a lépcsőházban a világítást, ám a mozdulat pillanatában tudja, felesleges, hónapokkal előbb elromlott és a házkezelőség a füle botját sem mozdítja a bejelentésekre. Máskor tán cifrát káromkodna, levezetvén ezzel mintegy az egész nap felgyülemlett feszültségét, a kiszolgáltatott, méltatlan helyzetben lévő ember eltűzött kifakadásával, mikor a saját territóriumán belül érzi magát, ha olyan helyen adhat hangot nemtetszésének, ahol nem kell retorziótól tartania. De ma nyugodt és jókedvű. Néma marad. A liftajtó keskeny ablakán ki- és a kilencedikről felsűrődő gyér fény rajzolja meg haloványan az átjárót, ami a lakások ajtajai előtt futó folyosóra nyílik, és a lépcső fölötti falrészbe épített karvas-tagságú rácsokat. Matat a kulccsal. Eltart egy darabig, mire a zárba tudja illeszteni, aztán elfordítja, következik a felső zár, hangos kattánás, enged a retesz. Nyitná az ajtót, ám az egy rövidke út után ellenáll lendületének. Be van akasztva a biztonsági lánc. Értetlenül áll. Bosszúsan mormog félhangosan. Megnyomja a csengőt. A magasan sívító hangon túl ládobogást hall bentről, a fürdőszobaajtó csapódását. Felesége jön az ajtóhoz és beengedi. Kabátját, sapkáját a fogasra akasztja, táskáját alá a padlóra dobja, s miközben felszínesen tovább dohog, menne a folyosó végén nyíló konyha felé, de az asszony nem mozdul az útjából. Áll, mintha odaragasztották volna. Most veszi szemügyre jobban. Haja kócos, zilált, arca, nyaka vöröslök; szemében ijedtség, tanácstalanság.

– Korán jöttél haza... – mondja lenyelve a mondat végét; hangja remeg.

Fogyni kezd a férfi körül a levegő. Nyitja a száját, de hang nem jön ki rajta. Lépne előre, de az asszony nem engedi.

– Nem menj oda! – határozottan szól; időközben sikerült rendeznie vonásait, aztán akárha kövek lennének, úgy koppannak szavai: – Van ott valaki...

Egyszerre széjjelválasztódnak a képek, hangok és a jelentésük, messzire kerülnek egymástól; közöttük bénultan áll a férfi, s próbálja valahogyan újra összeilleszteni őket. Szemét a konyha bezárt üveges ajtajára mereszti. Kérdések tolnak fel benne, kérdések, amelyeket

nem mond ki, ám amelyekre kéretlen válaszként egy alak jelenik meg elmosódottan a vastag, cirádás üveg mögött. Kinyílik az ajtó. Barátja lép ki rajta. Az ő köntösét viseli. A dermedt csendben a férfi tekintete barátjáról az asszonyra rebben, majd vissza, aztán a földet nézi egy ideig. Megszólal, de nem tudja formálni a szavakat, elharapja, amit mondani akar, legyint egyet a levegőbe, majd lekapja a fogasról a kabátját, kimegy a lakásból és becsapja maga mögött az ajtót.

Betölti a szobát a lemezszekevény döngése. Az önnönmaga keltette zaj, mely visszatéríti gondolataiból a férfit, kicsit meg is rettentí. Ijedten néz jobbra-balra; látván, hogy senki sem figyelt fel rá, senki nem akarja rendre utasítani, nagyot sóhajt és homlokát a hideg fémhez szoritja. Hosszú pillanatokig marad így. Dühös. Halkan korholja magát, amiért hagyta, számtalan – láthatóan betartani nem tudott – fogadalom ellenére, megint hagyta, hogy magába szívja eme alja nincsen örvény. Tudja, nehezen szabadul majd tőle, tudja, újabb és újabb epizódok türemkednek elő benne hívatlanul, s ő megint mérlegelni fog, vitatkozni, dühöngeni és protestálni, akaratlanul, mintegy magától teszi, mert nem tehet mást, noha tisztában van vele, mindez értelmetlen és felesleges. Lezáródott, alakíthatatlan dolgok forognak benne, feltépve folyton hegedni látszó sebeket.

Vállára veszi szakadozott, piszkos vászontáskáját és kimegy az épületből. Szinte elviselhetetlen a hőség dacára a kora délelőtti időpontnak. Megáll az utcán a kapu előtt. Szétnéz. Kiált és int a csatorna felújításán dolgozó három lapátoló munkásnak, majd átmegy az úttesten hozzájuk. Hetek óta dolgoznak ezen az alig ötvenméteres szakaszon, a férfi már az első időkben szóba elegyedett velük, azóta azzal kezdődnek a napjai, hogy eldiskurálnak. Tudja, nem tekintik partnernek, unalmuk elűzendő hallgatják meg kiagyalt, sikamlós történeteit, nevetnek rajtuk teli szájjal, zrikálják, elsütik rajta otromba tréfáikat; jelenléte támaszt jelent nekik, hozzá mérten kitetszik gyakran tarthatatlannak érzett helyzetük viszonylagosan kedvező volta, s ez gyorsan illanó öntudattal és röpke örömmel tölti el őket. A férfi mindezzel tisztában van, de csöppet sem bánja. Engedelmesen eljátssza a ráosztódott szerepet cserébe a két-három szál ingyen cigarettáért, egy-egy pohár pálinkáért vagy kannás borért, amivel rendszerint megkínálják.

Ama téli délutánt követő idővel évek után sem tud elszámolni magának a férfi. Mintha egy centrifugába került volna hirtelen, ahol a gyors, körkörös mozgástól a palástnak szegezve állt, állni érezte magát, miközben persze sodródott, tehetetlenül, bámult, s tulajdonképpen csak bizonyos részleteit tudta érzékelni annak a folyamatnak, melyben felemészződtek életének fundamentumai. Ahogy lassan lépked a Dankó Pista utcában feleségével folytatott, verekedéssé fajuló szócsaták foszlányai idéződnek fel benne, a gyermekei szemében elkapott félelem, sajgó fejfel való ébredések öntudatlan részegségekből, hánydékban úszó ruhák, bútorok, ismeretlen, semmitmondó női arcok, semmit sem adó testek, szétdúlt ágyak, átizzadt ágyneműk, üvegekkel teli asztalok, áporodott, füsttel telt szobák, kocsmák rosszul megvilágított szögletei, pincék, fészerek, mosókonyhák homálya, savanyú szaga, dobozokból, rongyokból összegórt fekvőhelyek, főnökének vöröslő, gutaütéssel fenyegető feje, időnként sivitássá torzuló hangja, a bírósági tárgyalóterem, a kényelmetlen székek, a szokított hajú, álszent bírónő, akinek a vastag festékréteg sem tudta eltüntetni a szája körül kimélyült ráncokat és a szeme alatti táskákat.

Eszmélésekor a férfi az utcán találta magát. Elszakadt akkorra minden kötelék, a körbeforgó események egy ponton elengedték, és ő, miként parittyáról leváló kő, repült ki térből, időből, persze ezt ő érezte így, akkor, valójában – ma már tudja – abból, amit addig térnek és időnek tudott. Nem volt már semmije, senkije.

A férfi komótosan halad a hajdan szebb napokat látott, málló homlokzatú házak előtt. Fejét mélyen lehajtja, nem néz előre, igaz, nincs is rá szüksége, lábai tudják az utat, maguktól viszik. Időnként félhangosan magában beszél. Nagyokat szív a munkásoktól kapott cigarettából. Nem veszi észre, hogy a füstszűrő barna papírja parázslík, csak a második próbálkozás után, amikor hiába veszi a szájában, dobja el egy káromkodás kíséretében. A posta épülete mellett ér ki a Kálvária térre, jobbra fordul, és a Baross utcán a József körút felé indul. Már majdnem a Horváth Mihály téri templomnál jár, amikor – mintha hirtelen megébredne – megáll. Eszébe jut, olyannyira elmerült a gondolataiban, hogy elhagyta a húsboltot. Hosszú pillanatokig toporog, pöröl, szidja magát, majd visszafordul. Egyszerre tudatosul benne a fojtó hőség, amit kihangsúlyoz, megerősít a feléledő, ám szinte ugyanabban a pillanatban elülő szélfuvallat, melynek ereje, ideje éppen

csak az útszéli fák leveleinek megmozdításához és az ő arcán meg a hátán kövér cseppekben legördülő verejték lehűtéséhez elég.

Visszaérve a húsbolthoz a férfi egymás után nyitja fel az úttest szélén parkoló autók mellett álló három kukát. Célratörő, kimért mozdulatokkal forgatja át az egymásra dobált hulladékokat; szeme, keze az eltelt évek alatt szakavatottá vált a feladatban. Nem kutat hosszasan, nem hezitál; pillanatok alatt felismeri, megtalálja a bármiféle szempontból értékes, használható dolgokat a szemét tömkelegében. Aki soha nem kukázott – gondolja –, annak fogalma sem lehet róla, mi mindent dobnak ki az emberek. Talált már gyógyszert, antik zsebórát, tömött pénztárcát, ezüstérmét, fajanszsobrot, működő tranzisztoros rádiót, sőt egyszer még egy arasznyi képernyőjű televíziót is. Ez a három szemetes hosszú ideje afféle élelmiszerraktár számára. Szerencsés napokon nemcsak a neki elég kaját bányássza elő belőlük, fölösleg is marad, amit borra és cigarettára tud később cserélni ismerőseivel, ám a legsanyarúbbakon is fedezi szükségletének jelentős részét. Most is nagyobb főtt kolbász-, debreceni-, virsli-darabokat, sült oldalas- és fasírtmaradékokat szed ki meg szinte teljesen ép sercliket, érintetlen kenyérszeleteket. Nem érdekli, hogy a húsdarabok mustárosak, maszatosak, mindent a táskájába rak, amiről úgy ítéli, vízzel könnyen megtisztítható.

Kutatás közben el-elkapja a mellette elhaladó járókelők pillantását. Látja bennük a viszolygással elegy szánalmat, a megbotránkozást és vele egyszerre a kényszert, a késztetést, mely menekülésre ösztökéli őket a látványtól és mindentől, amit ez a látvány, az ő kukában túrkáló látványa, felébreszt. Akadnak, akik nem tudják eléggé fegyelmezni magukat, irányt változtatnak, és nagy ívben kikerülnek.

A férfit nem érdeklik már az emberek. Nem foglalkozik sem a pillantásaikkal, sem a véleményükkel; leállt róla a szégyen, ami kezdetben még elborította ilyen szituációkban, elpárolgott belőle a fel-felhorgadó düh, elmúltak a fogadkozások, a néha megacélosodó akarattal együtt elillantak a kérészéletűnek bizonyuló nekigyürkőzések, hogy majd megmutatja, kikapaszkodik, semmivé tompult mára az elkeseredettsége is. Mit is mondhatna? – furakodott benne elő sokszor a kérdés. Vajon képes lenne-e szavakkal érthetően megrajzolni azt a keskeny, szinte érzékelhetetlen mezsgyét, melynek másik oldalán amazok és az élet, míg emitt ő és eme irányanincs létezés lakik,

amelyben nincsen mire várni, nincsenek tervek és nincsen cél, hacsak nem túlélni valahogyan egyik napot a másik után? Megértene-e bárki is, hogy ez a határ csak egyik oldalról átjárható, s aki túl kerül rajta egyszer, a lehető legritkább esetben van visszaútja? Rá kellett jönnie, hogy semmit sem tudna elmondani, hiszen nemhogy ott, amazok, tulajdonképpen itt és ő maga sem érti. Lemondott hát róla jó ideje. Teszi a dolgát rezzenetlenül, majd miután átforgatta és végigtallózta mindhárom szemetes tartalmát, vállára dobja megsúlyosodott táskáját, és elindul felfelé a Baross utcán.

Majdnem dél van már, amikor megérkezik a Kálvin téri aluljáróba. Üdvözlí ismerőseit és letelepszik melléjük, szemközt a metrójelző elöterében lévő Princess pékséggel, ott, ahol a 47-es és 49-es villamos megállójába vivő lépcső mellett kanyarulatot vesz, és az egykori Tolbuhin, ma Vámház körút alá nyúlik be az aluljáró. Megfakult, koszos kockás abroszt vesz elő a táskájából, leteríti a padlóra és kirakja rá a magával hozott, összeguberált ételmet. Körbeülük a vásznat. A kő kellemesen hűsít a szinte kibírhatatlan forróságban. Esznek, nagy falatokkal, gyorsan, alig rágva meg az ételt. Egyikük egy kanna bort tesz középre, ami többször körbejár. Evés után ismerősei kezükben a *Fedél nélkül* című újsággal az aluljáró különböző pontjaira mennek kéregetni. Mikor visszatérnek, bort hoznak megint meg cigarettát, megkínálják, maguk is isznak és füstölnek, mielőtt újra nekiindulnának. A közösbe adott kaja mintegy felmenti a lejmolás alól a férfit, időnként azonban feláll, imbolygó léptekkel sétálni megy, hogy megmozgassa tagjait, s ilyenkor, ha szimpatikus arcot lát a járókelők között, mintegy kötelességtudásból kinyújtja felé a tenyerét. A kapott pénzből piát vesz a Városkapu Üzletházhoz vivő lépcső melletti Mini Drink nevet viselő italkimérésben.

Az este az aluljáró műmárvány borításának vetett háttal ülve találja férfit. Kezében műanyag boros kanna, alján lötyög még néhány kortynyi. Egyedül van, ismerősei elmentek már mind. Ül és a metró kijáratára mered. Részségének be-bemozduló fáttyolán keresztül nézi a kilépőket. Évekkel ezelőtt, késő este itt látta meg a feleségét és a gyermekeit. Az asszony észrevette, egy pillanatra meg is torpant, zavarodottan a táskájában kezdett kutatni, aztán elfordult és továbbment, kezüknél fogva húzva maga után a két gyereket. A férfi azóta ide jár, itt tölti a napjait, de nem látta őket többet.

1

A fiú rövidre szabott életét egyenes vonalúnak láthatná a külső szemlélő. Kanyarok, törések, meglepetések nélkül; események egymásból logikusan következő sorának, olyannak, ami magától értetődő természetességgel – ha lehet ilyet mondani a vég merőben természetellenes voltának ismeretében – jut el attól a hideg, nyirkos februári éjszakától, melyen a vézna, rogyadozó léptekkel haladó, a Bakáts téri templom ködből hirtelen kitestesedő oszlopos, csipkézett, sokívű kapuja előtt megrettenő és hosszú percekig dermedt mozdulatlansággal, könnyezve álló még csaknem gyermeklány végül a Schöpf-Merei Kórház bejárata előtt leteszi a járdára a pólya fölött egy vastag plédbe is bebugyolált aprócska, magatehetetlen testet, egészen a másik éjszakáig, addig a nyáriig, a Népliget elhagyatott tisztásáig, a vértől iszamós avarig, a csonka csontkorongként fehérülő kitelő Holdig.

A fiú sohasem ismeri meg ama első éjszaka történéseit, de rejtve maradnak előtte az előzmények, az okok és a következmények is. Nyíló értelmének első gyermekien ártatlan kérdésével ugyanúgy nem jut túl a felfoghatatlan és megmagyarázhatatlan tényen – nem kellett az anyjának –, mint később a kamaszkor átkozódással elegy követelőzésével vagy még később a fiatal felnőtt szilárdan elhatározott, módszeres kutatásával. Nem tud meg semmit a titkolandó szenvedélyről, mely testvérek között ébred az élet kegyetlen játékainak egyikeként, s aminek az ő léte az egyetlen, eleven, hús-vér bizonyítéka. Nem tudja, hogy a vézna lány miután letette csomagját a járdára, sírva és lélekszakadva fut át a Bakáts téren. A templom mellé érve megcsúszik, elesik, ám feláll és fájdalommal, sebbel, szivárgó vérrel, szakadt harisnyával nem törődve, kissé sántítva rohan tovább a Ráday utcában, a tört fényű lámpák alatt. Léptek szapora kopogását hallja folyamatosan maga mögül, olyan érzése van, mintha követnék, vissza-visszanéz, noha csak saját lépteinek zaja jut el hozzá gondolatnyi késéssel. A Boráros tér sarkán áll meg. Zihál és zokog. A hidegben látszó lehelet fel-felaprózódó felhőkben szakad ki belőle. Összegörnyeszi az oldalát szűrő fájdalom. Percekig marad így, majd felegyenesedik és elindul visszafelé. Néhány lépés után megtorpan, megfordul és újra a Boráros tér felé megy. A fiú nem tudja meg soha, hogy a vézna lány, az anyja, képtelen elszakadni a saroktól, sír, el-elindul, de minduntalan visszatér.

Ott éri még a szürke, derengő hajnal is. Később sem tud megbékélni tetteivel. Az elkövetkező másfél évben több százszor járja meg ezt az utat. Órákat lézeng fel-alá, vagy éppen ácsorog a Schöpf-Merei Kórház előtt, mígnem egy hideg, nyirkos novemberi éjszakán a Petőfi hídról a Dunába veti magát. Felpuffadt tetemét hetekkel később Bajától nem messze sodorja partra a folyó.

A fiút hamar felfedezi a kórház személyzete; a Boráros tér és a Ráday utca sarkán tépelődik még a vézna lány, amikor rátalálnak. Beviszik, ellátják, nevet adnak neki. A következő napokban gyámügyi hivatalnokok érkeznek, és állami gondozásba veszik.

Intézetekben cseperedik. Mire anyjához hasonlatos, vézna kamasszá nő, nem lesz az országnak nagyobb tájegysége, ahol hosszabb-rövidebb időt ne töltött volna el. A folytonos változások, elszakadások és beilleszkedések e kényszerű sorozata formálja a fiút. Sebet ejt rajta minden alkalom, nem nagyot, a felszínen alig észrevehető, s habár az öntudat jótékonyan igyekszik a semmibe taszítani őket, veritékes álmokban, magányos emlékezősekben, gondolatok alján visszatérnek mindig, mutatva, hogy jelenvalók és kitörölhetetlenek. Gyermekeként a fiú még tiltakozik, sir, toporzékol, aztán ahogy nő, rájön, felesleges, a dolgok menetén az ő véleménye, akarata, érzése mit se változtat. Burkot növeszt maga köré szótlanságból, visszahúzódik, gyorsan megkeményedik, mint a felsértett bőr, ami bevarasodik, s noha eldobván e páncélt összeforr, sohasem lesz olyan, mint annak előtte. Egy idő után látszatra megbékél helyzetével. Engedelmesen, protestálás, sőt általában szó nélkül veszi tudomásul az újabb és újabb áthelyezésről intézkedő döntést. Pakol és indul.

A fiú kora gyermekkorától két világban él. Egyik fizikai létezésének tere, mely a józan értelemnek legtöbb esetben fittyet hányó szabályával, személytelen, mechanikus működésével gúzsba köti és lepányvázza, akár felügyelni nem akart vagy nem tudott állatot szokás a legelőn. Másik az ábrándoké, melyben szerencsés, itt-ott akár csodásnak is nevezhető történések alakítják egy csapásra élhetővé környezetét, emelik ki a bezártnak, szűknek és levegőtlennek érzettből, s helyezik egy elképzeltbe, egy tágasba és kilátásokkal rendelkezőbe. Előbbiben tervek kovácsolódnak folytonosan az utóbbi elérésére, a szabadulásra, a való és a vágyott között húzódó fal átlépésére.

Alig több hat évesnél a fiú, amikor először szökik meg az intézetből. Pomázon él ekkor éppen. Egy budapesti kiránduláson megbabonázza a város, szeretne megint elmenni a Vidámparkba, az állatkertbe, hajókázni a Dunán. Másnap délelőtt, kihasználva az állandóan fáradt nevelő figyelmének hiányát, WC-re kérezkedik, de nem megy vissza a terembe. Egy szekrény mögött lapulva türelmesen kivárja, hogy a portás elhagyja a helyét, kislisszol a kapun, és futni kezd az utcán. Izgul, vissza-visszanézve rohan, amíg az út el nem kanyarodik, és azt hiszi, az épületből már nem láthatják. Megáll kicsit, kifújja magát, aztán továbbindul. Úgy tervezi, gyalog megy be Budapestre; előző nap az út busszal igen rövidnek tűnt, nem ígérkezik hát különösen nehéz feladatnak. Egy kereszteződésnél, ahol kétfelé ágazik az út, nem tudja eldönteni, merre induljon el. Hosszas tépelődés után, félve, ugrásra készen szólít meg egy szatyrokat cipelő nőt. Féelme alaptalannak bizonyul; a nő rá sem néz, meg sem áll, úgy, szatyorral a kezében, egyiket éppen csak alig megemelintve, unottan mutatja az irányt. Nagyon nehezen fogy előtte a távolság. Délutánra jár, mire kiér a faluból. Fáradtnak érzi magát. Az út menti fasor egyik akáca alá heveredik pihenni. Elalszik. Arra ébred, hogy fázik. Éjszaka van. Előtte is, mögötte is apró pontok a távolban a települések fényei. Megijed. Tanácstalanul téblábol. Nem tudja eldönteni, merre induljon. Autók suhannak el szórványosan mellette, mígnem az egyik fékez és megáll. Megörül, amikor az állandóan fáradt nevelőt látja kiszállni belőle. Most nagyon élénknek látszik. Kiabál irgalmatlanul, de a fiút most nem érdekli, az sem, hogy durván ragadja meg a kezét, és jókorákat ránt rajta, úgy viszi a kocsihoz. Visszaérve az intézetbe, a szobájába parancsolják.

Másnap az igazgató irodájába afféle bíróság gyűlik össze nevelőkből. Egy hosszú asztal mögött ülnek sorban. A fiú szemben áll velük. Kérdéseket tesznek fel neki: miért szökött el, hova akart menni, mit akart csinálni, meg hasonlókat. Csendben marad, nem válaszol rájuk, ahogyan a feddő, fenyegető, kioktató és megszegényítő mondatokra sem. Feszeng. Szeretne a végére érni, túl lenni rajta, mint a havi fertőtlenítéseken, amikor a tagbaszakadt kopasz férfi és a csontsovány segítőnője végigvizsgálja minden gyerek haját, s akiében tetűt találnak, oldalra állítják a padok mellé, majd a procedura végén kiviszik a teremből a folyosóra, gumikesztyűt húznak és nagy zöld üvegekből

valami iszonyúan büdös folyadékot öntenek a fejükre, megparancsolva, hogy dörzsöljék erősen, aztán úgy, bűzlő hajjal vissza kell menniük és viselni valahogy a többiek el-elkapott pillantásait, érzékelhető húzódozását. A testület tagjai rosszul tűrik némaságát. Megátalkodottságként értelmezik, azt hiszik, semmibe veszi kérdéseiket, őket magukat is ezzel. Pedig ha bujkál is valami ilyenén érzés benne, a tanácstalanság messze túlnövi azt. Mit is mondhatna? Akkor, ott, Pomázon, hatévesen a kívánsárról kellene beszélnie, mely a varázslatosnak tetsző város felé indította lebírhatatlan erővel. Később, a hasonló szituációkban – amikor már szinte semmit sem jelentenek neki ezek a felelősségre vonások, nem is figyel oda, amikorra megtanul már értelmesen, bűnbánóan nézni, miközben gondolatai egészen máshol járnak –, tudja, bármit mondhatna, úgysem értenék meg. Hiába magyarázná, kérdéseik épp a benne kavargó dolgok lényegét nem érintik. Hogy sohasem az a fontos ilyenkor, hova akar menni, mit akar csinálni, hanem hogy honnan és mit nem. Hogyan is érezhetnék át a menekülési kényszert, a bárhová, csak el innen érzését, a vágyat a szabadság után, mely mindent jelent, ami az intézeten kívül van, és időnként delejes erővel, a tudott és elfogadott érveket elnyomóan vonzza magához.

Az első szökést szigorú büntetés követi, ahogyan a többit is azután, ám ezek nem tartják vissza a fiút. Okul mindegyikből. Módszeressé teszik. Állhatatossá. Megtanítják, hogy célokat tűzzön maga elé – ezek kívülről nézve teljesen természetesnek nevezhetőek, az ő esetében viszont oly elérhetetlennek tűnnek, mint kedélyes délutáni sétálónak a Mount Everest megmászása –, ne fecsegen róluk, számba vegye és használja az elérésükre rendelkezésre álló eszközöket, hosszan görgesse magában őket, és meg-megújuló erőfeszítéseket tegyen értük.

A gyermeki, ösztönös kérdések után tudatosan kezd kérdezősködni, kutatni szülei után. Nem törik le a folytonos kudarcok, az értetlenséget tükröző flegma, a saját érzelmeivel helyenként összecsengő, ugyanakkor valamiért mélyen nagyon sértő válaszok. Biztos benne, egyszer megtalálja őket. Igaza lesz, de ezt csak a nyirkos-véres avart túrva tudja meg, amikor megjelenik előtte a soha nem látott, számtalan átsírt éjszakán hívott és sokszor elátkozott nő, a vézna lány, akinek arcán a saját vonásaira ismer.

Szökései tervezettekké válnak. Eredményüket az intézeten kívül töltött napok számával méri. Egyre sikeresebbek lesznek. Tizenhat

éves, amikor minden elképzelését felülmúló csúcstól dönt, másfél hetet tölt távol. Igaz, ez idő alatt többnyire az utcán, aluljárókban, pályaudvaron, kapualjakban, parkokban húzza meg magát éjszakánként, lopni is kénytelen különböző boltokból, hogy ehessen valamit és legyen cigarettája, mégis amikor kiszáll a rendőrségi autóból, s a két egyenruhástól közrefogottan, magát kihúzza lépked befelé az intézetbe, arcán a győzelem büszke és mámoros kifejezése ül.

S egyszer csak eljön a szabadulás. Szinte észrevétlenül – ahogyan a kinnal-keservvel várt, túlon túl remélt és óhajtott pillanatokkal szokott történni – érkezik meg. A fiú betölti tizennyolcadik évét, nagykorú lesz. Életével most már maga rendelkezik. Mindig erről álmodott, erre készült, mégis nehezen magyarázható tétovaság vesz rajta erőt. Napokig ténfereg, hezitál, mintha elgyávult volna hirtelen. Felemás érzésekkel és soknak tűnő pénzzel a zsebében hagyja el, immár végleg és legalisan az intézetet. Budapestre utazik. Az ésszerűsége túl döntésében ott van a kitörölhetetlennek bizonyuló gyermekkori rajongó vágyakozás is a varázslatos nagyváros iránt.

Már az utazás ideje alatt megszűnik bizonytalansága, nem vetődnek fel benne oktan kérdések, szeretne mielőbb megérkezni, s elkezdeni egy új, egy másik életet, ami majd teljesen kitörli belőle – ő így gondolja – az előzőnek még a nyomait is. Mámoros napok következnek. Beleveti magát a nyüzsgésbe. Élvezi, hogy szinte végtelen nagy a város, egész napokat bolyonghat benne, senki sem ismeri. Nem kell bujkálnia, rossz érzésektől mentesen járkálhat az utcán, leülhet bárhol anélkül, hogy tekintetét elővigyázatosan körbe-körbe járatná, rendőröket, kutató gyámügyeseket keresve. Kihaszználja. Nagyokat sétál, ismerkedik a várossal, az emberekkel.

Hamar talál barátokat. A Nyugati pályaudvarral szemközt, a Skála Metró előtti téren szóba elegyedik egy tőle alig idősebb fiúval. Hamarosan majd' egy tucatnyi fiatal verődik össze az óra alatt, melyen körbefutnak a számok és a betűk folytonosan. Lányok és fiúk vegyesen. Új ismerőse bemutatja minden érkezőnek. Amikor elindulnak, hívják magukkal, ő örömmel velük tart. Bevásárolnak – leginkább piát –, majd felmennek egy tágas, elegánsan és szellősen berendezett lakásba, melyben az egyik lány lakik, akinek az apja valahol Afrikában dolgozik és az anyja kiutazott hozzá. Szétszóródik a társaság. Az egyik szobában páran zenét hallgatnak, a hálót a házigazda lány és egy fiú veszi

birtokba, a többiek a nappaliban a földön ülnek és beszélgetnek. Középen üvegek, melyek időnként körbejárnak. Ide telepszik le a fiú is. Ritkán szól, inkább csak hallgatja a többieket, és nagyokat kortyol, mikor rá kerül a sor. Éjszaka arra riad, hogy forog vele minden. Vakilva, a padlón fekvő testeket átlépve botorkál ki a WC-re. Hánynia kell. Letérdepel a kagyló mellé. Öklendezik. Ritmikusan, meg-megújuló hullámokban távozik belőle minden, amit megevett, megivott. Szemét könny önti el, mely rebegő aurát rajzol a kagylón tükröződő lámpa köré. Eszébe villan majd ez a kép a Népligetben, azon az utolsó éjszakán, amikor vére spriccel nem csillapíthatóan, s fölötte az égen a kitelő Hold lassan formátlanná válik, elveszíti határozott kontúrját és apró pontokból, foszlányokból álló, fátyolszerű, színes udvar nő köré.

Nem tart sokáig e közösségi létezés. Új barátai olyan hirtelen tűnnek el, ahogyan felbukkantak. A fiú hiába járja végig a jól ismert helyeket, ahol összeverődni szoktak, senkit sem talál. Hiába megy fel a lakáshoz, melyben hetekig buliztak, a csengetésre nem nyit ajtót a lány, akibe pedig beleszeretett, miután a Nyugati pályaudvar előtti megismerkedés másnapján lefeküdt vele. Többször hívja telefonon is. A készülék hosszan kicseng a vonal másik végén, de nem veszik fel, amikor nagy sokára végre igen, akkor sem a lány szól bele. Egy kemény női hang közli vele kurtán, hogy felejtse el ezt a számot, ne telefonáljon többet.

S a fiúnak ekkor megmutatkozik a szabadság másik, árnyékos arca is. Oda mehet, ahová akar, senki sem gátolja, ám nincsen hová, azt teheti, amihez kedve van, viszont időközben elfogyott a pénze, s a legszorosabban vett létfeltételek biztosítása is megoldhatatlan feladatnak tűnik számára. Otthontalan, magányos és szegény.

Kőbányán rója éppen az utcákat céltalanul. Egy hirtelen ötlettől vezetve bemegy a Gergely utcában a Lampart nevű gyárba, melynek kapuja mellett egy táblán különböző területekre munkaerő-felvételt hirdetnek. Tanult szakmát, de nem szereti, kényszernek érezte, mint mindent az intézetben. Bármit csinál, gondolja, annál nem lehet rosszabb. A portás elkíséri egy középkorú férfihez, akivel gyorsan megállapodik munkában, fizetségben és abban, hogy már másnap beállhat. Néhány napja dolgozik, zsákokat rak, keverőkben zománcot készít másod-, harmadmagával, nagy edényekben tolja ki a festőrészlegbe, cseréli a kiürülteket, amikor – a kőbánya-kispesti állomáson töltött éjszakák után – végre talál albérletet magának. Egy panel

félszobát, ami szűk – csak egy ágy fér el benne meg egy kicsi szekrény –, drága – fizetésének majd' háromnegyedére rúg a bérlet –, de legalább nem kell kauciót fizetni érte. Beköltözik. Dolgozik. Küzd az állandósuló pénzzavarral. Tudja, érzi, megtörhetetlen körforgásba került: amit keres, az albérlet felemészti, több úgy maradna, ha saját lakása lenne, ám azt eleve lehetetlenné teszi, hogy pont az erre spórolhatót kell odaadnia.

Aztán egy este utat nyit előtte a sors, legalábbis ő így értelmezi, ha eszébe jut, egészen a végzetes népligeti éjszakáig. Idősödő kollégája, aki kezdettől kedves és figyelmes, gyakran elbeszélget vele, meghívja magához. Vacsoráznak, iszogatnak – a fiú talán többet is a kelleténél –, diskurálnak. Munkatársa a szüleiről kérdezi a fiút, az intézetben töltött évekről, terveiről, közben a saját életéről mesél. Hamar eltelik az idő. Nyugovóra térnek. Éjszaka neszezésre riad fel. Kábán tekintget körbe, de nem lát semmit a sötétben. Aztán munkatársa bebújik mellé az ágyba. Meztelen. A fiú hátát simogatja. Néhány pillanatig tanácstalanul mered maga elé, majd megérti, de nem tesz ellene semmit. Másnap úgy viselkednek, mintha mi sem történt volna. Nem beszélnek az éjszaka történeteiről, a pénzről sem, amit a fiú a fotelre tett ruhái alatt talál.

Ám innentől mintha meggyorsulna minden. Mintha rá lenne írva, hogy hajlandó, különböző férfiak szólítják le, tesznek ajánlatot neki, s ő ráébredvén, egy-egy aktussal csaknem az egész havi megfeszített munkával megkeresett pénzhez hozzájuthat, elmegy velük. Felmond a munkahelyén, odahagyja albérletét, egyik állandó kuncsaftja bejuttatja a szállóra, melyért nem kell fizetnie. Kijár a Népligetbe. Úgy tervezi, addig csinálja, amíg annyit keres, hogy otthont teremtsen magának. Szépen halad, gyűlik a pénze. Szabadidejében már azt nézegeti, melyik környékre költözik majd. Ezért fakad ki olyan dühösen – talán a helyzet nem is indokolta vehemenciával – a férfit, amikor az, szótlanul ugyan, de nagyon beszédesen kétségbe vonja szavait. Nem tudja még, hogy végül neki lesz igaza, hogy még azon az éjszakán, a tisztáson, az összehajló faágak alatt egy kés átvágja majd a torkát, véget vet az életének.

A férfi, aki régóta nem hisz már semmiben, aki nem vár, nem tervez semmit, aki mint egymást szabályos rendben követő akadályokra tekint a lassan sorjázó napokra, szánalmas és értelmetlen feszülésnek látja a fiú aprólékos készülődését, a tényekkel szembesülni nem tudó vagy nem akaró önáltatásként fogja fel jövőt körvonalazó szavait. Nem mond rá semmit, ám véleménye az arcára van írva. S amikor a másik kikel magából, indulattal telten replikázik, majd elrohan, a férfi hallgatja egy ideig a folyosón kopogó, egyre halkuló lépteit, valami tisztelettel vegyes gyöngédség ébred benne iránta e megingathatatlanak bizonyuló meggyőződést tapasztalván, ami előhívja belőle a lemondás alig hallhatóan eldörmögött szavait: „Szegény hülye.”, miközben nehézkesen ellendül az ágy támlájától.

Nem sejtí még ekkor, hogy a szituáció nagyon hamar megismétlődik majd, kitörölhetetlenül íródik az emlékezetébe, akár a bőrbe tetováló túlvilági örökített rajzolatok.

Másnap ugyanúgy az ágy támlájának dőlve áll a kiürült teremben, kinyúlt pulóverben, foltozott farmernadrágban, karját keresztbefonja a mellén. Szemben vele két fiatalember. Rendőrök civil ruhában. Nyomozók. A fiúról kérdezzetik, akit – ahogyan szavaikból kihámozza – éjszaka meggyilkoltak. A férfit – önnönmagát is meglepve – megrázza a hír. Miközben válaszol nekik, egyszerre ráébred, lényegében semmit sem tudott a fiúról. Nap nap után találkoztak itt, szóba elegyedtek, de fogalma sincs, ki volt valójában, honnan jött, hogy került ide, hogyan élt, mit csinált, túl a nyughatatlanságán persze, meg a makacs feszülésén a realitásokkal szemben, melyek, lám, végül maguk alá gyűrték. Áll, maga elé mered még akkor is, amikor a két nyomozó befejezve a kérdezzetést, lepecsételi a fiú lemezszekevényét, és távozik. Lepereg benne az előző reggel minden apró részlete, a fiú akkurátus készülődése, jókedvű eltökéltsége, amivel a jövőjéről beszélt, a kifakadása, amiért ő kétségbe vonta szavait. Nehezen magyarázható lelkiismeret-furdalás ébred a férfiban, mintha viselkedésével, érzéketlenségével legalábbis neki is része lenne a történetekben. Legyint egyet. Nehézkesen ellendül az ágy támlájától, közben szánalommal telten, alig hallhatóan szakadnak ki belőle a szavak: – Szegény hülye.

A hír, az önvád és a szánalom hatása alatt, alig odafigyelve hajtogatja össze az ágyneműjét, amikor kész, felnyalábolja, és indulna vele a szekrények felé, ám fémes koppanást hall, majd guruló pénzértmék összetéveszthetetlen zaját letről. Visszadobja az ágyneműt az ágyra. Lehajol, de nem lát semmit. Térdre ereszkedik és bemászik az ágy alá, közben halkan elmormol egy káromkodást. Hosszan mereszi a szemét, mígnem méterekkel arrébb felfedezi az érméket. Hason kell csúsznia, hogy elérhesse őket. Felveszi a két húszast, már curikkolna kifelé, de felkelti figyelmét a felhólyagosodott fal, illetve egy téglá, amelyik kivöröslik a piszkos festék és a hámló vakolat egyszínű szürkévé egalizálódott felületéből. Úgy fest, nincsen habarcs körülötte, mintha valaki módszeres munkával, készakarva tisztította volna meg. Engedve kíváncsiságának, odakúszik. A téglá mozog, könnyedén kihúzza a falból. Mögötte üreget talál. Keze nem fér be egészen a résen, csuklója túl vastag, nem engedi, de bent lévő ujjait tudja kissé mozgatni, és hegyükkel egymáshoz préselt papírokat érzékel. A férfit magával ragadja a rejtély, próbálja jobban kitapintani az üregbe megbúvó valamit, ám a lyuk szinte teljes hosszán ugyanazt az éppen csak érintett felületet találja. Megfogja a rés alatti téglát, nekifeszül, de nem tudja megmozdítani. Kicsúszik az ágy alól, izgatottan turkál limlomokkal telt táskájában, míg kezébe akad egy berozsdásodott sörbontó, olyan, amelyiken konzervnyitó és dugóhúzó is van. Immáron sokkal gyorsabban térdel le, veti hasra magát és mászik vissza az ágy alá, mint első alkalommal. Bontja a falat. Nincs nagyon nehéz dolga, legalábbis az elején. Néhány apró ütés, és a felhólyagosodott vakolat mintegy kéttenyérnyi felületen leválik. A felszálló könnyű por a férfi verejtékező arcára tapad. A téglák közti rést kitöltő habarcs is könnyen porlik, míg eléri azt a mélységet, ahol a nagyon hatékony eszköznek bizonyuló hegyes dugóhúzót már nem tudja tovább használni. A sörbontó ívelt végével folytatja, ám sokkal nehezebben boldogul. Ekkor lépéseket hall a folyosóról. Abbahagyja. Megmerevedik. Visszafojtja izgalomtól és a munkától felgyorsult lélegzését is, mintha attól tartana, kihallatszódhat, és elárulhatja. Megkönnyebbül, amikor odakint elenyésznek a léptek. Vár még egy darabig, aztán folytatja. Hosszúra nyúló, kevés eredménnyel járó csiszatolás után a sörnnyitót a téglá alatt kikapart résbe teszi, és alulról ütögetve próbálja megmozdítani. A rozsdás fém felsérti a kezét, de nem érdekli, nem is érzi igazán, üti tovább, mígnem

reccsen egyet, enged és kibillen a helyéből. Kiveszi a téglát, benyúl, immáron az egész kezét beengedő résbe és kiveszi azt, amit tapintás alapján egymáshoz préselt papíroknak érzékelt, s amiről kiderül, pénz, bankjegyek befőttes gumival gondosan összefogott kötege, és hamar az is, nem egy van belőle. Sok. Könyékig a lyukba turkálva tapogatja ki és szedi elő az újabb és újabb kötegeket. Mire végez, mire többszöri módszeres átvizsgálás után üresnek tudja az üreget, tekintélyes halomnyi, címletenként válogatott és így gumizott bankjegy gyűlik össze előtte a poros, törmelékkel borított padlón. Zihálva könyököl mellé és hajtja rá fejét, mintha párna lenne.

És ekkor, a nehezen megfogalmazható öröm és vakszerencse első tudatosuló pillanatában, a férfi elveszíti egyetlen, évek hosszú során át ösztönösen őrzött menedékét: a rezignáltságot. Mint hegesztőpisztoly hegyes lángja nyomán megnyíló fémlemez, úgy válik szét és szakad le róla e megtartó páncél, s ő ott marad puhán, védtelenül, akár a házat veszített csiga. Fejében egymást gyorsan váltó gondolatok cikáznak, érzelmek tolulnak fel benne, érzelmek, amelyekkel nem tud mit kezdeni. Egyszerre feltárul előtte tisztán, mint hegytetőre érő vándor előtt az alant elterülő táj, ama kifürkészhetetleneknek mondott utak egyike, melyet a szeszélyes és igazságtalan sors rajzolt meg elnagyolt, kapkodó vonalakkal. Tudja a férfi, teljes bizonyossággal tudja, a fiúé a feje alatt összegyűlt halomnyi bankjegy, és most már azt is, igaza volt előző reggel, joggal fakadt ki őrá, hiszen csak egy, talán éppen az utolsó lépés hiányzott neki. Torka elszorul, könny szökik a szemébe, ami elkeveredik az arcán csorgó, port megfogó verejtékkel.

Mindez persze alig tart tovább egy pillanatnál. Az elérzékenyülés a félelemmel elegy izgalomnak, a fiú sorsa feletti lamentálás a praktikus teendők számbavételének adja át a helyét. A férfi kicsúszik az ágy alól, magához veszi szakadozott, koszos vászontáskáját, majd visszamászik, kiborítja tartalmát és belerakja a pénzt. Helyére illeszti a két téglát, szétválogatja a törmeléket, a porból kis kupacot formál, ráköp néhányat, összekeveri, a masszát igyekszik közéjük tömködni, rájuk kenni. A maradékot kezével gondosan összesöpri, a kiborított limlomokkal együtt egy nylon szatyorba, azt a táskájába teszi a pénz mellé. Amikor végez, és távozás előtt tekintetét még egyszer végigjártatja munkája helyszínén, megnyugszik, hogy olyan állapotban hagyja ott, ami első ránézésre senkinek sem szúrhat szemet.

Sietne, legszívesebben futva hagyná el a szállót; a lehető leggyorsabban maga mögött szeretné tudni ama vizionált lehetőséggel egyetemben, hogy bárki itt találhatja, felfedezheti tettét, és megfoszthatja a véletlen által neki juttatott pénztől, de parancsol magának. Tisztában van vele, nem szabad feltűnést keltenie semmivel. Nagy levegőt vesz, amitől mintha lassúbbodna kissé az örült pulzálás a halántékában. Visszafogja már-már önálló akaratra ébredt lábát. Fél kézzel magához öleli az ágyra dobott ágyneműt – a másikkal a vállán átvetett táskát markolja görcsösen –, és elviszi a szekrényhez. Komótosan megy át a szobán, aztán végig a folyosón, ahogyan nap mint nap tenni szokta, senkivel sem törődve, noha tudja, utolsó alkalommal sétál végig e hepehupás padlón, e koszló falak mellett. Torkát szorongató boldogsággal vesz gyors búcsút a szállótól.

Kilépve a kapun egyszerre szakad rá a hőség. Szemét bántja a délelőtti verőfény. Hunyorog, kezét ellenzőként a homlokához kell emelnie, hogy lásson. Int és köszön a csatorna felújításán dolgozó munkásoknak, majd átmegy hozzájuk az úttesten, kezét fog velük. Kivesz egyet a feléje nyújtott cigarettásdobozból és rágyújt. Hallgatja a bugyuta vicceket, szelíden mosolyog az otromba élceken, szájához emeli a körbejáró műanyagkannát, kortyol a szőlőt sose látott rubinszínű bornak nevezett folyadékból. Mindvégig erősen markolja táskáját. Az egyik munkásnak fel is tűnik.

– Mi van a tatyódba, haver, hogy annyira szorongatod? – kérdezi, majd a többiekre kacintva, szinte azonnal válaszol is: – Biztos a vagyonod.

Hangos, sértő hahotában törnek ki mind a hárman.

A férfi türelmetlen. Menni szeretne, de nem teszi. Megvárja, míg kifárad a társalgás, megnyúlnak a csöndek a kacagások között, s a három munkás újra kézbe veszi a szerszámot. Kortyol még a borból, elveszi a felkínált cigarettát, csak azután köszön el tőlük, és indul a Kálvária tér felé.

A Baross utcában, a húsbolt előtt úgy dönt, nem nyitja fel a kukák tetejét. Bemegy az üzletbe. Két kiló főtt kolbászt vásárol, fél kiló kenyeret szeletelve meg mustárt. A Horváth Mihály téren, a templom mögötti gyér fűvel benőtt területen leteszi a táskáját és ráül. Tűz a nap, alig viselhető hőség van. Miközben megtörli verejtékező homlokát, tekintetét körbejártatja a téren. Nézi a lépésben haladó autókat, bennük

az elgyötört, csapzott, dühös sofőröket, az igyekvő járókelőket, a lecövekelt, a tér több pontján, rövid szakaszon fel-lejáró, vagy éppen a házfalnak támaszkodó strichelő kurvákat, szemben a játszótér padjain ülő, messziről felismerhető kigyúrt, tetovált striciket. Kiszedi az élelmet a reklámszatyorból, amibe a hentes pakolta, kibontja a gondosan hajtogatott csomagolópapírt. A kolbászt darabokra töri és bekeni mustárral, a kenyérszeleteket is felaprítja, többségének kiszedi a belét és a füre dobja, majd miután ezeket is összemustározza, együtt, ömlesztve visszadobálja a szatyorba. Galambok gyűlnek a kenyérbélre, szárnyat verdesve, egymást tépve, cibálva, taposva próbálnak hozzájutni, s ha valamelyiknek sikerül egy nagyobb darabot megszereznie, a többiek rátámadnak, igyekezve elorozni a csőréből. A férfi, arcán keserű mosollyal egy ideig szemléli e szárnalmas harcot a kenyérért, nagyon jellemzőnek találja, az élet igazi attribútumának.

Miután a saját maga felaprította, összemaszatolta kajával megvendégeli a Kálvin téri aluljáróban ismerőseit, hoz nekik egy fél liter cseresznyepálinkát a Mini Drink nevet viselő italkimérésből – nem várja meg a kérdést, azt mondja, pénzt talált az egyik szemetesben –, iszik és beszélget még velük kicsit, majd mikor eléggé eltompultnak látja őket, hogy ne figyeljenek oda rá, halaszthatatlan teendőkre hivatkozva elköszön tőlük, ígervén, néhány óra múltán visszatér.

Felmegy a lépcsőn a Ráday utcába. Köszönhetően a tikkasztó melegnek, kevesen lézengenek az utcán. A férfi táskáját szorítva lépked az egykor impozáns, mára enyészetnek indult házak mellett, közel húzódva a falhoz. Feszült. A szembejövők arcát fürkészi bármelyik pillanatban ugrásra, menekülésre készen. Befordul a Mátyás utcába. Betér egy alagsori helyiségbe, ahol nyugati használt ruhákat árusítanak. Szerencséje van, rajta kívül nincs vevő a boltban. Az unatkozó középkorú eladónő láthatóan megőrül érkezésének, elég mosolyognia, futó bókot dörögnie, őszintének hatóan megdicsérni melírozott haját, hogy beszédessé, ezzel együtt készségessé váljon. Újnak ható világos vászonöltönyt választ a férfi meg néhány fehér inget. Átöltözik a próbafülkében. Fizet. Busás borraivalóval hálálja meg az eladónő segítségét, és nem várva meg olvadozó hálálkodásának befejezését, távozik az üzletből. Az első kukánál megszabadul foltozott farmerjétől, kinyúlt pulóverétől meg a törmeléket tartalmazó szatyortól. Hogy az ismerősökkel való találkozást elkerülje, az Erkel utcában megy el a

Vásárcsarnokig, ott fordul ki a Vámház körútra, és visszafelé haladva közelíti meg az OTP fiókot. Számlát nyit, befizeti a pénzt, a kis részét, ám egy jelentékeny összeget hagy csak magánál.

Az utcára kilépve megáll. Először a nap folyamán fellélegzik, mintha irdatlan tehertől szabadult volna meg. Boldog, és most már engedi is szétáradni magában a boldogságot. Felnéz az égre. Hálát ad a fiúnak az összegyűjtött pénzért, azért, mert nem bízott senkiben, semmiben, még, lám, a bankokban sem, hálát a szerencsének, amiért lehetővé tette, hogy ő találhassa meg.

Nagy léptekkel indul a Váci utca felé. Aki most szembe jön vele, semmi rendkívülit nem fedez fel rajta, nem látja másnak, mint egy öregedő, kissé csapzott és borostás – s ez, tekintettel a kánikulára, csöppet sem meglepő – úriembernek, aki egyik kezét nadrágja zsebébe süllyesztve, másikkal a vállára vetett zakóját tartva, arcán különös, kiegyensúlyozottságot sugárzó mosollyal megy a dolga után. Nem hinné el, hogy alig egy nappal ezelőtt ugyanez az ember nyűtt és koszos rongyokban járt, kukákból kerítette elő élelmét, napjait aluljáróban, lejmolással és piálással töltötte, éjszakáit pedig egy vaságyakkal zsúfolt, koszlott hajléktalanszállón. Hasonlóképpen érez a férfi is. Őt magát is meglepi, milyen hihetetlen gyorsasággal távolodik tőle minden, amit eddig az életének volt kénytelen elfogadni, mintha nem várt ajándékként visszakapott volna valamit évekkal előbbi énjéből, akinek helyenként még értelem, cél és öröm látszott a létezésben.

Kényezteti magát. Szobát foglal egy belvárosi szállodában, egy karton drága Marlborót vesz magának meg egy üveg valódi szatmári szilvapálinkát, este megvacsorázik a Fatálban, majd felviszi a szobájába az Anna kávéház asztalánál tüzet kérő fiatal, lélegzetelállítóan csinos, szőke nőt, akiről hamar kiderül, luxuskurva, három nyelven beszél folyékonyan, kuncsaftjai a kimerítő napok után esténként a belváros szórakozóhelyein ellazuló üzletemberek vagy a gazdag külföldi turisták közül kerülnek ki.

Egy hét múltával költözik ki a férfi a szállodából, akkorra talál egy kiadó bútorozott szoba-konyhás lakást a Falk Miksa utcában, melynek bérleti díját egy évre előre kifizeti. Csöndesen él, józan beosztással – a kezdeti habzsolást követően –, módszeresen kerülve hajdani életének gyakori helyszíneit, a találkozás lehetőségét régi társaival. Reggelenként újságot vesz, kisétál a Szent István parkba, a Margitszigetre vagy

a Jászai Mari téren ül le egy padra, olvasgat, ha elunja a keveset változó híreket, nézi a járókelőket. Ismerkedik. Nőkkel elegyedik szoba, meghívja őket vacsorázni, majd a bérelt lakásába, gondosan ügyelve, hogy e kapcsolatok soha ne lépjenek túl a felelősséggel és kötődéssel nem járó alkalmiságon.

Egyszer nekidurálja magát és felkeresi valahai otthonát. Leszáll a metróról a Gyöngyösi utcai megállónál, elmegy a gyermekkórház mellett. Sokáig ácsorog a Madarász Viktor utca Gyöngyösi utca kereszteződésében, a villamospótló régi megállójában bátorságot gyűjtve. Nem változott semmi az évek alatt, állapítja meg, talán csak a csenevész fák nőttek meg és terebélyesedtek ki valamivel barátságosabb fazont adva az egykor kietlen környéknek. Szerencséje van, a lépcsőház ajtaját kitámasztva találja, nem kell a kaputelefont használnia. Beszáll a liftbe. Nézi a felvillanó tudószín számokat, emlékek tolulnak fel benne. Amikor felér, megnyomja a csengő gombját és az a jól ismert, bántóan magas hangon felvisít, hirtelen elgyávul. Egyszerre nagyon rossz ötletnek tűnik már, hogy idejött. Megfogalmazódik benne a menekülés gondolata, indulna is, ám kitárul az ajtó és szemben áll vele a felesége. Úgy néz rá, mintha egy feltámadott halottat látna. Többször hitetlenkedve méri végig tetőtől talpig, még köszönni is elfelejt, csak oldalra lép némán, jelezve, hogy beengedi. Szemben ülnek egymással a nappalinak használt szobában, a két fotelben, közöttük a dohányzó asztal, rajta egy tálcán tele kávékiöntő, két csésze, cukortartó, pohár meg egy üveg Theodóra ásványvíz, amit az asszony hozott be mindjárt az érkezése után. Keveset beszélnek, s az is kimerül a hosszú csöndekkel tagolt kényszer szülte, lényegtelen kérdésekben és a rájuk adott hasonló válaszokban. Valami édes elégtételféle érzés tölti el a férfit látva az alig-alig változott lakást, a régi bútorokat, az itt-ott bebaráncolt, felhólyagosodott tapétát, elnézve feleségét, akit formátlan-ná, törődötté tett az idő. Felhörpinti a kávéját, iszik egy pohár vizet, majd odaadja a gyerekek nevére szóló két takarékkönyvet és elkészönve a hűledező asszonytól, vidáman távozik.

Hónapok telnek el. Egyik alkalmi szeretője egyszer szoba-konyhás lakást ajánl neki, nem messze az albérletétől, a Honvéd utcában. Megnézi, oszt, szoroz, mérlegel, és úgy dönt, megveszi. Ügyvédhez mennek az eladókkal, aláírják a szerződést, a férfi kifizeti. Talán két hét sem telik bele, mikor megjelenik a lakás – mint kiderül – valódi

tulajdonosa, s nyilvánvalóvá válik, rútul becsapták. Megpróbál harcolni az igazáért, futni a pénze után, megkeresni a nőt, aki belerángatta, ám miután egy este a Falk Miksa utca és a Markó utca sarkán négy nagydarab, kigyúrt fiatalember figyelmezteti, szavaiknak néhány jól irányzott ütéssel és rúgással is nyomatékot adva, megérti, reménytelen. Letelik az albérletére előre kifizetette idő, és újra, immáron másodszor is az utcára kényszerül.

Évek sorjáznak ezután, évek, amelyek alatt még lejjebb – ha van egyáltalán értelme a méricskélésnek egy szinten túl – kerül a férfi az otthontalan létezés feneketlennek tetsző poklában. Indulatok nélkül, megadással túri. Mint egy hihetetlenül szép álom idéződik fel benne időnként a fiúval való találkozás, a rátalálás a pénzre, a szabadság kurtára szabott szakasza. Néha olyan erővel törnek rá az emlékek, hogy nem tudja megállni, félrészeg bódulatban, akadozó nyelvvel elmeséli a véletlen mellé sodorta sorstársainak, akik persze egy szavát sem hiszik, mégis isszák szavait, mintha az *Ezeregy éjszaka* valamelyik történetét hallanák.

A férfi élete egyébként úgy telik, ahogyan a rövid kitérőtől eltekintve telt: meneküléssel a hideg, a meleg, az eső, a hó elől, lejmolással és kukákban keresgéléssel. Egészen a szikrázó napsütéses, hideg áprilisi vasárnap délelőttig, amikor a Blaha Lujza téren a 4-es és 6-os villamos megállójába felvivő lépcső melletti telefonfülke padlóján ülve éppen egy darab száraz kenyeret majszol. Kibírhatatlan fájdalom nyilallik a mellkasába. Tudja, bevégeztetett. Nem szól, nem mozdul. Mintha valami megkönnyebbülést, valami örömfélét is érezne ekkor a fájdalom mellett. Eldől, felsőteste kiesik a telefonfülkéből, elterül az aluljáró kövezetén. Arca torzult grimaszba merevedik, bal kezében ott a megmaradt kenyérszelet fele. Járókelők állják körbe, tanácstalansággal vegyülő viszolygással nézegetik. Egymást méregetik, mintha mindegyik a másikat biztatná cselekvésre. Valaki végül telefonál a mentőknek, akik kiérve megállapítják a halál beálltát, és fekete nyilonnal takarják le. Órákig marad ott, mire megérkezik a zárt, szürke furgon, a hullaszállító kocs, és elszállítja a tetemet.

Buda Ferenc

DEPRESSZIÓ

Készül a szó megszületni.
Híja nincs már szinte semmi:
lám, kinőtt a keze-lába –
de nem látni, hol a szárnya.

*

Esteledik kívül-belül.
A fehér is elfeketül.
Gunnyasztok csak a sarokban
félkegyelmi állapotban.

*

Félmegoldás. Félkegyelem.
Falatomat félrenyelem.
Italomat elcserélik.
Megfulladok – de csak félig.

„AKKOR LÁSSAM...”

Jóllehet ritkán látom,
de van egy vén barátom.
Sőt, mivel békén megfér
velem, szinte már testvér.

Irány szerint fonákom,
(testhosszra pláne kisebb),
e felemás világon
lehetnénk mégis ikrek,
hisz egyszerre születtünk.
Azóta élünk együtt.

Egyes-egyazon testben
velem tart, ha lefekszem,
s nyilall bár csigolyája
(sőt néha meg is reccsen),
alig van rigolyája:
zokszó nélkül kívárja,
míg rávetem futólag
felét a takarómnak,
felkelni sose nógat,
sőt közös nyoszolyánkon
sem túl odébb s nem lökdös
(ugye, ez sem közömbös) –
van-e még mit kívánnom?

Lengjen bármi fuvallat,
illemtudóan hallgat
(hisz füle van a falnak...),
nem gerjeszt bonyodalmat.

Vele tartós a randi.
Lehagyni? Elmaradni?
Olyan még soha nem volt.
Tartja velem a tempót.

Esőben, napsütésben,
aszályban, jégverésben,
kánikulában, ködben
helytáll mindig – mögöttem.

Szorosan falnak dőlve
sem tolakszik előre:
titkon mögötte lennem
abszolút lehetetlen.

Cövek bár nincs leverve,
jól tudja, hol a helye,
ő ebben sose téved.

Láttán vad, riasztó képnek,
valós vagy vélt veszélynek,
gyanús vadidegennek
hátrálnék – s ő nem enged.

Nem sürget, nem marasztal,
nem szid (no: nem is vigasztal).
Szelíd de konok daccal
követ, bárhova lépjek.
Minket az irigy népek
nyíltan vagy alattomban
egymástól el nem tépnek.

Érzem s tudom, hogy itt van
közvetlen a nyomomban,
húsomban-csontjaimban,
(s persze: azok meg benne)
mintha ő is én lenne,
azaz hogy ő meg én lennénk
ketten egymásban vendég.

Hátterem néma őre
s mindannak ismerője,
ami velem megeshet.

Így hát én egyelőre
az örök elmúlásban,
e nagy felfordulásban
megtartom mindenesnek.

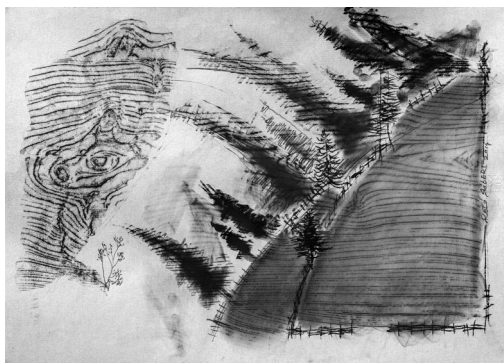
Hisz ő a leghívebb társam.

Álneve: „Akkor lássam...”

HÉT SOR

– *Kompországbeli utastársaimnak* –

Nyelvek ha meg nem tartod,
tökmindegy, hol érsz partot,
s neved mibe van róva:
London, Párizs vagy Moszkva
lelked is elorozza,
bedarál Berlin vagy Róma -
fölémészt Európa.

Medgyesi Emese

GONSENYICZA JAKAB APASÁGA

Herold Herman fiatal vállalkozó munkáját valáchiái telephelyén Gonsenyicza Jakab segítette. Vásárok valamelyikében ismerkedhettek meg. Az ezermester alig néhány hónappal volt idősebb munkálatójánál, mégis érettebbnek tűnt nála. Kevés szóból értették egymást – sohasem faggatózott a világjárt bajor, mintha tudni vélte volna, mi elől menekülhettek Lengyelhonból Jakab és övéi.

A házaspár tudatosan felvállalta életkoruk, jellemük, fizikumuk különbségeit; érezték ellentéteik kapocs szerepét, rendkívüli erejét. Környezetük a furcsán működő dinamika révén tartotta őket számon: megjelenésükkel tréfás helyzetet teremtettek, akaratuk ellenére köszájön forogtak, anekdotákban szerepeltek. Az asszony apró termetű. Imádott locsogni, kötekedő kedvű, savanyú és szigorú volt. A férj fejje magasabb az átlagnál. Hallgatag, okosan alkalmazkodik, kiegyensúlyozott. Jakab nyilvánosan hangoztatott Micukámjait a magázódás patinája vidítja. Rendszerint morcos-megrovó Jaaakab vagy méltatlankodás volt asszonya részéről a válasz. Előfordult, hogy csupán csend.

Gonsenyicza Mária fiánál mindössze öt évvel volt korosabb második férje. Jó barátokra emlékeztettek a férfiak; gyakran mutatkoztak együtt. Kamaszkorától kezdve, Zakopanében és utóbb, Kimpinán, Albert figyelmes tanonc volt, komolykás árnyék. A Jakabtól tanultaknak később hasznát vette, főleg katonai szolgálati ideje alatt: tizedesből meglepően hamar tört felfelé a ranglétrán. Tíz hónapon át a doberdói árkokban harcolt, de a dél-tiroli front különböző szakaszain is töltött rövidebb időszakokat. Többször megsebesült; elüszkösödött sebe miatt amputálni kellett jobb lábát. Rokkantsága nem változtatott kettejük kapcsolatán, de mintha eltekerte volna az idő kerekét: a háború után ő tűnt idősebbnek.

1917 végén hadnagyként szerelt le. Nem alapított családot, Gonsenyiczáék életvitelén javított lényegeset, stabilizálta anyagi helyzetüket a rokkantsági jogosultsága révén szerzett jövedelmével. Marosvásárhelyen a Kultúrpalota ruhatárát működtette.

Románia 1916-os hadba lépése után Mária megúszta az internálást: a hadsereg átvonulása előtt sikerült Erdélybe menekülnie.

– Ne tagadj, terád bízták a hadüzenet átadását – tréfálkozott utóbb vele Jakab, az emlékezés kényelmével. Feltehetően férje tanácsára húzódott meg az asszony a vegyes etnikumú régióban, hiszen senki nem tudhatta, hol húzzák meg az országok határait. Vásárhelyen hamar munkát vállalhatott, felügyelőként alkalmazták a Bissinger-féle gyár-csoportban.

Jakab a háború első hónapjaiban a doberdói fronton szolgált, majd folyamatosan hátszói megbízatásokat kapott, változatlanul a hadi-iparban, mintha lelkiismereti okokból alternatív katonai szolgálatot teljesített volna. 1915-ben a pasaréti háborús propaganda-kiállítás, illetve a körötte kirándulóhellyé fejlesztett telep kiépítésénél dolgozott. Gyakran mondogatta: igazán testreszabott feladatot jelentett számára „az élet a lövészárokban”, mert a szokásos munkahelyi fegyelemnél lényegesen többet – komplex szervezést, segítőkész hozzáállást – igényelt a szolgálat, ráadásul a folyamatos aktivitás mellett leróhatta hazafias kötelességét. Rendkívüli teljesítménye miatt – kreatív, alapos építésmester és pontos munkás – nemcsak a fővárosi napilapok, számos képes magazin cikkezett róla: „Gonsenyicza mester kiválóan kamatoztatta építészeti szaktudását...” ; „térkezelésben, biztonsági megoldások kidolgozásában hatékonyan és diszkréten tanácsolt.” Ügyesen forgott a szakma holdudvarában: sikerült megszereznie és kiviteleznie számos rész-megbízatást: olyan járulékos pavilonok és szétszedhető bódék megépítését, melyek zenekarok szabadtéri fellépésére, játékonysági vásárok szervezésére, ingyen élelemosztásra szolgáltak.

Meghosszabbították biztosí kinevezését a vernissage után: további ötleteit a tényleges működtetésnél kamatoztathatta. Foglalkoztatását csak egy évvel később, a bécsi Práterben szervezett, hasonló témájú projekt kedvéért függesztették fel, mert „odakölcsönözték” őt a konkurens fővárosnak. Tapasztalatára hivatkozva 1917-ben könnyen elérte, hogy az újdonságnak számító repülőgép-kiállítás telepén szolgáljon. Ismét Budapesten állomásozhatott... Rejtély, hogy intézte el. Rövid szabadságolásainak alkalmával mindenestre feleségének albérletébe jött „haza” Erdélybe, Marosvásárhelyre. Ellentéteik ellenére közös álmot dédelgettek: békeidőben otthont teremteni.

Gonsenyiczáért több hivatalból üzentek, hívták ide-oda. Kocsival is vitték tárgyalni magánszemélyek, helyi kereskedők, közismert potentátok. Kettesben elköltött vacsoráik egyikén értette meg Gonsenyiczáné, férje milyen fontos szerepet vállalt a város közelében – Koronkán és Medgyesfalván – épülő téglagyárak munkálataiban. Ha béke lesz, ha megéri és ha egészségesek – tervezett fennhangon a férfi –, családjuk még inkább kötődni fog ezen objektumokhoz. „Folyton centiz, épít... piactérnek használ mindent, terveit is beleértve. Ad-vesz, csereberél és elszámoltat, holott portéka nincs a hóna alatt...” – Sokat bosszankodott, de túlságosan fáradt volt, hogy szóvá tegye, milyen keveset lehetnek együtt. „Hála a két műszaknak – állapította meg Gonsenyicza –, végre elfelejtett aggódni”. Mária elpirult örömeiben, valahányszor Micukám-os kedveskedéssel kényeztette férje, és jövőképről beszélt neki. Biztonságérzetét akarta ezzel erősíteni Jakab: családot tervezett maguknak, gyerekekről álmodozott, többes számban, holott Albertről nem tudtak akkor még semmit. Narrációjában minden további részlet egyetlen feltételhez, az életben maradáshoz kötődött. Nyugodt hangon, visszafogottan beszélt magukról: nyugalmat és egy-két gyermeket szeretne otthonukba. Világosan fogalmazott, nemcsak mostohafiára gondolt.

– Öreg vagyok, nem tudok már szülni, szoptatni... – válaszolta Mária szomorkásan. – Nem is jön már meg – fűzte hozzá önigazolásképpen. Jakab elértette, de biztatta:

– Sok a hadiárva... Az elöljárók segítenek. Könnyíthetik az eljárást... Nagybacsát választunk, olyan gyereket, aki már szobatiszta, és megtanult beszélni... Neveljük, ahogy maga szeretné, én csak büszke leszek rá – engedte át asszonyának a döntés illúzióját.

Meglepte felesége kifogása, hiszen jó munkabíró volt, kitartóan szorgalmas és rendszerető. Nemcsak fiának nevelésével bizonyított: nehéz természete ellenére kiváló segítsége volt éveken át Kimpinán a Herold családnak is. Teljes bizalmukat élvezte. Oly tökéletesen belesimult annak idején a bajor háztartás szigorú rendjébe, hogy a fiatal-asszony – mintha magának osztaná le a penzumot – valósággal elhalmozta őt munkával. Gyermekágyainak és terhességeinek intervallumaiban ifjabb Heroldné – különösen, ha Hermann úton volt – a mindennapok kormányzását Gonsenyiczánéra bízta, neki engedte át a háztartás vezetését. Mindenki tudta, az igazi nagyika jelenléte csupán

hatásos látszat, presztízs-bizonylat: „Anya csak egy van. Viszont Mária nélkülözhetetlen.”

Napi téma lett az örökbefogadás Gonsenyiczáéknál. Albert is szorgalmazta, valahányszor kettesben maradt anyjával. Jiddisül próbált róla vitatkozni az asszony, de fia változatlanul németül érvelt, mintha nyelvi emlékezetének egy része odaveszett volna a fronton:

– Ne makacskodjék, muti! Benne van a korban, ki tudhatná, meddig tart a világ Gonsenyicza-féle csodája? Jakab megbecsüli, a tenyerén hordja... Jóképű, fiatal férjet kívánt, ráadásul velem együtt vétette el vele magát... Most gyereket akar? Igaza van! Rajta a sor, érti, anyám?! – emelte fel hangját, mert a nagy mosogatás zajában, amint Mária foglalatzkodott, dacot és tüntető tiltakozást érzékelt. Elkáromkodta magát, magyarul folytatta:

– Szálljon magába, azt mondom! Apám nem kér lehetetlent! Gondolja meg, legalább én se lennék egyedül, öreg napjaimra – szelídiült meg.

Utolsó érve hatott, pedig már csaknem feladta.

Mária elutasító magatartása miatt Jakab megváltoztatta új életük berendezésére kigondolt stratégiáját. Eredetileg megfelelő telek (rajta minimum kétlakásos családi ház) felkutatását, megvásárlását, lakhatóvá tételét tűzte ki célul, hogy biztosba mentse értékeiket még a bizonytalan kimenetelű békekötések lezárulása előtt. Asszonyának megígérte, zakopanei stílusban fog renoválni, íves-dúcos fagerendákkal, kis tornyos erkélyekkel. A magasított pincékben nemcsak haszonhelyiségek és tároló lesz; ha akarja, a környék asszonyainak fonó- vagy varróműhelyt teremthet... Ám figyelmeztette: terméskő helyett kénytelen lesz téglát használni. Elterelő szándékkal hangsúlyozta a technikai részletet. Kárpótlásnak szánta, amivel leszerelheti az asszony idegenkedését, elutasító magatartását.

– Nem ígérem, hogy turisták ezreit sikerül majd odacsalogatni... Koronának se hegye, se tengerpartja, de valami emlékezeteset kiagyalok a maga kedvéért, Micukám – fogadkozott kedveskedve, a gyerek gyors kiválasztásában bízva, főleg, mert számíthatott Albert segítségére. Mostohafiának támogatásával annyira felerősödött alkupoziója a családban, hogy halogatta az ingatlanvásárlást, inkább a gyerek felkutatására összpontosított, mintha nem figyelmeztették volna a párizsi béketárgyalások kimenetelének nagy ismeretlenjeire.

– A Kárpátokon belül kell maradni, Erdély három és fél évszázada toleránsabb a kontinens innenső felének minden más térségénél... Férje és fia lövészárokbéli életének tanulságát Gonsenyiczáné sem cáfolta. Egyetértettek: a politika bárhogyan szab országhatárokat, Erdélyben mindig marad esély boldogulásra...

Mária távolabbi nagyvárosok árvaházainak gyerekei közül akart válogatni, mert szerinte a helyiekért nagyobb eséllyel jelentkezhet túlélő rokon. Sokadszorra járták az erdélyi vármegyék árvaházait, mégsem sikerült az asszony kedve szerint való gyereket találni. Hetekbe telt, míg Jakab felismerte felesége érvelésében a furfangcsavart.

A férfiakkal elégük lett a családtagkereső körutakból. Összebeszéltek. Albert esztelennek tartotta mostohaapja engedékenységet; becslése szerint egy szobabútor árát utazhatták már el. Vállalta, hogy szembesíti anyját kettejük elhatározásával: ezután kizárólag a városi fiákeres szolgáltatás-körzetén belül hajlandóak gyerek után kutatni.

– Észszerűsítünk, muti – mondotta neki. – Itt kell megtalálni, a közelben, azt a gyerkőcöt! Ajánlom, jól nyissa ki a szemét! Nem fabábuért nyüsletünk az árvapiacon... megértette, ugye?! Legyen világos: sürgős lett nagyon, meglelni a kistestvéremet!...

Gonsenyicza véletlenül találkozott Hannusch nővérrel a polgármesteri hivatalban. A téglagyárak működésének koordinációján dolgozott, a gyermekotthon élére frissen kinevezett diakonissza pedig intézménye költségvetésének bővítéséért kilincselte.

– Tudja, Mester – magyarázta – gondot okoz a napi egy étkeztetés. Hol van még a ruháztatás..., az oktatás...? – sorjázta. – *Á propos:* megtalálták a választottat? – érdeklődött udvariasan. A nemleges válasza rákérdezett:

– Változatlanul és feltétlenül kisfiút keresnek? Nem vállalná, hogy egy helyes kislány apukája legyen? Mária asszony jelenlétében nem mertem a múltkor ajánlani, tekintsék meg az árvaház lányos részlegét... Hamar a maguké lehetne, akire gondolok – azonnal adoptálható.

A férfi meglepődött, mosolyogva válaszolta: – Csak érte kell menni, és másnapról apa vagyok? – tréfálkozott. – Meséljen még arról a gyerekekről.

– Nemrég érkezett hozzánk. Önök éltek a déli szubkárpatokban, ugye jól tudom? – érdeklődött.

– Csaknem húsz évig – válaszolta Jakab. – Hogy hívják a kicsit?

– Viktória.

– A teljes neve...

– Herold Viktória – válaszolta a nővér.

– Biztos benne?

– Szabályszerűnek tűnt születési anyakönyvi kivonata, leellenőriztettem. Adoptáláskor jegyzői kötelesség...

– Egyedül jött? – szakította félbe Gonsenyicza.

– Túl fiatal, nem engedhették... a kimpinai kolostorból irányították át hozzánk öt másik gyerekkel együtt. Két szolgálópáca kísérte őket.

– És a testvérei?

– Mindenki testvére volt ott mindenkinek, ezt verték a fejükbe. De egyedül Viktória viseli a Herold nevet, csak ő beszél németül és magyarul. Az apácák oláhul értekeztek az árvákkal, ezért gondolom, hogy ért ezen a nyelven is. Ismerős?

– Hogy van a lányka?

A nővér késve válaszolt. Félt, nehogy megghiúsítsa az elhelyezést.

– Hogy is mondjam... Az egyik szolgálópáca elsopánkodta, valamelyik gyűjtőtáborban állítólag a halott anyja mellett ébredt a kis Vikta... Mindenesetre, tünetmentes poszttraumás, nincsenek viselkedészavarai. Kedves gyermek, különlegesen szép.

– Hogy került oda? Egyáltalán: abba a kolostorba?! Elhurcolták volna?

Hannusch nővér beszédesen felhúzta a vállát. – Azok az egyházi kísérők rengeteg keresztet vetettek, fölöttébb zavarosan adták elő meséjüket... Nem tudok jól oláhul... vér szerinti testvérekről mintha nem lett volna szó... Igaz, a többi gyerekről egyáltalán semmit sem tudtak – mondtak. A kis Vikire azonnal ráfigyel az ember... Meglátja, mennyire aranyos teremtés – sietett hozzáfűzni.

– Nem emlegeti a testvéreket, családot?

– Gonsenyicza mester, restellem, de nincs időnk ilyesmire: érdeklődni, nyomozni, beszélgetni. Óvnunk kell őket; fel kell öltöztetni, meg kell etetni valamennyiüket... Mindez iszonyúan sokba kerül... Személyzetem egyre kevesebb... az adomány úgyszintén... nincs elég segítség... A háború előtt legalább voltak önkénteseink.

- Milyen... Viki?
- Önállócska, vág az esze... – mosolyodott el a nővér, mert érezte, ügyet nyer. – Öt évet tölt nemsokára, a nevelés nehezén túl lennének vele... – tette hozzá.
- Maradjon közöttünk... mi most nem találkoztunk – javasolta hirtelen elkomolyodva Jakab. – Igyekszem odacipelni a feleségem, csak sikerülne nyélbe ütni valahogy a dolgot. Számítok szíves közreműködésére.
- Tagadjuk meg köszönő viszonyunkat? – kérdezte tréfásan a nő. A férfi derűsen bólogatott.
- Beszélnem kell a fogadott fiammal is. Érte jövünk, amint lehet.
- Jól értettem, ismerték a Herold családot?

Gonsenyicza nem tudott vagy nem akart többet válaszolni. Puhán csukódott mögöttük a tanácsterem ajtaja, kilépett valaki a folyosóra.

Mióta Albert is siettette a gyerekvállalást, Gonsenyiczáné úgy érezte, átejtik, holott nem tudta volna megindokolni, miben? Sem azt, konkrétan: kicsoda? a fia? a férje? ketten együtt? Mindenki, egymással összejátszva?

A vásárhelyi árvaházba 1918. november 1-jén váratlanul és szokatlan időpontban tértek vissza Gonsenyiczáék. Fiáker ment Máriáért, uzsonnaidőben. Jakab küldte, előre kifizette a fuvart. Azonnali indulásra szólt a megrendelő utasítása, de az úticélt nem volt hajlandó elárulni utasának a kocsis. Az asszony a felsőváros felé vezető szerpentin közelében, már a tisztviselő-telep szélén megfejtette, hova vitetik. Borzolta önérzetét az eljárás, de tudta, ha kiszáll, lehetetlen helyzetbe kerülhet. Felkészült tehát a legrosszabbakra. „Legalább kármentek” – gondolta. El sem köszönt az ismerős fiákerestől; a kopogtatóval lemorzszta lelkiállapotát, amint bejelentkezett.

Azonnal nyílt a kapu. Susogva köszöntötték, majd némán vezették, suhantak vele a kerengő ívei alatt, fel a nyitott díszlépcsőn, a második emeleti társalgóba. Kopogás nélkül léptették be az apácák. Hannusch nővér jelenlétében, a fogadó teremben németül beszélgetett Jakab, Albert és egy kislány. Korán érkezett, a bentiek mintha még nem számítottak volna rá. Későn jött, mert már nem érthette pontosan, mire csengett választ a skapulárés egyenruhát viselő, hosszú copfos, göndör hajú kislány hangja. Bizalmas odabújás és hirtelen elhúzódas egyenlő esélyével állt az árva a diakonissza mellett, szemben a

vendégekkel, félig-meddig a fotel karfájára támaszkodva. Kezében bontatlan vérnarancs: Jakab vagy Albert ajándéka lehetett a hiánycikk.

Gonsenyiczáné csaknem meghiúsította Viktória sorsának jobbrafordulását. A jegyző irodájában aláírás helyett egyetlen haránthúzással, magyarázat nélkül érvénytelenítette a gondosan előkészített okmányt. Letette a tollat, farkasszemet nézett férjével, érintőlegesen rápillantott fiára, majd Wolfsteiger jegyző üknagyapjának portréjára meredt. Mint ki unatkozik, vállmagasságban elnézett a jelenlevők között, kitekintett az ablakon, hosszan csodálta a Főtéri piac forgalmát. Albert a felindulástól feléje kapott mankójával; Máriának el kellett húzódnia az ütés elől. Jakab nem mozdult, erőt vett magán. Megvetését palástolta, hallgatott. A jegyző kivárt: nagy alkudozásra számított, alig volt mit kezdenie a hirtelen csenddel. Gonsenyiczához kordialis üzleti kapcsolatok fűzték. Meglepte a fordulat, igyekezett a tények forgatásával kihámozni, mit tudhat az asszony rohama elől megmenteni a leendő apa, a szolidáris mostohatestvér, de főleg a kislány érdekében. Lassan hozzálátott kötelessége teljesítéséhez: átnyúlt az asztalon, maga elé menekítette a megcsúfolt okiratot. Tekintetével nagyjából egyenlő gyakorisággal pászmázta az íróasztala körül ülő felnőttek, illetve a Jakab mester térdéhez támaszkodó kicsi lány arcát. Nyelvet akart váltani, de Albert zavartan nevetve figyelmeztette, hogy fölösleges, Viktória előtt nehéz, és kár is lenne titkolózni. Wolfsteiger ekkor taglalni kezdte a tényeket:

– Egy gyermek sorsa nem játékszer. Aláírták az árvaházi kibocsátót, többé nem mentesülhetnek eltartási kötelezettségük alól. Jakab félbeszakította, szégyenülten tiltakozott: – Ami engem illet, szó sincs ilyesmiről, Mester!

Zavartalanul folytatta a jegyző. Viktória személyi adatait ismertette, hogy nagyobb hangsúlyt helyezzen a nevelőszülői státusz kötelezettségeire, majd rátért a névváltoztatás kérdésére. Gonsenyiczáné ezt éles hangon megvétózta. Azt akarta a leendő mostoha, hogy Viktória viselje továbbra is a saját családjának nevét. Ezzel akarta kizárni örökösödési jogosultságát.

Asszonyom, hivatali kötelezettségem emlékeztetni: hetekkel ezelőtt törvényesen otthont adtak az itt jelen lévő, kiskorú Herold Viktóriának,

aki azóta az Önök fedele alatt él. Aláírásukkal ezt elismerték, a csendőrpapancsnokság visszaigazolta. Morális kötelezettségük, hogy...

– Ne aggódjon, gondoskodni fogunk róla – ismerhetne! Herold Viktóriácskának viszont be kell érnie azzal, amit mi jószántunkból adunk neki. Férjhez mehet, kiállítatjuk, mint rokont. Resteltem némileg, itt tisztázni mindezt, de igazán nem értem, mi ütött magába, Jakab?! És Albertnek mit adagolhatott be?! Hogy került utánunk ebbe a városba, és itt is pontosan a mi utunkba ez a gyermek?! Nem volt elég Kimpina!? Hol vannak most a Heroldok?! Nincs elég testvére ennek a szerencsétlennek?! Miért nem ad senki további felvilágosítást? Miért hallgatnak?! Kit kímélnek? Ki vele!

– Mária... – próbált érvelni Jakab. – Elfelejtette, hogy háborúztunk? Hogy hol jártunk mi, férfiak, az elmúlt években?! Vége a harcoknak... Sokan odavesztek... Próbáljon meg velünk, Alberttel... örülni... a családnak... Ne most játsszunk szennyek-kirakóst!... Nem akarjuk sem én, sem a maga fia mind a tíz Herold-gyereket! Ezt az egy árvát, a legkisebbet rendelte utunkba a véletlen. Semmit nem tudni a családjáról... Hannusch nővér hallott róla, hogy mi éltünk Valáchiában... nem tudhatta, milyen szálak fűztek Heroldékhoz. Micuka, higgyen benne, ezt a sors intézte... Útjaink – nemcsak az enyém, a Gonsenyiczáéké – a kis Vikta révén mintha visszakanyarodnának Kimpinára...

– Honnan tudott a nővér a kapcsolatról?! – csapott le szavaira az asszony. – Mi érdeke volt intézkedni? Kinek a megbízásából kellett ezt a leánykát a nyakunkba sózni? Albert nyomorék, rendes házunk sincs! Szinte mindenünk odaveszett... A maga és az én munkám árán vagyonosodott Herold, az apja...! Ki tudja, milyen követelődésekkel áll majd elő! Normális maga, Jakab?!

– Korábban kellett volna ezen gondolkozzék! – fakadt ki Albert, de anyjáról lepergett megjegyzése.

– Maga mindenkinek segít, Jakab!... Saját magán, rajtam és a nevelt fián viszont nem akar! Minek zavaros históriákba keveredni?! Nem volt elég a történelemből?!

– Asszonyom, kis városban figyelmes szemek követik a jövevényeket. Férje köztisztletnek örvend. Kiváló szakember, közvetlen... – vette védelmébe Wolfsteiger a kliensét.

– Mit akar ezzel mondani?! Nem hallgatom tovább! Ne vesztegesse az időmet! – fakadt ki Mária. – Kijátszottak, semmibe vesznek! Kész tények éle állítottak az árvaházi bemutatkozás megszervezésével.

– Ki, muti?! A gyermek vagy Hannusch nővér...? Apám vagy én? – csattant fel Albert. – Emlékezzék, maga ragaszkodott hozzá, hogy önállósodott árvát keressünk, többnyelvűt, olyant, aki feltáralja magát!...

– Fiúban egyeztünk.

– Tessééék?!

– Nem akarok konkurenciát.

Jakab néma maradt. Albert közelebb húzódott székestől a sápadt Viktóriához, és játékból, ahogy máskor is szokta, cselesen barackot nyomott a feje búbjára, mintha megkoronázná.

– Ügyes, erős kislány ez! Füttyölni, parittyázni – mindent tud! Nem véletlenül a miénk, ugye, apám? Gombfociban pláne jobb, mint bármelyik rövidnadrágos! El nem cserélnénk a világ minden kincseért! – kacsintott sápadt hűgára.

– Elfelejtették? Lóhalálában odarendeltettek engem! Maga, Jakab bezzeg nem sajnálta a költségeket, előre fizette a fiákert! Hasztalan faggattam a haverét, azt a nyavalyás kocsist! Nem árulta el, hova kell vigyen. De naaaaagyon kellett sietni!... – kezdett újabb lamentációba Gonsenyiczáné. Sajnáltatta magát. Kifejtette, nyilvánvalóan családi cselszövés áldozata, mert tudta nélkül intézkedtek a férfiak. Legalábbis Jakab. Életre szól, sajnos, a kötelezettség, bizony, az egész életre – ismételte bepörögve – tudatában van ő a *muszáj*nak: itt a gyerek a nyakukon! – mutatott ujjal Viktára. – Fel kell nevelni – tette hozzá valamivel engedékenyebben. – Kénytelen vagyok a te érdekedben védekezni, Albert! Maga pedig, Jakab, örülhet, hogy számíthat rám – osztotta ki fiát, emberét. Felállt, köszönés nélkül készült kivonulni a kabinetből, de az ajtóban mintha meggondolta volna magát, visszafordult, szólította Viktóriát: el akarta vinni magával. A kislány lehajtotta a fejét, nem válaszolt, inkább fogadott apja közelébe húzódott. Felnézett a jegyzőre, mintha tőle várná, hogy korigálja a helyzetet.

Végiglátogatták a város közelében eladásra kínált ingatlanokat. Jakab felkutatta a piac rejtett kincseit, a még meg sem hirdetett javakat is beleértve. Jártá, mint a háború előtt, a vásárokat, hogy minél több

friss ügyletről értesüljön. Megfordult a telekkönyvi hivatalnál, a városi tanácsnál, konzultált a környék összes közvetítőjével, mégsem sikerült elfogadható telket, megfelelő eladó házat találni. Sürgette az idő – tavasszal szeretne volna elkezdni a felújítási vagy építkezési munkálatokat, nyár végén pedig költözni akart.

– Nagy pókeres a sors... Osztott, kiosztott... Reményen felül rendelt... Félek, nehogy mindent vigyen – okoskodott Jakab.

Végül több hónapos keresés nyomán bukkant a kedvére való telekre, rajta két pirosban felhúzott, páros házzal. Amikor megtekintették, kivételesen egyetértő volt asszonyának csöndje. Azonnal intézhették a formáságokat.

Hétvégeken Viktóriát is magukkal vitték a vizitekre. Hálás szemlélődő volt a kislány, jelenlétében hamarabb és jobban telt az idő. Lekötötte Mária figyelmét, Gonsenyiczáék nyugodtabbak lehettek. Azon a vasárnapon a Kálvária tetőről ereszkedtek alá. Vasárnap, ebéd utáni nyugalom, napsütés, havas táj...

– Maradjunk a hegy peremén, végig a szőlősök alatt – utasította Jakab a kocsist –, majd kerülje ki a mészégető kemencéket, ráérünk visszafelé bekanyarodni a telepre.

– Mi történik? – kérdezte nyugtalanul Gonsenyiczáné. Ösztönösen a kislány felé kapott, de Viktória a dombok hátán visszaverődő robajszorozat ellenére – titititi-táátáái – nyugodtan ült „bátyja” mellett, az ülésen. Tititititi – aztán ismét néhány hosszú, erőteljesebb becsapódás. Közeledtek a zajforráshoz.

– Nem fegyverropogás... Valaki szándékosan csinálja – nézett össze a két férfi.

– Vissza!... Követelem, azonnal vigyen vissza bennünket, míg nem késő! – révézeteskedett az asszony. Albert tréfás bátorítással próbálkozott, anyja szemtelenségnek értelmezte.

– Sose késő, muti... a Gonsenyiczák adottsága: jókora veszélybe keveredni... Legalább szemrevételezünk, ha idáig kocsikáztunk!

Mária hangját elnyomta a zaj, újabb sorozat következett. A kanyar után kitárult a táj, onnan ráláthattak a patak völgyére: szánkázó gyerekek... Távolabb néhányan hógolyóztak, egy csapat háborúsdió játszott. Közülük tucatnyian arccal a palló felé fordulva álltak; tőlük jobbra, a vezérük.

– Tölts! – parancsára a kis sereg tagjai sáros hóból gyúrt töltényt tapasztottak hántott, nagyjából egyformára nyesett pálcáik hegyére.

– Figyeleem... – visszaszámolt, és... – Tűűű! – kiáltott a parancsnok. – Többszörös találat! Jól ment! – kommentálta a becsapódásokat hallva. „Tűzszünetben” végre meghallotta a ló horkanását; az érkezők felé fordult. Hét-nyolc éves lehetett, soványka, viszonylag magas növésű. A jó minőségű bekecsen és a felnőtt modellű csizmán, amit viselt, látszott, hogy nem neki készültek. Kesztyűje nem volt, házilag kötött, szürke gyapjúsapkáján óriási bojt lötyögött, amint Jakab intésére közelebb ment a fiákerhez. Illedelmesen köszönt. Vidám, fürkésző tekintetével számba vette mindnyájukat.

– Gratulálok osztaga teljesítményéhez, hadnagy úr! – nyújtott kezét neki Jakab mosolyogva. Jó nagyokat szólnak a fegyvereik. Nem vagyunk ellenség, mégis szinte megijedtünk.

Tisztelgett a látogatók figyelmével kitüntetett hadvezér, ahogy illet, aztán Viktóriához fordult.

– Nincs miért félned!.. Vannak leányok is közöttünk... Amikor nem háborúzunk, játszunk, szánkázunk... Velük együtt... Sokszor hógolyózunk, de itt nálunk a telepen nincs leánymosdatás... Hegynek fel még húzattatják magukat a kisasszonyok. Tavasszal s nyáron persze más...

Viktória nem válaszolt, de mosolygott.

– Apád katona? – érdeklődött Albert a legénykétől.

– Nem, hivatalnok volt – jött a fejrázással megtoldott válasz.

– Hol?

– A városházán dolgozott.

– Most mit csinál?

– Kórházban van – válaszolta.

– Megsebesült?

– Igen, még régebb. Aztán felépült... Most másért kezelik.

– Mi baja?

– A tüdejével...

– Gyógyulást kívánunk neki. Ügyes fia van... – tette hozzá a férfi. Mondd csak, ismered a Ziehlman-telepet?

A gyerek bólintott.

– Messze van? – kérdezte Jakab.

Kocsival, ha igyekeznek, negyedórányra, jobbra a mészégető kemenéken túl... Vissza kell kanyarodniuk, a koronkai hídfő mellé esik.

Sokkal közelebb lett volna a főútról... Két házat is árulnak azon a környéken – fűzte hozzá.

– Honnan tudod? – érdeklődött most már Albert, de nem kapott pontosítást. Hogy hívnak? – próbálkozott mással.

A legényke mintha megbánta volna beszédességét.

– Petri Nagy Sándor – mutatkozott be végül, főhajtással. Jakab magához intette, egy ezüstöt adott neki. Ifjabb Petri megköszönte, tiszteltgett katonásan. – Nemsokára esteledik, igyekezzenek.

Búcsúzott, indult vissza, a hadtestéhez.

– Sanyiiiiii! – hallatszott messziről egy vékony női hang. – Sanyiii! Sanyii! – ismételte. A gyerekek vezérüket figyelték, az útbaigazítás befejeztével éppen újabb sortüzet készült parancsolni. Ledördült a sorozat, mire a közelükbe ért a sietségtől ziháló, hárászkendős asszony. Nem törődött a fiákeres látogatókkal, se a gyerekhaddal, elkezdte rekcumolni a parancsnokot:

– Megmondtam neked, Jancsikán a sor, ma övé csizma s bekecs! Neked bent a helyed, úrfi! Fát kell vágni, s Ilonkával tanulni! Tudhatnád, mennyi leckéje van s milyen nehezen halad! Sanyi! Sanyii, hallod? – dorgálta a szánkó után nézelődő vezérecskét, aki nem akart tudomást venni róla. Láthatóan egy utolsó ereszkedés esélyét latolgatta. – Mindjárt sötét van, Jancsika nem fog tudni játszani! – magyarázta rekedtes hangon az asszony. Tüsszentett.

– Megfázik, édes mama! – reagált Sanyi vezér.

– Gyere haza!

– Minek küldte magát Jancsi utánam?! Ilyen hidegbe! Forduljon vissza, majd jövők én is.

– Akkor me-megvárlak! – állt fázósan, mozdulatlanul. Tüsszentett újra.

– Nem hallja, édes?! Menjen vissza!...

– Sanyi, Sanyii, most gyere! – kérlelte az asszony. Visszaindult, de meg-megfordult, hogy lássa, követi-e a fia. Reszketett a hidegtől.

– Minek jött ki, édes? De tényleg! Menjen vissza! Menjen már, na, igazán jövők, mingyá! – hallhatták az utasok a kocsiból, hogy változott a helyzet. Most a legényke kérlelte az alacsony, törékeny alkatú asszonyt, akinek testi hibáját fekete hárászkendője sem tudta elrejteni: púpos volt. Rövidebb jobb lába miatt a járása madárszerű ugrabugrának hatott, amint a bokáig érő hóban bukdácsolva haladt. Anya és fia

alakjának körvonala derengett a félhomályban – lépegettek, meg-megálltak, közöttük a távolság nőtt-csökkent, Sanyi egyszer mintha vissza is iramodott volna a rögtönzött lőtér felé... Végül mégiscsak bicegő anyja nyomába szegődött, sőt beelőzte őt. Lépteivel nyomvonalat préselt neki, hogy járását könnyítse...

Kizárólag rendkívüli esetekben használták a kézi hangosbemondót. A gyártelep megnyitása óta két alkalommal maga Gonsenyicza rendelt vele riadót elővigyázatosságból, a külső kemencék kibontásakor tapasztalt rendellenességek miatt. Egyszer pedig füstmérgezést szenvedett burkolóasszonynak kért gyors segílyt; a szolgálatos felcser percek alatt a helyszínre ért. Jakabot nyugtalanította Bissinger grófnő személyesen neki szóló, német nyelvű utasítása: jelentkezzen az igazgató-tulajdonosi lagnál. Mi lehet ennyire sürgős? Miért hívhatja? Ráadásul németül?! Így biztosan sikerült mindenki figyelmét felkelteni... Nem várhatott volna az esti tanácsülésig?! Hiába nagyszerű tulajdonos, mégiscsak nő... biztos kényes ügyletet akar soron kívül tárgyalatni... valamelyik tanácstagot kell meggyőzni, hogy... esetleg lakberendezési tanácsra szorul – találgatta megsaporázva lépteit.

– Telefonáltatott Glück professzor, Viktóriát sürgősen meg kellett műtenie. Sajnos, túlságosan későre vitték be, elfertőződött.

– Mi baja...?! Meg fog halni?!?

– Nincs életveszélyben, de...

– Mi történt?

– Öltözzön át, menjen a szemészeti klinikára... elvitetem a mi kocsinkkal. Ott fekszik a kis beteg. Tudja, a kisszerpentin alatti épületszárnyban...

– A feleségem... – válaszolta volna a mester, de a grófnő letorkolta:

– Ugyan, Jakab! Hagyja már! Szerencsére nincs életveszélyben a lányka, de... – elsírta magát. – Bocsásson meg. Annyira sajnálom szegénykét!... Helyes kis teremtés; imádja magát! Igyekezzék, ott a helye mellette. Este a tanácsulást levezetem egymagam, maradjon csak a gyermekkel. Hétfőig szabad, hallja?!

Nem, nem hallotta. A sofőr vezetett, ő azt sem tudta, hogy jutottak el végül a kórházba.

– A professzor úr beszélni szeretne Önnel, mielőtt fölmenne az osztályra. Jöjjön, kérem, átkísérem az irodába – ajánlotta a szolgálatos nővér. Annyira megviseltnek látta Gonsenyiczát, hogy belekarolt, a karfa mentén vezette óvatosan. – Nemsokára felviszik a gyereket a megfigyelőből a kórterembe, ott majd láthatja... Eltarthat estig is, mire magához tér... teljes altatással műtötték. Addigra legalább felkészítik Önt, a vizitre biztosan ébren lesz. Fontos egy ilyen kis beteget „jól fogadni”... Viki okos kislány; hasonló helyzetben... Szóval, nem lesz könnyű szembesülnie a következményekkel. Én épp a műszakot vettem át, amikor berángatta szegénykét a fiákerből Gonsenyiczáné asszony... a mostohája. Csak úgy, a lábán... Hol húzta, hol lökdöste; szitkozódott még akkor is. Szegény kicsi, rengeteg vért veszített – magyarázta Jakabnak.

A kórházi személyzet szolidarizált a lányáért aggódó apával. Mi történt otthonukban aznap reggel, az ő távozása után? Viktától tudhatta csak meg.

– Mostohája még az operáció előtt elhagyta a klinikát – tudatta vele közlékeny kísérője. „Nem bírta elviselni” – idézte rosszallásának jeleként különös fejhangon a távozót, pedig Jakab nem érdeklődött neje felől. Haza sem ment, Albertnek üzent, telefonáltatott a Kultúrpalotába. Kérte, majd az esti koncert után mindenképpen hozzon be neki váltóruhát, borotvafelszerelést. Eszébe jutott, hogy az otthoni műhely gyalupadja mellé, a forgácsba rejtette Viktória születésnap ajándékát... Feltétlenül legyen nála. Gondoskodják színes papírról, ajándék-csomagolásról – fűzte hozzá.

Azt a porcelánfejű, matyóruhás babát kérte, amelynek kedvéért a Korzó-köz játékboltjánál, vasárnapi családi séták alkalmával mindig meg kellett állniuk. Jakab még fizetéskor megvásárolta a kislánynak, csak nem akarta idő előtt átadni a meglepetést, hogy míg lehet, kerülje a vitát Máriával – ne mondhasa, hogy túlságosan elkényezteti a gyermeket, minden hülyeséget megvesz neki – a játék ára miatt lesz baj úgyis, elég... Otthoni műhelyébe menekítette, forgácsba ágyazva rejtette el – három hét múlva, november 1-jén lett volna esedékes átadni.

Az asszony ragaszkodott hozzá, hogy vasárnaponként, a Korzón együtt mutatkozzanak, karonfogva sétáljanak, különösen, mióta bizo-

nyosra vehette, férje nem Albertnek segít késő esténként a Kultúrpalota ruhatárában, ahogy azt sokáig állította. Kisviki lefekvése után Jakab megborotválkozott, átöltözött, és nap mint nap, szó nélkül távozott otthonról.

Ünnepi sétáik során Gonsenyicza gyakran türelemre kellett intse nejét, mert Mária állandóan siettette, kézen fogva folyton rángatta a maga mellé kényszerített kislányt. Ha a gyerek rácsodálkozott valamire, vagy ismerősök megálltak beszélgetni velük, valaki netán megdicsérte a kicsit, mindannyiuknak indulniuk kellett, azonnal, haza, mintha menekülnének... Múlt vasárnap Viktória hirtelen kirántotta kezét Gonsenyiczáné vasmarkából, a játékbolt vitrinje elé szaladt mellőlük. Rápillantott az ősziessen berendezett kirakatra – gyorsan, rémülten visszanézett rájuk, majd sarkon fordult, elszaladt. A tömegben néhányszor még feltűnt előttük, de hiába szólították, marasztalták, egyre jobban távolodott. Hasztalan gyorsítottak, nemsokára szem elől veszítették. Az asszony hamar ki is fulladt, lecövekelt és szitkozódva részletezni kezdte, hogy fogja otthon elverni azt a bolond leánykát. Jakab restellte a hangos jelenetet.

– Szerencsére jól ismeri az utat... – mondogatta, hogy csendesítse nejét. „Túl sok kocsi jár a koronkai úton” – gondolta aggodalmasan. Végül szó nélkül otthagyta feleségét a Korzón, rohant ő is hazafelé. Futólag üdvözölt szembe jövő ismerősöket, folytonosan a kalapját emelgetve érzékeltette, mennyire siet, de akárhogy igyekezett, csak otthon látta viszont Kisviktát. Nem maradt ideje kibeszéltetni bánatát, mert Máriát annyira felvillanyozta sérelme – „Jakab képes volt a Főter közepén magára hagyni őt! Egy béka kedvéért!” –, hogy nem sajnálta a kiadást, a Bodor kútnál bevágta magát az első szabad fiákerbe, és hazavitette magát.

A szokásos feszültségben terített, némán vacsoráztak. Hivatalosan Albert kötelezettsége, a ruhatár felügyelete miatt rövidültek meg estéik – külön házban éltek ugyan, de együtt étkezett a család. Vacsora után Jakab Viktóriával meséket olvasgatott, de a gyermek lefekvése után Alberttel együtt távozott, holott nem neki segédkezett a ruhatárban. Hollétéről nem számolt be, programját soha nem részletezte. Gonsenyiczáné ragaszkodott a látszathoz: mintha együtt háltak és ébredtek volna, nem vett tudomást férje hajnali, diszkrét érkezéseiről.

Viktória nagy változást hozott életükbe. Jakab boldog volt új szerepében; elfoglaltsága ellenére sok időt töltött a kislánnyal. Babaházat épített neki, piciny bútorokat faragott. Elégedetten figyelte Albertet, mekkora igyekezettel gyámkodott kishúga fölött – mintha ellensúlyozni akarná anyja állandó házsártoskodását. A gyerek befogadása nyomán, apa és fia egymás keze alá dolgozva, rekordidő alatt fejezte be a páros házakat, melyeknek tornyos-mesés együttese, a sötétlila, holland tulipánokból köréjük ültetett virágszőnyeggel együtt a környék kedvenc látványosságának számított, ezért a városi telekkönyvben új helynévvel iktatták a parcellákat: Tulipánköz.

Jakab láthatóan örült családjuk kiteljesülésének; Mária viszont belekeseredett kötelezettségeibe. Ellentéteik Viktória körül csapódtak le: egyre többet vagdalkoztak-vitatkoztak, igaz, főleg jiddisül, hogy a gyerek ne értse. A kislányt apja és bátyja kényeztették, mostohája keménykedett vele. Gonsenyicza eljárt a gyárbeli férfiakkal egy-egy fröccsre, szezonban meccsekre, néha az ügetőre; Gonsenyiczáné hét közben ki sem mozdult otthonról. Elmondása szerint hajnaltól éjfélig robotolt. A férfiak egyetértettek: naphosszat téblábolt, főleg zsarnokoskodott. Kisvikta lett a bűnbak.

Sűrű, göndör haját változatlanul copfokba fonva viselte Viki. Egyedül mosdott-öltözött, de hajmosásnál, fésülködésnél segítségre szorult, különben a gubancok megsokasodtak hajában. Jakab többször javasolta, vágassanak olyan divatos bubifrizurát neki, amilyent a Kultúrpalotában látott zongoraművészek, színésznők viseltek! Jól fog állni. Mária azonban hallani sem akart efféle szégyenről, holott nagyon sajnálta magát és a Viki gondozásával töltött időt. Gyakran mérgelődött, maga sem tudta, miért. Sokat, egyre többet szidta a Heroldok fajtáját. Napközben mindenért megróttá, rángatta-ütötte a kislányt; meg-meghúzta a haját, mint ki csikót idomít, de sokszor odaverte – amihez érte: vaslavór széléhez, szekrényhez – a fejét. Hajmosás után végképp feldühödve rángatta a gyermek apró csigákba göndörödött fürtjeit. Szárítás gyanánt karjára csavarva tépte-húzta dús, gesztenyebarna hajrengetegét – utána rendszerint marékszámra hajította a szeméttbe a kitépett hajcsomókat. A hétfői „fésűs” reggelek nyomán Vikta fejbőrén, a választékokban, vérrögök, hegek éktelenkedtek, melyeknek sosem maradt idejük rendesen begyógyulni. Jakabnak hajnalban mun-

kába kellett indulnia, de Albert, ha tehetette, átjött, hogy jelenlétével visszafogja anyját, aki hetente csak egyszer volt hajlandó „kisasszony-fésülésre” fecsérelni idejét.

A baleset napján ifjabb Gonsenyiczának magas láza volt, ágyban maradt. Túl forró volt a víz, Mária megégette a kezét, Viki felsírt miatta. Az asszony végigvágott a hátán, és arcul ütötte, hogy biztosan elhallgasson. Tisztáláshoz aztán hideg vizet öntött a gyermek fejére, de hozzá már nem nyúlt, csak rádobott egy törülközőt, kicsavarta a hajtömeget, és el akarta kezdeni gereblyézni felületét a fésűvel. Megmagyarázhatatlan okból kifolyólag fokozatosan pörgött föl dühe, egyre nagyobbakat szuszogott, talán mert kezére omlott a hajtömeg, ujjai belegabalyodtak a hosszú csigafürtökbe. A szokásosnál nagyobb ívben, körformákban hadonászott az éles fogú szarufésűvel, mintha láthatatlan lényeket űzne. Heroldékra átkozódva hajladozott, dühödt transzban csapkodott. Eszeveszetten sulykolta áldozata fejét...

Viktória későn részesült megfelelő orvosi ellátásban. Időbe telt, míg Mária rászánta magát, hogy intézkedjék. Átkiáltotta ugyan a másik házból Erzsit, el is szalasztotta a családi orvosért, de Roth doktor valahol a városban szülést vezetett. A felesége üzente, menjenek a klinikára, ha akkora a baj. Mária habozott: az lenne?... Mindenesetre, lezavarta a csupavér Vikit a konyhából az alagsorba, tűnjön el, ne is lássa, mit cirkuszol... A doktorné tanácsán elgondolkozott... ugyan erős kézzel bánik a leánykával... de hálás lehet még majd ezért neki... – morfondírozott. Megfésülködött, felöltözött. Kávéját iszogatva kapcsolt, Vikinek enni kellett volna valamit, iskolába menni... Viszont, ha ott megjelenik véresen...

– Vikii! Vikta, hol vagy?! – kiáltotta. Keresésére indult a házban. Nem találta az se odalenn, se az emeleten; az ablakból pillantotta meg: kinn, a kútnál, a leányka sírva tűrte, hogy a vele együtt pityergő Erzsi, óvatosan, ahogy tudta, tisztítsa arcát, nyakát... A jeleneten megdühödött, kirohant, megint nekiesett a gyermeknek, pedig annak csupa vér volt arca, teste, ruhája,... Visszarohant a lakásba, használt konyharuhát hozott magával, elkapta a Viki karját, elrángatta Erzsitől, be akarta csavarni a fejét. Jakabhoz akar menni – üvöltötte-zokogta fulladozva a vértől, fájdalomtól a kislány. Az asszony ütötte-verte, hogy elhallgatassa. Magával vonszolta, bent a házban felvette saját kabátját, a

fogasról leakasztotta retiküljét. Kilökdöste és elzavarta a kezét tördelve nyomukban aprító Erzsit, bár még utánakiáltott, zárja be a kaput! Hol hajánál, hol karjánál fogva húzta maga után a szvetterben reszkető, sebesült gyermeket – végig az utcán, át a vámház-téren. Szemrehányásait hallhatta a kocsis is az úton: csupa vér otthon padló, fal, végig, a sok drága szőnyeg... minden foltos marad!

– Jól bírta a szervezete a műtétet, gratulálok! Már a vizsgálatnál látszott rajta, bátor lányka és példásan fegyelmezett – magyarázta a professzor a megrendült apának. Maradandó sérülést szenvedett, mert sajnos elfertőződtek a sebek, mire hozzánk került.

– Hogy érti, professzor úr?

– A halántékán marad például egy forradás... Idővel ez valamennyire el fog halványodni... A látása viszont... pillanatnyilag nem tudni pontosan... A bal az ún. pilóta-szeme, legjobb esetben, maximálisan 30%-os lesz... A jobbja eleve 7-es teljesítményű a 10-es skálán... Meg kell próbáljuk felerősíteni mindkettőt... Hosszas és költséges kezelésre szorul – tette még hozzá. Gonsenyicza jelezte, az anyagiak nem jelentenek gondot, mégis szeretne volna tudni: milyen nagyságrendű költségekre számíton? Vajon a fővárosban vagy külföldön esélyesebben gyógyulna-e Viktória?

– Büntetőjogi felelősség terheli Gonsenyiczánét – Kisvikta testi épsége örökre károsult – magyarázta Glück professzor. Kényes helyzet... Tudja, Mester, nap mint nap kezelek ostoba baleseteket... A háború alatt Fiumében szolgáltam, katonakórházban. Sebesülteket, és milyen sebesülteket!... Láttam eleget... De fésülésből ekkora tragédiát normális felnőtt nem okozhat. Fúriaként lökdöste maga előtt Viktát, még itt sem kímélte. Mostohagyerek... jól értettem? – kérdezte hirtelen.

Jakab bólintott.

– Nevelői kötelezettségünk van, a feleségem visszakozott az adoptálástól.

– Akkor pláne... Hogy kegyetlenkedhet vele? Miért gyűlöli ennyire?

– Bonyolult történet... Kimpináról ismerős család árvája Vikta... Én lehetek a kiváltó okok egyike... Mária féltékeny... Örökké nagyok voltak kettőnk között az ellentétek...

– Pedig... Egy a hitük, azonos az anyanyelvük... – sorolta az orvos.

– Iiigen... Valamikor szórakoztató páros voltunk... Viccekbe illettünk, professzor úr... jól állt nekünk... Zakopanében óriási korkülönbség, szülői tiltás, ellentéteink ellenére, a feleségem nem gondolkozott a következményeken: kizárólag büszke volt magunkra és nagyon-nagyon boldog. Menekülnünk kellett aztán nemsokára... Komolyabb rohamai később kezdődtek, Kimpinán, bár ott még palástolta a problémát, viselkedett, ahogy kellett... illett... Heroldék tizedik gyereke Viktória... egyáltalán nem várták... de hogy velem szórakozott volna az anyja, ahogy azt a feleségem rendszeresen őrzöngi?... Herold Herman fiatalabb volt, mint én!... Befogadtak, munkát adtak mindkettőnknek... Sokat köszönhetünk nekik. Albertnek, a fiunknak, mindene megvolt. Én sem fiatalodtam, de Mária rengeteget öregedett Valáchiában, és később a háború alatt... Rögeszméje, hogy én most vele neveltetem az édeslányom... Göndör hajunk a bizonyítéka erre; no meg, hogy jól talál a szó a kicsivel... Tényleg cinkosok vagyunk, elismerem – tette hozzá meghatódva.

– Védelemre szorul ez a gyermek... Fel kell vértézze őt, meg kell erősíteni, Jakab mester. Nem lesz könnyű, saját asszonya ellenében... Taníttatni fogja?

– Nem tudom... Nem egyedül döntök. Nincstelenként házasodtam... Amink van, most a kettőnké. De Albert... rokkant... Bármikor segítségére szorulhat – folyton hajtogatja feleségem. Vikta egészsége mindek fölött, ugyebár...

– Hetekig bent tartjuk... Kezelés, kötözés naponta. Szeretném, ha az iskolából hozzánk jönne „haza”, itt Ön találkozhat vele. Jó helyen lesz nálunk a leánya... Délutánonként, a játékgárban, ahol nincs nagy hajtás, szakmát kellene taníttatni neki. Érti ugye, mire gondolok? Ha felnő, rendelkezne némi tőkével, hozományra, például. Bissinger grófnő segítségére számíthatnak, de beszélek én is vele... – ajánlotta a professzor. – Védje a kicsi lányt, Gonsenyicza mester! Tartozik neki ezzel! És zárolja a keresetét, mert ha valami történne magával... – tanácsnak szánta, parancsnak hangzott.

Bekopogott az ügyeletes nővér:

– Ébredszik a kis páciens...

Látogatási időn kívül állandóan zárva tartják az emeleti kórtermekhez vezető üvegajót. Petri Sanyika összehajtogatott bekecsén kuporgott

előtte, a lépcső legfelső fokán – irkájával a térdén leckéjét készítette. Aktatáskát használt támasztékul.

– Üdvözlöm, hadnagy úr! – az ismerős legényke láttán felderült Gonsenyicza arca. Emlékezett a sárpuskás csatajelenetre, a gyártelepen többször találkoztak azóta. Lekezelt a környéken oly tájékozott „parancsnokkal”.

– Nincs vizit. Kit keres a fiatalúr?... – kérdezte Glück professzor.

– Apádnál jártál?...

A fiúcska megrázta a fejét.

– Hogy van? – érdeklődött mégis Jakab.

– Rosszul. Odaát, a tüdőklinikán fekszik – válaszolta sietve. – Viktához jöttem, de azt mondják, én csak holnap láthatom. Tessék átadni neki... Dióbél – nyújtott át a mesternek egy piros szalaggal átkötött, kicsi papírzacskót.

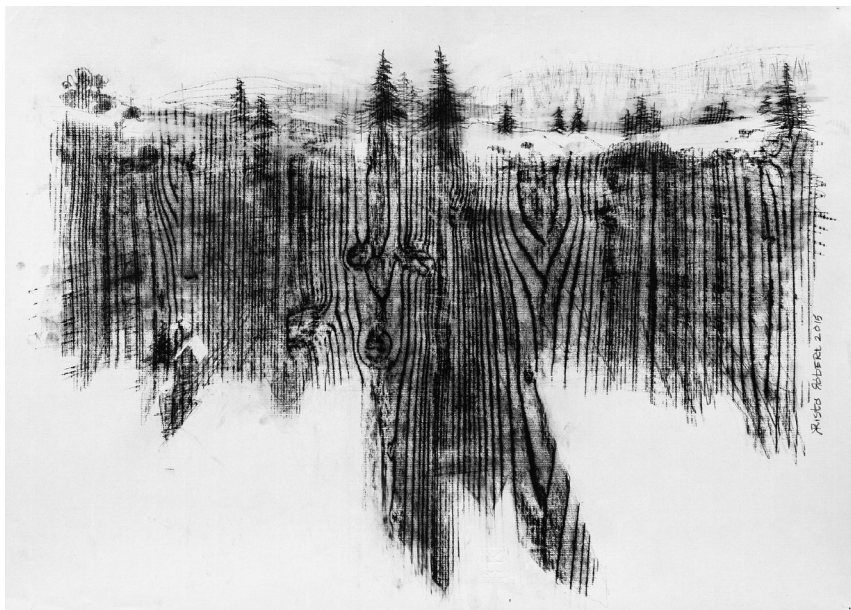
Benő Attila (ORSZÁGÚT)

Országút. Egy galamb laposra vérzett teste.
Száguldó végzet. Guruló hiábavalóság.
Megérkezni a kilátástalanba. Lepergő érvek.
Maradnak a letagadható, eltakarható képek.
A nem-akarom történések ismétlődése.
Agresszió, amelyre nem találtak hámot.
Az özfejű oroszlán húst legel.
Támadás előtti ésszerű figyelem.
Mennyi minden lesz, ami még nem volt.
Rossz tanácsadó a múlt. Mindennapi döbbenet.
A könyvek hamu lapjai nem lapozhatók.
Az égre száll a füst, nem az emberek homlokáig.
„*Fő a nyugalom.*” „*Vannak még hibák, elvtársak.*”
Egyszerűsít az elme. Könnyed csalás, árulás.
Mélyről zubogó fényáradat. Elmossa a mankó-gondolatot.
El kell zárni a forrást! El kell hallgattatni a vérfoltokat!
„*Keep smiling!*” A mosoly profitot termel.
Nincs veszve semmi. Csak a belső derű tűnt el.
Leszakadva csüng az óriásplakát az erősödő szélben.
Készülnél a váratlan dolgokra,
de a visszapillantó tükör szilánkokra törve.
Gyengénlátó szellem. Hangoskodó tudatlanság.
Te csak figyeld a láthatárt,
amíg látható.

(DERENGÉS)

Utak. Szélesek, keskenyek, lejtősek.
Testre szűkülők.
A távolság vonzalma. Milyen hosszú az út,

amely sehova sem vezet. Kopott kilométerkövek,
pergő festék. Kőbe vésett indulatszavak.
Éles karcolatok. Tétova, megfeszülő mozdulatok.
Sötétlik, botladozik a pulzus. Föltámad a kép,
fénylő látomás. Volna még.
Lenne ügető könnyedség. Elhulló patkók éjszakája.
Szikrázó gondolat. Fogyatkozó csillagok sorsa.
Fekete vászon: csillagtalan, sűrű szövésű.
„Hogyan történhetett meg ez?” Szédül a logika
Kitisztul-e újra az ég? Annyi füst után.
Égig növény csont-tornyok.
Megdöbbszent humanisták.
Feledni, feledni, képes rögeszméket űzni kellene.
Minden itt van testközelen, ami volt. Mégis dereng az ég,
az új lehetőség, amit eltékozolsz.
Egyre sértőbb, egyre bizonyosabb a fény.

Kemény István
50+1 IRODALMI PILLÉR
– kisesszék –

WILLIAM H. GASS: FIFTY LITERARY PILLARS

Köszönetet mondok William H. Gass amerikai írónak és esszéistának, akinek Ötven irodalmi pillér-jét műfaji mintául választottam. Gass a pluszpillérem: ötven tüneményes kisesszét írt ötven, számára különösen fontos irodalmi műről. Hangsúlyozza, hogy nem egy gógös Nagy Könyvek-típusú listát rakott össze, noha persze semmi kifogása a nagy könyvek és egyéb nagyszabású műalkotások ellen, sőt éppen ellenkezőleg. Ha az ő válogatása szubjektív, akkor az én ötven pillérem még inkább az, bár első ránézésre talán jobban emlékeztet egy Nagy Könyvek listára, vagy az iskolára, mint az övé. De az én pilléreim között lesz jó pár ingatagabb is. Lehetséges, hogy egyik-másik pillérem nem is fog fölélni a hídig, vagy a hídról nem ér majd le a talajig, hanem csak úgy fityegnek és lötyögnek majd, nyikorogva a szélben. De az biztos, hogy mind az ötven erős hatással volt rám mint költőre, mint íróra, mint gyerekekre. Hogy miért pont ötven? Ezen többször is eltűnődtem, és el is képzeltem a címet: Negyven irodalmi pillér. Soványka és szegényes. Hatvan irodalmi pillér? Sok. Abból már dől az unalom meg a kultúrmissziós lelkiterro. Igen, az ötven a megfelelő mennyiség! Gass a legalkalmasabb pillérszámot találta meg arra a célra, amelyre az ilyen listák szolgálnak. És hogy mi ez a cél? Sajnos fogalmam sincs, de remélem Gass azt is tudja. Én mindenesetre ráhagyatkoztam, amíg ezeket a kisesszéket írtam, és nem bántam meg, mert még soha nem írtam ilyen felelőtlen örömmel semmit – az én célom nem lehet más, mint hogy az olvasó is ugyanezt érezze.

LEV NYIKOLAJEVICS TOLSZTOJ: HÁBORÚ ÉS BÉKE

Tizenhét évesen tettem az első kísérletemet Tolsztojjal. Az *Anna Kareninát* olvastam el. Hiba volt. Tíz évig nem nyúltam Tolsztojhoz, és akkor is inkább sznobságból, mivel addigra már meggyőztek, hogy a tizenkilencedik századi realista regény az egész irodalom csúcsa (mint az építészetnek a gótikus katedrális). És aztán meg is értettem, hogy

miért a *Háború és béke* a Regények Regénye. Minden együtt van benne, amit a realista regény feltalált, átvett és továbbfejlesztett: hibátlan és illúziótlan jellemrajzok százai, tündökletes elmélkedések, táj- és csataleírások, ragyogó nők és férfiak ragyogása, bukása, halála, arisztokraták és polgárok, parasztok, teljes korrajz, teljes társadalomrajz, pozitívizmus és maximalizmus és perfekcionizmus. És ehhez tette hozzá Tolsztoj a maga felülmúlhatatlan koncepcióját: a főhős egy egész kontinens, az ellenség egy már-már hős, Napóleon, aki képes legyőzni a „mieinket”: a nagyobb tömeget, a távolságot, a meteorológiai tényeket, a realitást, a valóságot. És mégis győz a valóság. Persze. Ami történetesen mi vagyunk, oroszok, és velünk az olvasó. Aki mégis megrendül Napóleon bukásán. És ezeken kívül még ott a döbbenetes tolsztoji vízió az addigi és leendő összes modern tömegháborúról: a csatára váró emberi massa: meztelen parasztkatonák fürdése a tóban húslevesként... Tolsztoj: valamiféle statisztikai alapú szemlélete a történelmi folyamatoknak, valami olyan fajta matematikai tudományosság, ami évtizedekkel később a kvantummechanika alapja is lesz: amivel meg lehet határozni a mindig mozgásban lévő részecskék helyét. Tolsztoj egyenként ismeri a részecskéit, mindig tudja, hogy melyik szereplője hol van éppen az emberlevesben, és mit gondol. (Az egyik részecske például Rosztov gróf, Kutuzov egyik szárnysegédje, vidám, fiatal, intelligens fiú kiemelkedő képességek nélkül. Azt a parancsot kapja, hogy vágtsa a jobbszárnyra, több kilométerre, az ellenséges csapatok szeme láttára, és ott mondjon el egy oldalnyi utasítást a jobbszárny parancsnokának. Rosztov odavágtat, közben persze élénken foglalkoztatják a túlélési esélyei, de azért el is gondolkozik, elmélkedik, meg lőnek is rá, de aztán a jobbszárny parancsnokának szó szerint elmondja Kutuzov utasításait. A döbbenetes számomra az, hogy egészen nyilvánvalóan sem Rosztovnak, sem pedig magának Tolsztojnak meg se fordul a fejében, hogy itt valami rendkívüli dolog történne, azon kívül persze, hogy éppen csatát vívunk Napóleonnal. Arra gondolok, hogy én mire emlékeznék ilyen körülmények között a parancsból, ott a csatában. Természetesen semmire. Sokszor jut az eszembe, hogy Rosztovot és az íróját meg a tizenkilencedik század előtti elitet valamilyen kipusztult fából faragta valamilyen kihalt, emberfeletti oktatási rendszer. Olyan bátorságra, koncentrációképességre, lélekerőre, amit elképzelni is nehéz.)

FJODOR MIHAJLOVICS DOSZTOJEVSZKIJTŐL BÁRMI

Tolsztojtól meg lehet tanulni írni. Lehet, hogy négy-ötszáz dolgos évembe is beletelne, amíg mindent megtanulnék tőle (mondhatnék tízezret is, de nem mondom, mert azért nem tartom magamat teljesen tehetségtelennek), de a végén biztos, hogy olyan jó író lenne belőlem, mint ő, és még kellőképpen újszerű is. Dosztojevszkijt sose bírnám megtanulni. Szerencsémre tudom, hogy – szemben Tolsztojjal – nem is kell. Meg se kell próbálnom. Nem az én dolgom. Nem nekem kell folytatnom őt, nem nekem kell megküzdenem vele, nem kell parodizálnom, kinevetnem, szétírnom, vitáznom vele, és nem kell törvényszerűen alulmaradnom, nevetségessé válnom, eltörpülnöm... Nem muszáj hozzá mérnem magam, és állandóan azt éreznem, hogy egyetlen sor se ér semmit abból, amit én írtam le – ha tényleg így van, arról nem ő tehet. Dosztojevszkijjal semmilyen közös irodalmi ügyem nincs. De el se tudnám képzelni, hogy kihagyjam az Ötven Pilléreből. Csak több köze van magához a folyóhoz, mint holmi irodalmi hídpillérekhez. Weöres Sándorral vagyok még így. Kisétálok hozzájuk, megcsodálom őket, meghallgatom a leírhatatlan, elmagyarázhatatlan zúgásukat, megnyugszom, vagy éppen fellelkesedem tőlük, aztán hazamegyek az emberek közé.

THOMAS MANN: A VARÁZSHEGY

Ellenállhatatlanul csábító ellentétpár, főleg kamaszkorban: vannak ugye a szőkék és kékszeműek, akik felületesek, szépek és ők képviselik az Életet, és ezért reménytelenül szerelmesek beléjük a szenvedő és vágyakozó, művészhajlamú barnaszeműek. Ezt a felosztást – sok más „barnaszemű” sorstársammal együtt – a *Tonio Kröger*ből szublimáltam magamnak és gyógyír volt abban az időben, amikor jobb híján toniokrögernek éreztem magam, vagyis egyedül. De Tonio Kröger legalább a nagybetűs Életbe szerelmes, a toniokröger viszont a toniokrögerségbe: félő, hogy elkezdi megszeretni a magányt. Szerencsére toniokröger koromban olvastam *A Varázshegy*et, ami mindjárt ki is rángatott a toniokrögerségből. Egyenesen bele a tanítványságba. Platónon kívül egyetlen másik író sem tud úgy hipnotizálni, mint Thomas Mann, és leginkább *A Varázshegy* bűvölt el: Hans Castorp két mestere, Settembrini és Naphta. Ami persze nem véletlen, mert

mindkét retorika, a humanistáé és a jezsuitáé mögött is ott van a bűvölő szókratészi ritmus. Úgy olvastam *A Varázshegy*t, ahogy Hans Castorp hallgatta a mestereit: amikor az egyik volt jelen, az győzött meg, amikor a másik, akkor az. Úgy vágytam a tanítványságra, mint a „barnaszeműek” az Életre. Voltak csodás tanárain, de olyan egy se volt köztük, mint ez a két emberfeletti papírfigura. Sokszor hallottam, hogy ott volt ez a Thomas Mann, írta a hatalmas regényeit, melyekben megmagyarázza a nyugati kultúra válságát, egész Európa lélegzetviasszafojtva várta a következő művet, és aztán tessék: kiderült, hogy Franz Kafka volt a huszadik század első felének az írója, és nem ő. Lehet, de engem az győz meg kettőjük közül, amelyiket éppen olvasom.

LADISLAV KLÍMA: STERNENHOCH HERCEG SZENVEDÉSEI: ÖNÉLETRAJZ

Ez itt Kafka helye. És Hašeké. És Rilkeé. Prága. Nem tudok még egy olyan várost, ami három olyan erejű kultúrát adott volna a világnak, mint a prágai cseh, a prágai német és a prágai német zsidó. Tornyaiak ormán – egyszer legalább hadd nevezzem az irodalmat a kultúra csúcának – Hašek *Švejk*je, Rilke versei és Kafka novellái lobognak. De álljon itt helyettük valaki más: Ladislav Klíma. Volt egy idő, amikor Prágában kicsit több voltam, mint turista. Pár hónapot eltöltöttem ott a kilencvenes évek elején cseh szakosokkal együtt. Ha nincs ennyi közöm Prágához, valószínűleg még magyar fordításban sem kerül a kezembe a *Sternenhoch herceg szenvedései*. Egy cseh író prózakötete 1924-ből. Ennek a bevezető szövege a legörültebb önéletrajz, amit valaha olvastam. Lehet Nietzsche-paródiának érteni, lehet kocsmái hóbörgésnek, a korszak egészségkultusza kicsúfolásának, freudista vulgárfilozofálásnak, egy korán jött Charles Bukowski vallomásának, avantgárd költői gesztusnak, egy hitleri lélek kiadásának, a totális írói őszinteségnek, és lehet viccnek. Szerintem nem vicc. Klíma komolyan gondolja, amit saját elpusztíthatatlan testéről, lelkéről, szelleméről állít. Amit viccnek érzek benne, az alighanem csak az avantgárd humorérzék nélküli humora. Klíma démoni egyénisége iránti csodálattal eltelve röhögtem végig többször is az *Önéletrajz*ot, pedig a pár mondatos szexista utószavacskája mindig visszarángatott a földre: csak nem mégiscsak a frusztrált, lábszagú, öntelt kispolgárt pukkanztó frusztrált, lábszagú, öntelt kispolgárt pukkanztó frusztrált,

lábszagú, öntelt kispolgár szövegel a művészi felsőbbrendűségről? De ha ez mondjuk tényleg így van (azért nem egészen), ezt akkor is elképesztő művészi erővel teszi. Ez a szöveg olyan, mintha a szaga lenne Hašek, Rilke vagy Kafka műveinek. Meggyőző, hogy ne vágyakozzak vissza a huszadik század kezdetére, toniokrögek és estikornélok közé: a racionális újkor akkor már tényleg teljesen meg volt romolva. Bele volt rohadva mindenbe, házba, utcába, könyvbe. Idáig érezni a bűzét.

T. S. ELIOT: ÁTOKFÖLDJE

Miután nagy nehezen megírtam az első jobb verseimet, tudtam, hogy elérkezett az utolsó pillanat, hogy megértsem a modern költészetet. Hacsak nem akarom egész életemben azt hazudni, hogy értem. Ezt nem akartam: éreztem, hogy rövidesen inkább elbutulnék, csak hogy ne kelljen tovább hazudozni. De mi is az a modern költészet? Az ősi válasz, hogy az, ami érthetetlen. Amennyire primitív, annyira védhető definíció. Hát lássuk. Először nem is Eliotra gondoltam, mert a *Macskák könyve* például az egyik kedvenc könyvünk volt a húgommal, és azt értettük. Egyébként húszéves koromban azért sok olyasmit ismertem már, amire azt mondták, hogy modern költészet, de ezeket nem bírtam annak tekinteni, mert többé-kevésbé értettem őket. Ilyen volt például a szürrealizmus. A szürrealizmusról annyi nyilvánvaló volt, hogy szándékoltan, programszerűen érthetetlen, vagyis igazából éppúgy csak egy dühös avantgardista kirohanás volt a polgári világrend ellen, mint a többi izmus. Csak izgalmasabb és titokzatosabb a többinél, mert az álom működteti, mint a vízimalmot a patak, és ki ne értene egy vízimalmot? Nekem egy olyan modern költőre volt szükségem, aki nem azért érthetetlen, mert harcol egy rend ellen, hanem azért érthetetlen, mert igazából érthető, csak bonyolult. Egy olyan költő, akivel meg kell küzdeni, de van esély a győzelemre. (Gimnazistaként kísérleteztem az *Ulysses*-szel, de a harmadánál letettem, mert nem volt esélyem, és csak 54 éves koromban vettem elő újra, már az új fordításban. De ez egy másik történet.) Szóval levettem a községi könyvtár polcáról az *Átokföldjét*. Jegyzetek tömkelege volt hozzá Ungvári Tamástól, több szöveg, mint vers. Ez jó lesz. Kivettem a könyvet, és hazavittem. És most hazudhatnám azt, hogy a következő hónapokban és években az összes Ungvári által hivatkozott könyvet

elolvastam Frazer *Aranyágától a Halászkirály legendájáig*, a *Mahabharátától a Gilgames-eposz*ig, Baudelaire-től Szent Ágostonig, és közben persze megtanultam szanszkritül, görögül és latinul. Vagy hazudhatnék csak annyit, hogy becsülettel áttanulmányoztam a jegyzeteket, és megértettem Eliotot. Nem akarok hazudni. Annyi történt, hogy átrágtam magam a jegyzetek nagyobbik részén, és nem értettem meg Eliotot. Pár dolgot persze igen. Átláttam valamelyest az *Átokföldje* szerkezeti és gondolati íveit, megláttam a történeteket, a jeleneteket, a megszólalásokat. A vágásokat is. Felismertem a beszélőket is különböző alakjaikban. Felfogtam, hogy a mítosz alapanyag is, hozzá szabad nyúlni, le lehet vágni belőle. Szeletelni is lehet, és hozzá is lehet írni. Urambocsá: blöffölni is szabad olykor. Megtanultam Eliottól, hogy ne akarjak feltétlenül tetszeni. Hogy nyugodtan hallgassak nálam is megszállottabb barátomra, Ezra Poundra, és hagyjam, hogy kihúzza a legszebb soraimat. Megtanultam Eliottól, hogy lehetséges eldobálni a költők összes mankóját, a szépséget, az érzelmességet, a nemzetet, a szabadságvágyat, a boldog és a boldogtalan szerelmet, a szocializmust, az egyistent, a szonettet, az egyszerűséget, az önsajnálatot – és hogy még mindig marad valami. Lelkierőt tanultam Eliottól, az Eliot-figurából, és talán némi méltóságot is. Azt, hogy igenis ki lehet érni arra a józsefattilai *homokos, szomorú, vizes síkra*, ahol már nincs remény – ki lehet oda érni, és át is lehet vágni rajta. És talán azt is jól sejtem, hogy Eliot járt azon a síkon. Átokföldjének nevezte. Várost talált ott, embereket, országokat, és mind megérett a pusztulásra. De azért mégis visszajött onnan. Halvány remény. Ha teljesen nem is értettem meg Eliotot, de amennyire mégis, annyi is elég volt, hogy ő legyen a másik költőm Ady Endre mellett.

SZERB ANTAL: SZÁZ VERS

Nem tudom pontosan megfogni azt a pillanatot, amikor az ember tudatos, felnőtt olvasóvá válik. Nekem ez a pillanat Paul Verlaine *Holdfény* című versének elolvasása volt tizenhét éves koromban: (*Különös táj a lelked, nagy csapat / Álarcos vendég jár táncolva benne, / Lantot vernek, de köntösük alatt / A bolond szív mintha szomorú lenne.*) Amikor évek múlva a *Száz verset* kinyitottam, ott találtam benne ezt a verset is. Ez lett a kedvenc verseskötetem. Pedig nincsenek benne a legeslegkedvesebb költőim (Verlaine kivételével), nincsenek benne

magyarok, nincs benne Eliot, aki Szerb Antalnak gyanús modern lehetett. Viszont ez nem egy egyszerű versantológia, amelyet tízezer-számra gyártottak és gyártanak le irodalmárok a világon. Ez a könyv egy mágikus tárgy, ennek a válogatásnak költői ereje van, elhiteti, hogy tényleg a világ költészetét tartom a kezemben, hatalmat nyerek fölötte. Egy költő, akit nyilván borzasztóan zavart, hogy nem tud (a saját mércéje szerint) elég jó verset írni, szóval Szerb Antal megalkotja a maga versét. A *Száz vers* titka az, hogy maga is költői alkotás: tulajdonképpen a Százegyedik. Ez a könyv a második legkedvesebb versem.

FÜST MILÁN VERSEI

Még nem voltam bölcész, amikor valaki elhívott a bölcészszaki költők összejövetelére. Elolvasták pár versemet, amiket legépelve körbeadtam, és felsorolták, hogy melyik költőket plagizálom. Nem ismertem minden felmerülő nevet, volt köztük dalszövegíró is, József Attila kötelező elem volt, Adyt talán azért nem mondta senki, mert azt talán még egy joghallgatóról (az voltam akkor) se tétéleztek fel, hogy ma, 1982-ben egy ennyire lejárt költőt favorizáljon. A konzílium végül Füst Milán-epigonizmusban egyezett meg, ami ott és akkor majdnem dicséret volt: legalább kinézték belőlem. A diagnózis annyiban helyes is volt, hogy Füst verseibe már korábban belenéztem, és be is csaptam a könyvet, mert pár sorból is egyértelmű volt, hogy az egyik kedvenc költőmmel állok szemben. Félttem a hatásától, ahogy jó pár másik szerzőétől is, és ezért évekig késleltettem a találkozást. De aztán, amikor végre olvasni kezdtem, két költőhöz jutottam hozzá egy-csapásra: Berzsenyit is Füst Milánnak köszönhetem. Életre keltette, és visszamenőleg megmagyarázta nekem. Megnyugtatót például, hogy semmi extrát nem kell gondolnom róla, Berzsenyihez éppen elég, ha ismerem és szeretem az ősz. A jellegzetes és összetéveszthetetlen füstmiláni sorok mintha a szintén jellegzetes és összetéveszthetetlen Berzsenyi-sorokat folytatnák. Így: *Zúg immár Boreas a Kemenes fölött, / Zordon fergetegek rejtik el a napot, / Nézd, a Ság tetejét hófuvarok fedik, / S minden bús telelésre dőlt. / Zúghat a szél most távol temetőknél / Nedves sírjai közt és távoli erdők / Bővizű, hűs csurgója bugyogva patakzik. / S ballag a kormos dombon a vándor s bús lelkében az őszi / Bánat kútja bugyoghat halkan s szüntelenül...* Füst Milán mintha Berzsenyi modern

változata volna. Vagy akár a tudatalattija. Vagy még inkább *a* kísértete – ez talán jobban illik az egyéniségéhez. Mintha mindig távol temetőnek nedves sírjai közt bolyongana. Néha az jut eszembe, hogy Füst Milán az egész magyar költészet kísértete. És az összes magyar költő sérelmeit dünnyögi.

MEGÁLL-E AZ A FAL, AMIT ROMBOLVA ÉPÍTENEK ÉS ÉPÍTVE ROMBOLNAK?

– *B. Kovács András beszélgetése Keresztély Irma, volt Kovászna
megyei főtanfelügyelővel (1997–2015) –*

RENDSZERVÁLTÁS EGY SZAKKÖZÉPISKOLÁBAN

– *A rendszerváltást, '89-et tanárnóként élte meg. „Kemény teremtként”
tartják számon. Korábban is az volt?*

– A sepsiszentgyörgyi Puskás Tivadar Szakközépiskola fizikatanára voltam. Alkatilag határozott fellépésű és szigorú, saját magammal szemben igényes vagyok, és ebből kifolyólag másokkal szemben is ezek voltak az elvárásaim.

– *Ettől lennének elragadtatva?*

– Tizenöt évet tanítottam a Puskásban, többnyire fiúkat, és mindig osztályfőnök is voltam. Tanítványaim utólag is elmondták, hogy a fizikaórák voltak az igaziak, és nem azok az órák, melyeken malmozni vagy sakkozni lehetett az utolsó padban, mert megengedte a tanár(nő), csak üljenek csendben. Nagyon szerettem, amit tanítottam, és kiváló eredményeim voltak, a diákjaim megyei és országos versenyeken díjakat nyertek. Ugyanakkor fotókört vezettem, kiállításokat szerveztem a diákjaim munkáiból, színjátszó csoportot működtettünk a magyartanárnővel együtt. Kiszálláson végigjártuk a háromszéki településeket. Diákjaim a találkozókra újra és újra felemlegetik, mennyire életteli volt a Puskás Tivadar udvara és osztályterme azáltal, hogy ilyen oktatóik voltak. Tizenöt év után, 1993-ban Szász Árpád akkori főtanfelügyelő kért fel, legyen a munkatársa. A személyzeti munkakört elutasítottam, a továbbképzésért sem szívesen feleltem volna, s akkor ajánlotta, hogy a fizikaoktatással foglalkozzam, amiben benne van a tanárok módszertani tevékenységének, szakmai fejlődésüknek a segítése, el egészen a diákok hazai és nemzetközi tantárgyversenyekre való felkészítéséig. Igent mondtam 1993. október 18-án. Akkor a megyei tanfelügyelőséget Rákosi Zoltán vezette. Pontosan emlékszem erre a napra, mert az új tanév már elkezdődött. Én az 1992–1993-as tanévben

tizenkettedikeseket csengettem ki, és ősszel, az 1993–1994-es tanévben kilencedikeseket vettem át, akiktől, ezen döntésem eredményeként, sajnos meg kellett válnom.

– *Közbevetőleg: a '90-es évek eleje, '90 januárja fordulatot hozott a megyében is, kettévált a Mikes Kelemen Gimnázium, a Székely Mikó Kollégium, és több iskola felvette mai nevét, új alapokra helyezkedett – a Puskásban mi történt?*

– Nálunk már januárban néhai Kónya Ádám kezdeményezte az új katedrák kiépítését, az önálló döntéshozatal jogát afölött, hogy ki hogyan szervezi meg belső munkáját – óriási fejlődés volt, új kihívások elé állította a pedagógusokat a rendszerváltás. Megalakult a jó értelemben vett tanügyi szakszervezet, ugyanakkor megtörtént az első igazgatóváltás, és végre elértük azt, hogy magyar igazgatója legyen az intézménynek Kotta László személyében. Kívülről nem volt annyira látványos a váltás, kéttagozatos iskolaként dolgoztunk tovább, de megváltozott az osztályok összetétele még '90-ben. A szakképzés már folyhatott anyanyelven, ami azt jelentette, az oktató mérnökök románul adták le az anyagot, de magyarul is elmagyarázták és megadták a szakkifejezéseket. Ezt követte 1997-ben a 84-es új tanügyi törvény módosítása, melytől kezdve a szakképzés már anyanyelven folyik, a szakmai terminológiát pedig kötelező módon románul is meg kell tanítani, a táblavázlatban annak is szerepelnie kell. Önszerveződő folyamat volt a Puskáson belül, nem annyira látványos, mint a Mikóban vagy a Mikes Kelemenben, mert ott az elméleti középiskolák teljes újrachangolása zajlott le. Ennek ára volt az, hogy fel kellett adni az egykori leányliceum épületét, hogy oda a Mihai Viteazul Líceum költözhessen be, mely aztán teljesen új történetet gyártott magának. A Puskásban két-három év alatt beállt a természetes egyensúly, mindenik szinten kb. 3-4 osztály volt magyar, és 1 vagy legtöbb 2 román, a diákok anyanyelvéhez igazodva. Ez az átszerveződés 1990 szeptemberétől indult be: a már meglévő osztályokat a diákok igényei szerint, az oktatás nyelvét figyelembe véve, átszerveztük, az új induló osztályokat már az oktatás nyelve szerint terveztük meg.

A TANFELÜGYELŐSÉGRE EGY KIS SZÉKELY FALUBÓL

- Visszatérve: 1993-tól négy éven át szakfelügyelőként dolgoztam, ami óriási kihívás volt, mert egyrészt nem vagyok Háromszék szülöttje, és ezért minden egyes elismerésért keményen meg kellett dolgoznom, másrészt a szakmai kihívás is kötelezett olyan munkát végezni és olyan eredményeket felmutatni, ami túllép a már megszokott és nagyon sokszor elítélt addigi tanfelügyeleti munkán. Maros megyéből jöttem, egy kis székely faluból, Székelypipéből származnak a szüleim. Segesváron túl, Szásznádas mögött négy kilométerre fekszik, ahol soha egy román vagy cigány nem lakott. A falu felső része, a felszeg az Orbánoké, az édesapám az volt, az alszeg a Bálintoké, az édesanyám Bálint lány. A két ág házasságából három gyerek született, mindkét bátyám Segesváron él, az egyetem elvégzése után egyedül én kerültem el onnan. Bukarestet választhattam volna, de nem akartam Erdélyt elhagyni. Én és a párom az egyetemi évek alatt egyetlen családot ismertünk itt, a dr. Albert Zsigmond belgyógyász főorvosét. Nekem megtetszett egy látogatás alkalmával ez a székely városka, így választottam ezt. Szakfelügyelőként megismertem az egész megyét, minden egyes települését és iskoláját. Mikor '97-ben problémák adódtak az elődömmel, a kollégák és a pedagógusszövetség felkértek, vállaljam el a feladatot. Őszintén mondom, karrierépítésemben nem szerepelt a főtanfelügyelőségi állás, mivel inkább politikai és adminisztratív, mint szakmai jellegű munka.

- *Politikai állásnak számított már akkor? Az RMDSZ csak 1996-ban került kormányra.*

- Már akkor voltak egyértelmű jelzések ilyen értelemben, de ez Kovászna megyében még nem volt hangsúlyosan érezhető. Én még annyira „zöldfülű” voltam, nem vettem észre. Az elején az én kinevezésembe még nem volt beleszólási lehetősége sem az RMDSZ-nek, sem más politikai pártnak. Akkor az én jelölésemet a szakma tette meg (az RMPSZ Kovászna megyei szervezete), úgy ment el az ajánlólevél a minisztériumba, hogy a pedagógusszövetség és Albert Álmos, Sepsi-szentgyörgy akkori polgármestere támogatnak. A megyei pedagógusszövetséget Pál Ferenc, a Mikes igazgatója vezette, ő országos alelnök is volt.

- Ő és munkatársai harcolták ki a Mikes önállóságát.
- Nagyon jól dolgoztunk együtt. 1997. február 28-tól megbízások alapján kerültem a főtanfelügyelői tisztségbe.

A TÖRVÉNY KALODÁJÁBAN

- Vessem közbe: 1995-ben csőstül jött a baj, olyan megszorító tanügyi törvényt fogadott el a kimondottan magyaraellenes parlament, amely rosszabb volt a Ceașescu-félénél is, megszerzett jogokból faragott le. Illetve pontosabban a diktatúra diszkriminatív gyakorlatát kodifikálta, mintegy folytatva az elnyomás súlyosbítását.

- Valóban, a 84-es számú akkori törvény nagymértékű visszarendeződést hozott, sőt ebben még a Ceașescu idejében is túltett. Például leszögezte, hogy az oktatás Romániában csak román nyelven folyhat. Kisebbségieknek pár tantárgyat jóváhagytak anyanyelven, de földrajz, történelem és szakoktatás csak románul folyhatott. Ezen két év múlva, 1997-ben sikerült kormányrendelettel módosítani, közben a Demokratikus Konvenció pártjai kerültek hatalomra, ez lehetővé tette, hogy a szakoktatás is anyanyelvre térjen át. Ami Románia földrajzát és történelmét illeti, az egy „húzd meg, ereszd meg” játék áldozatául esett, éveken keresztül tartott, a javaslat mindegyre elakadt vagy a szenátusban, vagy a képviselőházban, nagy volt az ellenállás, míg végre átment. Amíg folyt, az a három év óriási hátrányba szorította a kisebbségi oktatást.

A BELESZÓLÁS JOGA

- Magyar főtanfelügyelője még egyetlen megyének volt. Kikérte-e az RMDSZ az önök véleményét, bevonták-e a jogalkotói munkába?

- Gyakorlatilag 1998-tól indult be az a nagyon eredményes együttműködés köztem mint főtanfelügyelő és az RMDSZ megyei és országos vezetősége közt, amelyben minden közoktatással kapcsolatos kérdésben kikérték a véleményemet. Ezeket írott formában is elküldtem, lett legyen szó stratégiák kidolgozásáról vagy tanácskozásokról. Hargita megyében Beder Tibor volt a kollégám. Mi ketten mindig egyeztetünk és egy nyelvet beszélünk, amikor Bukaresthez kellett fordulni ilyen olyan probléma megoldása kapcsán. Ez is lényeges volt: az összhang

a követeléseinkben. Gyakorlatilag mi ketten képviseltük a magyar közoktatás érdekeit a két megyében, de nemcsak ott. A minisztériumban is mindig volt Kisebbségi Államtitkárság, vezetői Béres András, Kötő József, Pásztor Gabriella, most Király András. A hozzátartozó főosztálynak a feladatkörébe tartozott a tantervek és a tankönyvek felülbírálása, jóváhagyása. Egy ideig nagyon jól működtek a dolgok. Aki beindította, az Radu Vasile miniszterelnök volt, ő teljesen szabad kezet adott a minisztériumnak, s akkor Kötő József államtitkársága alatt nagyon pozitív fejlődésen ment át a törvény és a hozzárendelt alkalmazási módszertan kisebbségekre vonatkozó része.

– *Ezek szerint első évei voltak a legjobbak? 1997 és 2015 között töltötte be a főtanfelügyelői tisztet.*

– Igen, azok voltak a legjobbak. Andrei Marga, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem rektora lett az oktatási miniszter, az ő idejében látványos fejlődésen ment át az oktatás, ezen belül a kisebbségi is. Margának jó tulajdonsága volt, mindenkitől bekérte a javaslatokat, azokat mérlegelte, szakbizottságokat állított fel, hogy kiértékeljék a javaslatokat, és rendeletbe foglalta, ha azok az oktatás fejlődését szolgálták.

– *Önök tehát akkor sikerült építkeznie, utóbb ezt kellett megvédenie. Mit is?*

– Pontosan. Ne szépítsünk: amikor átvettem a tanfelügyelőséget, a megyében teljes káosz uralkodott az iskolahálózatban. Nem létezett egy letisztult, egy koncepció mentén kidolgozott iskolarendszer, ennek egyenes következményeként kaotikusan folyt az információk továbbítása-lehívása, nem jutottak el mindenkihez, s főleg ahhoz nem, aki leginkább érintett lett volna. Nem volt nyomon követhető együttműködés az önkormányzatok és a megyei tanfelügyelőség között. Hiányzott a közös elképzelés arról, hogyan nézzon ki a jövő iskolája, milyen beiskolázási számokkal dolgozzunk, hogyan alakítsuk az osztályokat/csoportokat, figyelembe véve a szülők anyanyelvi oktatáshoz való jogait és igényeit is.

– *Ki volt a román helyettese?*

- Voinescu Paul, akit Rákositól örökölttem. Különben ő volt a rendszerváltás előtti utolsó főtanfelügyelő. Másfél évig maradt, amíg az általa megszokott régi menetben próbálta továbbvinni a munkát. Megjegyzem, a különben kitűnő szakember intézkedési módszereivel nem értettem egyet. Abban a pillanatban, amikor felmérte, hogy más módszereket vezetnek be az igazgatókkal, kollégákkal, megyei és helyi intézmények képviselőivel való együttműködés terén, lemondott. Az igazgatókban is akkor tudatosult, hogy azon túl nem a kalapoló és kéregető stílusban fogjuk osztogatni a pénzt az iskoláknak, ahogy azt addig megszokták. Már akkor pályázatokban gondolkoztam.

MEGYEI MIKRORÉGIÓK

- Fejlesztési csomagokat dolgoztunk ki, s ez mindenre kiterjedt, bútortatfelújításra, laboratóriumi eszköztár beszerzésére, fürdőszobák, vécék felszerelésére, korszerűsítésére. Az igazgatói értekezleteken bemutattuk, hogy az adott évben ezeket és ezeket a fejlesztési modulokat támogatjuk. Tessék pályázni, a polgármesterrel megbeszélni. Kritériumrendszert dolgoztunk ki, és prioritási sorrendbe állítottuk a megye iskoláit. A rendelkezésünkre álló alapok függvényében meghatároztuk, mennyit támogatunk az adott évben és mi megy át a következőre.

- *Ezek szerint Önnek pénz állt a rendelkezésére?*

- Valóban, akkor az iskolák teljes egészében állami finanszírozásban részesültek, és mind az anyagi, mind a béralap a megyei tanfelügyelőségeken keresztül érkezett az iskolákba. 2010-ig a tanfelügyelőség osztotta le az iskoláknak. Amikor átvettem az intézményt, 50 alkalmazottja volt, ma 30-cal dolgozik. Annymira leépítettek, hogy gyakorlatilag ugyanaz az ember néha 8-10 feladatot is el kell hogy lásson, sajnos, nem tud mindegyiknek a legjobban megfelelni, mert szakmai képzettsége nem terjed ki mindegyikre. Az történt, hogy a decentralizáció látszólagos meglépése végett, 2011. július 1-jén egy kormányrendelettel átadták az iskolákat az önkormányzatoknak. Szerintem ez egy elsietett, kellőképpen elő nem készített döntés volt. Az iskola ingatlanjai bekerültek a település közvagyonába, és megkapta az önkormányzat a fenntartás jogát is, de nem rendeltek hozzá kellő forrásokat, és így, ha valami rosszul működött, volt akire mutogatni, jelesen az önkormány-

zatokra. Akkor még a tanári fizetések, a jutalmazás, díjkiosztás, tantárgyversenyek, vizsgarendszer megszervezése, lebonyolítása, mind-mind a megyei tanfelügyelőségnél maradt. Én akkor azt mondtam: ez így specifikusan egy balkáni tudathasadásos állapot. Ugyanis ha azt akarod, hogy egy intézmény, az oktatás pl. ne működjön, akkor legalább két fennhatóság alá kell azt rendelni, és akkor biztosan megbénítod, mert az igazgató kapkodja a fejét, hogy most már ki is az ő „főnöke”, kihez kell folyamodnia, hogy valamit elérjen. Olyan káosz támadt, senki sem tudta, az oktatás milyen irányba megy tovább. Addig a teljes pénz a megyei tanfelügyelőségen keresztül érkezett, az közvetítette az iskoláknak. Amikor az említett fejlesztési modulokat beazonosítottuk, bemutattuk az iskoláknak. Hogy ne fordulhasson elő, hogy a megye egyik részét fejlesztjük, a másikat elhanyagoljuk, öt zónára osztottuk a megyét. Ezek Sepsiszentgörgy, Kézdivásárhely, Kovászna, Barót és Bodzaforduló körül csoportosulnak. Minden városhoz hozzárendeltük az oda tartozó településeket, azok egy körzetet, mikrorégiót alkottak. És akkor a rendelkezésünkre álló összeget a gyereklétszám függvényében elosztottuk. Bemutattuk az igazgatóknak, mennyi a költségvetés, százalékos leosztás szerint egy-egynek ennyi jut a programok szem előtt tartásával. Három évig futott az iskolabútorzat program, amíg majdnem minden egyes falusi iskolát ellátunk megfelelőekkel. Mert nagymama korabeli, szüette és lyukas padok voltak nem egy iskolában/óvodában. Másik fontos célunk az volt, hogy befogadó iskolát teremtsünk minden egyes településen. Az én szememben egy ilyen iskola fehér falú, világos, hangulatos és szépen díszített intézményt jelent, melyben a gyerek biztonságban érzi magát, jó a közérzete. Korszerűsítettünk iskolaépületeket, osztálytermeket, ahol lehetett, bevittük az illemhelyeket az iskola épületén belül.

A MÁSODIK KONCENTRIKUS KÖR

– A lényeg az, hogy az egész fejlesztési koncepció két koncentrikus kör formájában volt felvázolva az igazgatóknak. 1998-ban történt, a két félév közti kiértékelő gyűlésen. Az egyik a humán erőforrás, tehát ez emberi tényezőre való fókuszálás, a másik az anyagi javakkal való ellátottság. A kettőt párhuzamosan próbáltuk fejleszteni, egy darabig

sikerült, ámbár a Tăriceanu-kormány idején – 2007-ben – az anyagi fejlesztés megelőzte az emberit. A továbbképzéseket.

– *Sok volt a szakképzetlen tanár?*

– Persze. Mikor átvettem a megyei tanfelügyelőséget, az állások 33%-át szakképzetlen helyettesítők látták el, akik érettségivel tanítottak. Aki falun leérettségizett, azokat kellett foglalkoztatnunk, és megtanítsuk nekik, mit jelent egy órát előkészíteni és megtartani, tehát egy minimum pedagógiai képzettséggel ellátni. Módszertanról nem is beszélve. Az időnk jó részét a 33%-ot kitevő kollégák képzésére kellett fordítanunk, s most, 18 év intenzív munka után ott tartunk, hogy a megyében 1% alatt van a foglalkoztatott szakképzetlen pedagógusok száma. Már nem „menedék” a tanügy, akinek nincs oklevele, olyat nem is tudunk alkalmazni.

– *Ilyen megye nincs még egy!*

– Biztosan jó a helyzet. Az említettek közül is kettő-három tanít érettségivel, a többinek viszont van egyetemi diplomája, csak a szakmájában nem tudott elhelyezkedni, ilyen esetben kaphat más tárgyból is órát. A 18 évnek ez a legfontosabb hozadéka, önmagában is komoly eredmény. Az anyagi fejlesztési modulokat megyei szinten kísérleteztük ki. A Tăriceanu-kormány besegített, és hirtelen megugrott a korszerűsítések és bővítések iránt az igény mind a polgármesterek, mind az igazgatók részéről. Év vége, szeptember volt, s akkora összeget kapott a megye fejlesztésre, hogy felmértem újra az igényeket, és négy típusú fejlesztési programot dolgoztunk ki. A polgármesterek, megyei tanács megkapta az összesítő kimutatást minden egyes településre/helységekre lebontva. Feladatuk volt a lista átnézése, a kifelejtett munkák beazonosítása. Miután begyűjtöttük, együtt dolgoztunk ki a prioritásokat. E szerint az első évben összesen 28 iskolának a beruházási tervét készítettük el. Ez volt az első nagy nekifutás. Erről kimutatásom van, akár csatolhatjuk is. Talán a lényeg az, hogy nincs olyan település a megyében, amely ilyen vagy olyan programok által ne részesült volna valamilyen támogatásban. Amit beindítottunk, de a kormányátalakítás után nem tudtunk befejezni, folytatták a polgármesterek. Egynéhány település kivételével nagyon eredményes volt az

együttműködés a polgármesterek, iskolaigazgatók, megyei tanfelügyelőség és megyei tanács között.

SZAKEMBEREK ÉS DILETTÁNSOK

– Tisztségemben egy dolgot nagyon megtanultam. Bukarestben sok jó szakemberrel ismerkedtem meg, dolgoztam velük ennyi év alatt. Én azt vallottam: egy konferenciára, egy megbeszélésre csak azért is érdemes elmenni, ha egyetlen olyan mondat elhangzik, amire elmondhatod: na ezért megérte!

Amit én a bukaresti jó szakemberektől tanultam, a következő (még a főtanfelügyelői karrierem elején volt). Azt mondták: Nehogy azt hidd, hogy te tudsz mindent a legjobban! Ne bízd el magad! Ne hidd magad az egyedüli észosztónak a megyében! A másik: Ne csupán küldd a kollégáid, hogy fejlesszék magukat, hanem igyekezz mindig valamennyivel fölöttük állni! Mert akkor indokolt, hogy te vagy a főnökük. Abban a pillanatban, melyben rájössz, hogy te ezt sem tudod, azt sem, s a kollégáid újabb és újabb kompetenciákra tettek szert és a „fejedre nőttek”, azonnal hagyd ott, amit csinálsz.

– *Minisztériumi tiszviselő tanácsolta ezt Önnek?*

– Igen. Vannak közöttük is nagyon jók, csak bennem valahogy mindig megfogalmazódik, hogyan lehet, hogy számuk olyan csekély, és nem sikerült nekik átütő eredményt elérniük, hogy ezt az egész romániai oktatási koncepciót megváltoztassák. Mert hogy nem jó, az biztos.

– *Volt pedagógusként, most szülőként tanúsíthatom.*

– Én egy alkalommal a berlini falhoz hasonlítottam a romániai közoktatást. A különbség az, hogy azt a falat lebontották, és véglegesen. Nálunk cserélgetik a minisztereket, mindenik véletlenszerűen kihúzó téglákat, lyukak keletkeznek, máshova meg betesz egy-egy téglát. Ebből így soha nem lesz egy komoly, átgondolt, kerek, egész reform. S közben ráadásul megváltozott körülöttünk a világ, az új generáció más alapokon nő fel, és elveszítjük a gyermekeket.

ISKOLA A 21. SZÁZADBAN

– Azzal az öt-tíz-húsz megyei tanulóval, aki nekünk nemzetközi versenyekről díjakat hoz haza, azokkal nem lehet reformot és világ-

megváltó cselekedetek művelni a közoktatásban. Természetesen büszkék vagyunk rájuk, de a mi nagy gondunk az, hogy a többit elveszítjük. Nincs motiváció a mai gyermekekben a tanulás iránt. Semmilyen nincs. Én értem, miért. Januárban egy hétre szízni mentünk, s a csoportban volt egy első és egy hetedik osztályos gyermek is. Este azt mondja az egyik: apa, add meg az okostelefonod kódját. De mire kell neked? Kitaláltuk, hogy ne egymás mellett ülünk játék közben, hanem én átmegyek egy másik szobába, egy háttérprogramot töltünk le az internetről, rátesszük a gépre, s mikor ő lép a mobilján, én azt látom, és én is lépek, azt pedig ő látja. Így a távolból játszunk egymással.

Hazafelé jövet beszélgettünk az autóban: a megfigyeléseimet osztottam meg a táborozás idejéről és egy beszélgetést az első osztályos gyerekekkel. Kérdezem tőle: mikor a tanító néni magyaráz, te mit csinálsz az órán? Akarod tudni? Akarom. Jó. Hát tudod, felkönyökölök, nézem a táblát, és úgy sajnálom. De miért sajnálod? Képzeld, mindig könyökgig krétaporos. A mai világban, a 21. században! Úgy sajnálom, hogy beszívja azt a sok krétaport. Mondom a kocsiban: gondold bele, milyen felkészültek kell legyenek a mai tanító nénik, hogy a mai gyermekek figyelmét lekötni képes módszerekkel tanítsanak. Persze ez csak egy eset, és nem általánosítható. A hetedikes gyermek meg azt mesélte, hogy kedvenc tanára a történelemszakos, „mert olyan órákat tart, hogy nem kell semmit leírniuk”. Na, ez érdekes, meséld el, miért. Azt mondja: az internetről letölt csatajeleneteket, festményeket, ezt-azt, zenével aláfestve, filmekből vett jeleneteket, kivetíti, magyarázza, aztán ez győzött, az győzött, szerződés, megállapodás. Megáll az ész! De a matematika ugyanaz maradt, ugyanolyan unalmas a legtöbb gyermek számára, mert „száraz”. És nehéz.

ANYAGI FEJLESZTÉS

– Visszatérve: tehát a személyi és anyagi feltételekről beszéltem. Az anyagi felszereltségben a csúcst a Tăriceanu-kormány idején értük el, amikor óriási összegeket adtak beruházásra, és akkor ültünk le a polgármesterekkel és iskolaigazgatókkal megállapítani, hogy sürgősségi sorrendben mi a teendő. Összeszámoltuk: a megyében 8 iskola és óvoda épült, a zömük falun. Új intézmény, vagy bővítéssel felújított, korszerűsített.

- *Az állandóan csökkenő gyermeklétszám mellett?*
- *Úgy van. Hozzáfűzném, nagyon jó volt az együttműködésünk Magyarország bukaresti nagykövetének a feleségével. Ő különböző oktatási programokban vett részt, gyakran látogatott hozzánk. Egy ilyen találkozás alkalmával elmeséltem a falusi iskolafejlesztési koncepciómat, amely a koncentrikus iskolafejlesztésre épült. Miben állt? Kovászna megye térképét tanulmányozva azt észleltük, hogy a községközpontot a falvak sugarasan veszik körbe. Ezért is nehéz a diákok ingázását egy busszal megoldani, mert ismételten ki kell menni, miután az első csoportot behozták. Tehát időben megérkezniük szinte képtelenség. Az elsőt öt órakor veszed fel, az utolsót fél nyolckor. Azt javasoltam – mindez a Tăriceanu-kormány idején történt –, hogy a végeken fekvő kis településeken újítsuk fel az óvodát és az elemi iskolát. Hogy minden kicsi faluban meglegyen ez a kettő. Hogy legyen ott tanító és óvónő, aki a közösséget összefogja, aki a faluban egy rendezvényt meg tud szervezni, és a nagyszülőktől a szülőkig mindenki elégedett, büszke a csemetéjére. De ötödiktől már vétek rájuk nézve is arra kényszeríteni őket, hogy az apró településen szakképzetlenek foglalkozzanak velük öt-hat tárgyat tanítva egyszerre. Be kell hozni a gyereket a központi iskolába, ahol jól felszerelt, önálló osztályokban tanulhat, szakképzett pedagógusok foglalkoznak vele minden tantárgyból.*
- *Ez demográfiailag is messzemenően indokoltta vált már akkorra, drámaian esett a gyermeklétszám.*
- *Úgy van. Beindítottuk a programot előbb pár községben, majd folytattuk. Sajnos a választások négyévenként befolyásolják a már bejáratott programok folytatását. Ha nincs támogatás, nincs fejlesztés. A jó benne az, hogy a polgármesterek felismerték az oktatás fontosságát, és folytatták a megkezdett munkát, függetlenül a kormányoktól. Mert érdemes volt. Legvégül mindenütt a központi iskolát újítottuk fel és korszerűsítettük, ebben a polgármesterek is támogattak.*
- *Ez 2004 és 2008 között volt?*

– Úgy van. Amit akkor nem tudtunk befejezni, azt folytattuk, amikor rátértünk az uniós források lehívására. Ezenkívül voltak alkalmasszerűen bizonyos pártok és politikusok által preferenciálisan kiosztott pénzeszegek, melyeket célirányosan egy-egy iskolának szántak. Az egészen hosszú listát nem tudtuk mind végigcsinálni, de tény, hogy ma Kovászna megyében a falusi iskolák nagyobb része sokkal jobban néz ki, mint egyes városi iskolák, mert e program ezeket célozta meg. Fontos volt a falusi iskolák felzárkóztatása az esélyegyenlőség biztosítása végett. Városon csak a szakiskoláknak volt kiírt pályázata, az elméleti líceumok nem kaptak pályázati úton semmit. Szomorú, de amit kaptak, az kimondottan a helyi önkormányzatoknak köszönhető. A Mikó kollégium bekerült egy POR-programba Gyulafehérváron, de a Mikes Kelemennek csak csepegtetve jutott az önkormányzattól, mely nem tudott többet adni. Az előrelépés óriási a fejekben, de másképp is. Azt vallottuk: ha egy iskola jól néz ki, ezzel tudunk hatni a szülőkre, nevelésileg is hasznos, de szükséges a szakképzett pedagógus és annak a hozzáállása is, hogy a gyerek értelmét pallérozza.

LÉTSZÁMBELI VÁLTOZÁSOK

– *Ez lenne dióhéjban az Ön főtanfelügyelői ténykedése. De kinek a kezére jut mindez?*

– Én tudatosan készítettem elő a vezetés átadását egy kollégámnak. Nem bíztam a véletlenre, és remélem, nem fogok csalódni Kiss Imrében. Ő kezdő matematikatanár volt, amikor engem kineveztek főtanfelügyelőnek, és nevelgettem személyes példám által is, amíg iskolaigazgató volt. Ővele valósítottuk meg az Olt textiliskola és a Perspektíva szakiskola egyesítését. Így fejlődött fel a Kós Károly Szakközépiskola. Hogy most gondjai vannak, az azzal magyarázható, hogy egy ideje évente 500-800-zal kevesebb a tanulók létszáma a megyében. Ami azt jelenti, hogy egyes iskolák, a tanulólétszám drasztikus csökkenése miatt, meg fognak szűnni. Ez hangsúlyosan a szakiskolákat fogja érinteni, ha nem történik meg a közeljövőben a szakképzés új alapokra helyezése, presztízsének visszaállítása. Másrészt, amiről a statisztikai felmérések egyelőre hallgatnak: a cigánygyermekek száma gyarapodik, a magyar cigányoké jobban, mert többen vannak. A mi „kozmetikázott” statisztikánkat a cigányok mentik meg.

A szomorú persze az, hogy ha óvodába és elemibe még el is mennek, de ötödiktől eltűnnek ezek a gyermekek. Ahogy arányuk nő, a gimnáziumban és középiskolában még jobban visszaesik a tanulók létszáma, mert a cigánygyermek nem tanul tovább. A népszámláláskor kevés cigányt írtak össze, de sok községben több a cigány már, mint a magyar. Távlatilag ez kihat az iskolák jövőjére. Ha iskolát kell bezárni, tanárokat is el kell bocsátani majd. Megoldás az lenne, ha sikerülne az oktatásban megtartani ezeket a gyermekeket is.

– *Nem túl nagyok az osztálylétszámok? A fejkvóta rendszerre is, amit pár éve vezettek be, sok a panasz. Bár a kisebbségi iskolákban némileg más kulcs szerint számolják ki, mennyi pénzt osztanak le egy-egy gyerekre...*

– Az egész fejkvóta rendszer egy tévedés. Mi mindig húsz év eltolódással követünk másokat. Nagyon sok európai ország már lemondott erről a finanszírozási módszerről. Magyarországon már rég rájöttek, hogy a normatív rendszer a csőd szélére vitte a közoktatást és ezáltal működésképtelenné lett sok település iskolája/óvodája. És akkor egy éve mit tettek? Minden újság tele volt azzal, hogy Orbán Viktor „újracentralizálta” az iskolákat. Hogy erre miért volt szükség? Mert így a gyereklétszám csökkenéséből fakadó problémákat hatékonyabban tudták kezelni, a nevelésre fordított pénzt felhasználni. A tanyasi iskolákat az önkormányzatok nem tudták eltartani. Most kusbusszal beviszik őket a központba, ahol szaktanár foglalkozik velük. Ez nálunk is gond. Szórványból hozzuk be ide? Ha otthon hagyjuk, román osztályba iratják, és elvész a magyar közösség számára. Most dolgozunk a romániai magyar oktatási stratégián. De a meghallgatásokon egyértelműen az derült ki, hogy gyermeklétszámtól függetlenül kell megoldást találni, hogy minden gyermek anyanyelvén tanulhasson. Otthon, vagy egy szórványkollégiumban? Erre nem születtek még egységes megoldások. Mert nem is lehet egységességben kezelni az egyes, egyedi, sajátos eseteket. Mi magyarként, Romániában, nem szabad megfeledekezzünk egy lényeges dologról: *a romániai magyar oktatás* mellett, hogy a munkaerőpiacra, az ott elfoglalt pozícióra felkészítő folyamat, egy másik, rendkívül jelentős funkcióval is bír: *a magyar identitás megőrzésének eszköze és a család, az egyház mellett legfontosabb színtere.*

A DUÁLIS KÉPZÉS

- A duális képzés, amit a szászok 2012-ben vezettek be a brassói Kronstadt Német Szakiskolában, megszívlelendő tanulságokat kínál. Tulajdonképpen egy három pilléren alapuló partnerség keretében létrehozták azt a német duális képzéshez hasonló szakképzést, amely 100%-ban biztosítja a hároméves képzés végén a fiatal munkahelyi alkalmazását. A partnerség a Német Ipari Kamara – DWK Fit for Futur –, a brassói önkormányzat és a megyei tanfelügyelőség között jött létre. Célja a 2012-ben létrehozott iskola működtetése. A bevezetett képzés nem teljesen azonos a német modellel, de amit a romániai jogrendszeri keretek lehetővé tettek, az megvalósult. A gyakorlati képzést biztosító cégek szerződést kötnek az iskolával és a gyermekekkel, és ösztöndíjat biztosítanak minden tanuló számára a képzés teljes idejére (3 év), ami 200 lej készpénz, a gyakorlat idején ingyenes szállítás és ingyenes étkeztetés formájában biztosított. Felszerelést, munkaruhát is biztosít a cég. Ehhez még 200 lej ösztöndíjjal járul hozzá az önkormányzat. Melyek a kézzelfogható előnyei a duális jellegű képzésnek az előbb említettekén kívül? A gyakorlati képzés a három év alatt nagyrészt azon cégeknél zajlik, ahol az alkalmazás is biztosított. A három év után a tanuló egy nemzetközileg elismert szakképzési oklevelet kap, amelyet bármely országban érvényesíthet. Elsőbbséget kap az alkalmazáskor, de ugyanakkor nincs kötelezettsége a gyakorlati képzést biztosító céggel szemben. Szabadon választhat munkahelyet. Bejár az iskolába ingyenes elméleti oktatásra, a cégnél a gyakorlati oktatás folyik, ösztöndíjban részesül az önkormányzat, azaz az állam részéről.

- *Német tannyelvű iskolában vezették be?*

- Az iskola oktatási nyelve román. Az iskola nevében szerepel a német szó – *Școala profesională Germană Kronstadt* –, mivel főleg német érdekeltségű cégek kezdeményezésére és a DWK Fit for Future német kereskedelmi kamara hathatós támogatásával jött létre. Főleg a Brassóban és környékén működő külföldi cégek számára képez szakembereket (INA Schaeffler, Dräxlmaier, Stabilus, Elmas stb., sorolhatnám). Már hat osztály végzett, 200 tanulóval, s minden gyereknek megvan a munkaszerződése. Nyolcadik osztályt követően

lehet beiratkozni. Az INA Schaefflernél dolgoznak, olyan a szakképzésük, hogy már másnap munkába tudnak állni. Három éves a képzés. Egy-két nap elméleti képzés az iskolában, három nap üzemi képzés, gyakorlat. Több országban tanulmányoztam a duális képzést. Németország, Belgium, Dánia, Spanyolország. Ezekben, főleg a német és belga képzésben nagy hagyományokkal rendelkeznek és kitűnő eredményeket mutatnak fel a szakképzés területén. A duális képzés nem csak a képzéssel kezdődik. A vállalkozói szféra megfogalmazza és az ipari kamarák által előterjeszti a tananyagot, az elvárásait, és azt, hogy milyen képességekkel kell rendelkezzenek a tanulók, illetve milyen készségeket kell elsajátítsanak a három év gyakorlat alatt. Visszatérve, és alkalmazva mindezt a megyénkre: ne álmodozunk arról, hogy a multik és fejlesztők Kovászna megyébe fognak letelepedni. Nekünk az nem is lenne jó. Brassónak már 400 000 lakosa van, ott van mire alapozni. Nálunk kis családi vállalkozásokban kellene gondolkodni. Olyan mesterségeket oktatni, melyeknek ezekben vennék a tanulók hasznát. Megemlítem példaként, hogy Belgium nemzeti jövedelme 80%-át kis- és közepes vállalatok termelik meg. Ott ez a cégtípus élvez előnyt, a kis- és középvállalkozók rétege olyan életminőséget biztosít egyének és családok számára, amely által az emberek élnek a középrétegek természetes életét. A középréteghez tartozó emberek munkaerőigényét kellene nekünk kielégíteni. Ez biztosítana egy jó értelemben vett pozitív fejlődést a közösségek szintjén. Ez nem teljesen új ötlet. Romániában már működött hasonló.

– *Közelítünk mi ehhez megyénkben?*

– Aprádonként. Az inkubátorházban az ASIMCOV sok ilyen jellegű kezdeményezéssel dicsekedhet. Létrehozták a különböző szakmai területeket összetartó/összefogó klasztereket. A jövőt illetően ezen klaszterek, az ipari kamara és a szakközépiskolák együtt kell hogy megfogalmazzák, milyen szakmai képzésre van igény a munkaerőpiacon, és milyen támogatások által próbálják a nyolcadik osztályt végzeteket megnyerni a szakképzés érdekében. De a hazai vállalkozók is nehéz helyzetben vannak. Egyrészt egy vállalkozás profitorientált, másrészt a romániai törvények nem támogatják kellőképpen a vállalkozót abban, hogy befektessen/beruházzon a képzésbe. Kettős mérce érvényesül e

tekintetben: egyrészt megfelelő törvényeket kell megalkotni, melyek a vállalkozókat segítik a szakképzés támogatásában, másrészt a vállalkozóknak is fel kellene ismerniük, hogy a haszon később jelentkezik, amikor a képzett fiatalok náluk állnak munkába. Tehát saját leendő alkalmazottaikat nevelnék ki. Még hozzá úgy, hogy hasznukat vehessék. Hogy van-e példa rá a megyében? Kimondottan a duális jellegű képzésre, sajnos, nincs. Vannak együttműködési szerződések iskolák és vállalkozók között, amely a gyakorlati képzés egy részét kihelyezi a céghez, de nincsenek a duális rendszerre vonatkozó megállapodások belefoglalva. Próbálkoztak a konfekcióiparban, de az nem igazi duális képzés. A Kós Károly iskolának is vannak tanulói a nadrágyárban. De a cégek ezért nem tudnak fizetni, mert nem tudják leírni adójukból, hiányoznak a törvényes keretek. A gyerek ímmel-ámmal dolgozik, mert nem látja hozadékát. A duális képzést egyoldalúan alkalmazzák, partneri szerződés van az oktatói központ és a szakcég között, de hiányzik a harmadik pillér, a gyerek és a szülő, enélkül sántít a dolog.

– *Tehát állami ösztöndíj, és a cégtől is valami jutalék, amire Brassó példát nyújt.*

A FELNŐTTOKTATÁS

– 18 évem egyik sikertelensége a felnőttoktatáshoz kapcsolódik. A minisztériumban is szóvá tettem, hogy az ország a rendszerváltás után nem gondolt a felnőttekre. Intézményesített felnőttképzés nincs Romániában. Amit a munkaerőfoglalkoztatás megold, a munkanélküliek átképzése vagy a sima képzések, az tulajdonképpen csupán porhintés, a parlament megszavaz egy összeget, és azt elköltik. Emiatt alakul ki az az abszurd helyzet, hogy a diák elvégzi a szakiskolát, és rögtön átképzési programra íratják be. Várjuk meg, el tud-e helyezkedni, van-e igény a szaktudására. Nem tudjuk reálisan felmérni a munkáltatói igényeket, máris beszippanlja a fiatalat a hivatal, és átképzí. De úgy, hogy miután elvégezte az új tanfolyamot, azzal sincs mit kezdenie, nem tud elhelyezkedni. Spanyolországban tapasztalatcserén tanulmányoztuk a felnőttképzést. Szegény János bácsi, aki belecsöppent az új kapitalista világba, hogyan dolgozza fel az újdonságokat magától? Segítsünk neki. Madrid környékén jártunk felnőttképzési

központokban. Oktatási intézmény, este nyolckor látogattuk meg. Ott ül a 84 éves bácsika a számítógép előtt, és tanulja az e-mailezés módját, a skype-olást. Kérdem, miért tanul. Azt mondja: nekem az unokám Amerikában él, hiába írok levelet, arra sosem válaszol, azt sem tudom, elolvassa-e. Amióta bejárok a központba, minden héten egyszer beszélgetünk a skype-on és e-maileket is váltunk. Egy másik teremben nyugdíjas hölgyek ültek körben és egy idős irodalomszakos tanár Cervantesből olvasott fel, és megtárgyaltak bizonyos kérdéseket. Ráirányította a figyelmet arra, ezt és ezt a darabot érdemes megnézni, s ha beülnek, mire figyeljenek.

- Ennek gazdasági jelentősége nem sok van, de társadalmi, pszichológiai szempontból fontossága felmérhetetlen.

SZAKKÉPZÉS

- Jó, jó, de ez visszavezet oda, hogyan állunk az elméleti és szakképzés viszonyával, amire az előbb rákérdezett. Én személyes sikertelenségemnek is könyvelem el, hogy nem tudtunk a szülők, a felnőttek mentalitásán változtatni a 18 év alatt. Pedig én több csatornán keresztül közöltem ki az információt, de lehet, személyesen kellett volna őket megszólítani, és nem az újságon keresztül például. Ilyen megközelítésben sajnálom, hogy a helyi tv-sugárzás megszűnt évekkel ezelőtt. A tv-műsorokon keresztül több lehetőség volt megszólítani a szülőket, a felnőtteket általában, és a *Nézőpont* műsorban sok-sok kérdésre választ adni. Mert a tv-műsorokat még mindig többen nézik, mint ahányan olvasnak. Tehát nekem az a gondom, hogy a gyereklétszám évről évre csökken; ha megtartottuk volna a régi létszámokat a Mikóban és Mikesben, akkor az oktatás minősége ezekben az iskolákban is alacsonyabb lett volna. A létszámcsökkentést meg kellett lépni. Kivételesen előfordulhatott volna, hogy egyesek felfejlődjenek a négy év alatt annyira, hogy lépést tudjanak tartani a jobbakkal, de megtartani a régi létszámot végső soron mégis a minőség rovására ment volna mindkét iskolában. Eleven példa erre a mellettük működő református kollégium. Kató Béla püspök úrral többször átbeszéltük, a két iskolát egyesíteni kell. De ez nem jelentené az osztályok számának növelését. Az egyesített iskolában bőven elegendő a négy osztály is. A szülői mentalitás arra vonatkozik, hogy ha a szülő

ott végezte középiskolai tanulmányait, a gyereket is csak ott tudja elképzelni diákként. Megtörténhet, hogy az a gyerek egy szakmában sokkal jobban tudna érvényesülni, de a szülő makacs. A probléma tehát mentális. El kell a székely embernek fogadnia, hogy a mesterség tanulása nem szégyen. Óriási szükség van jó szakemberekre a jövőépítésben.

– *Tehát a szakképzési kínálatot kellene bővíteni?*

– Ebben még mindig rosszul állunk. De nem az én területem, most folyik ezek beazonosítása. Igény van a fafeldolgozásban, a ruhatervezésben, konfekcióiparban, a külső és belső építészetben, épületrestaurálásában, felsőcipőréssz készítésben, táskavarrás- és javításban, cipészetben stb., stb., szakemberekre. Persze, rengeteg, elektronikai cikket javító műszerészre. Ezek mind kisvállalkozóként is meg tudnának élni. Ott az autóipar, még mindig sok a használt autó, jól felszerelt autószerelő műhelyből még mindig nincs elég. Kárpitost, bádogost, hegesztőt keresnek, építészeti gépkezelőket. Egy építési vállalkozó elveszít öt munkást, nem talál megfelelőt, akit felvegyen. A mezőgazdaságban hasonló a helyzet, s a mezőgépeszeti iskola időközben felszámolódott.

– *Osztálylétszámok: túl nagyok. Pedagógiai tanulmányaimból tudom, tizenöttel már hatékonyabban lehetne dolgozni.*

– A szakiskolában az osztályok kisebb létszámúak, az elméleti líceumban a törvény 28-at szab meg, de ez felmegy 30 fölé is, amikor a sajátos eseteket kell megoldani. Különböző felmérések ellentmondásosak. Azt is igazolják, minél nagyobb a létszám, annál élesebb a verseny, és annál jobban fejlődnek a gyerekek. Egy kis osztályban az ember elvárhatná, ugye, hogy mindenkiből egy kis Einsteint neveljenek, mert jutna idő arra, hogy egyénileg is foglalkozzanak velük. Nem ez történik. A törvény szempontjából a mai látszám indoklása az, hogy gazdaságilag nem telik többre. Ráadásul a kistelepüléseken jóval kisebb létszámokkal is indítanak osztályt, oda is kell óvónő és tanítónő, és ezeket csak úgy lehet kihozni, ha városban felduzzasztják a létszámokat. Kovászna megye is az utolsó előtti helyre került e tekintetben. A tanári állásokra eső gyereklétszám tekintetében.

– Ön nem sokallja a 28-at?

– Ha egységesen lehetne elosztani, simán kihozható lenne a 18-20, a kevesebb is. De mivel néhol az öt gyerek mellé is kell tanár, ezért 11,29 lett az egy tanárra eső tanulószám a megyében.

A ROMÁN OKTATÁSA

– *Mit szól a nagy vitához, ami a román nyelv oktatása körül folyik? Hogy baj van, meglátszik a vizsga, az érettségi eredményeken, a kisebbségi gyerekek megengedhetetlenül nagy hányada kimondottan hátrányos helyzetbe kerül emiatt, és ez egész életpályájára, továbbtanulására kihat, esélyegyenlőségén esik csorba. Kidolgoztak többek közt a csíki Sapientia EMTE-n alternatív tantervet is, a reformról beszélnek, mégis mindig elakad a bevezetése.*

– Tudok róla, Kovásznán szerveztünk is egy konferenciát, ahol bemutatták nekünk az elkészült tananyagokat, és megindokolták, miért kell a magyar gyerekeknek alternatív tanterv és tankönyv a román nyelv másként való tanulása végett. Itt indulásból az volt a probléma, hogy idegen nyelvként nem lehet, mert ezt a többség nem fogadja el, hogy az övé idegen nyelv lenne. Félreértés, félremagyarázás. Kifogások keresése. Szakemberek egy csoportja valóban kidolgozta, leadta, de ahogy a minisztérium működik, számomra már érthetetlen, miért nem került sor az alkalmazására. Mintha szándékosan késleltették volna a román nyelv oktatásának mint más nyelvnek az alkalmazását. Még mindig nagymértékű Romániában a centralizmus az oktatás tekintetében. Kovászna megyében sokszor készítettünk ütemterveket, voltak kezdeményezéseink egy jobb és hatékonyabb munkaszervezésre, de elkészítésük után jött, egyik napról a másikra, egy átírat a minisztériumból, és az egészet lesöpörték az asztalról. A kollégám szemrehányást tett: ugye mondtam, megint elsiettük a dolgot. De ott fenn vajon miért nem képesek logikusan felépített ütemterv szerint dolgozni?

Tanulmányoztam az oktatási minisztérium felépítményét. Az egész szerkezet vertikálisan van megszervezve, anélkül, hogy az egyes kabinetek, osztályok vagy irodák között vízszintesen is lenne kialakított kötelező kapcsolati rendszer. A minisztereket és államtitkárokat gyakran cserélik, semmi autoritásuk nincs a hivatalon belül. Az elért eredmények egy-egy személyhez kötöttek, de nincs egységes országos

koncepció az oktatás reformját illetően. Ezért nincs összhang és jogharmonizálás az egyes rendeletek, módszertan és szabályzók között. Meghirdetésük után mindig kell rajtuk módosítani. Toldozzuk-foldozzuk, és az eredménye látszik az egész rendszer működésén. A román nyelv oktatására vonatkozó tantervek és programok elkészültek, a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége is többször szorgalmazta azok életbe ültetését, alkalmazását. Ezek a tantervek, programok léteznek, de elfeküsznek a fiókokban. Több mint egy évtizede várjuk, de csupán a harmadik osztályig jutottunk el a románoktatás reformjában. És jön egy újabb miniszter, az egészet sutba vágja, kezdjük előről az egészet. Ha tizenkét évig húzódik valami, mindig jöhet egy új miniszter, aki elődje ötletét elveti. Én sokat bombáztam kérdéseimmel őket a román oktatást illetően. A válasz: nem előzheti meg a kisebbségi román oktatás öt szinttel a többségit! Meg kell várni, amíg az összes elkészül és párhuzamosan lép érvénybe.

– *Az pedig egy helyben topog.*

– Lehet, elfogult vagyok egy kicsit, de néha az az érzésem, hogy Romániában nincs elég kompetens szakember, aki felvállalja a közoktatás átfogó reformját. Politikus van elég, de szakember nincs. Vagy ha vannak, nem tudják érvényesíteni a tudásukat, mert erős ellenérdekeltségű hálózatok alakultak ki a pályázatok körül, az érdekek összefonódnak. Meghívna külföldről egy előadót, aki értelmes dolgokat mond, annak 4-500 eurós órabért fizetnek egy előadásért, az uniós pénz bejött és kiment. Mi maradunk azzal, milyen okos dogákat mondott, de a következő lépés elmarad. Egyszerűen nincs politikai akarat a közoktatás reformjára – és sajátosan nincs a románoktatás reformjára kisebbségi iskolákban. Kezdetben azt gondoltam, kimondottan csak politikai az akadály. De hathatós küzdelmek árán, amit jelesen a szakmai szervezetek és az RMDSZ parlamenti csoportja vívott meg, mostanra benne van a törvényben, és évek óta mégsem történik semmi. Miért nem? Az érettségi vizsgák után Kovászna megyében végeztünk egy összehasonlítást a jegyek közt úgy, hogy a románjegyet kihagytam. A magyar nyelven tanulók esetében. Összehasonlítva a román és magyar anyanyelvűek eredményeit, három vizsgajegy figyelembe vételével. És kiderült, hogy Kovászna megyében a magyar diákok 28%-kal jobban teljesítettek, ha a romántól eltekintettünk, mint a románok a

saját anyanyelvükön. Hát ez óriási különbség. Ezekre mindig hivatkoztam felterjesztéseim indoklásában, mikor a román nyelv másként való tanítását kértem a kisebbségieknek, hozzátéve, hogy igenis meg akarják tanulni a nyelvet, mert itthon kívánnak érvényesülni. Erre írásbeli választ soha nem kaptam. Nekem most már egészen határozott meggyőződésesem, hogy a román hivatalosság részéről nincs akarat arra, hogy a magyar gyermekek helyesen megtanuljanak románul. Márpedig ha a magyar gyermek nem tud megtanulni jól románul, mert unos-untalan elgáncsolják, akkor neki ez a tantárgy teher. Következésképpen alig várja, hogy valahogy ötössel átmenjen a vizsgán, és a többiekkel együtt elhagyja az országot, és máshol próbál érvényesülni a magyar anyanyelvével, az angol, német stb. tudásával. Itthon nem tud jövőt építeni, mert ebben őt a romántudása megakadályozza. Megfogalmazható a kérdés: a román politikumnak miért nem érdeke az, hogy a kisebbség elsajátítsa a román nyelvet? Mert akkor itthon marad? Így akarják az országot kiüríteni?

EGYHÁZI ÉS MAGÁNOKTATÁS

– *Egyházi oktatás: mit szól hozzá? Beváltotta-e a hozzá fűzött reményeket?*

– Ez intézményfüggő. Vannak iskolák, ahol jól működik a katolikus oktatás, nálunk, Kézdivásárhelyen a Nagy Mózes líceumban. Jól működik a református oktatás Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen a református kollégiumokban. Ha abból indulunk ki, mennyire megnőtt az emberek bizalma az egyház iránt, és figyelembe vesszük, hogy adottak a tárgyi feltételek még ingatlanilag is, akkor az egyháznak fel kell ezt vállalnia. Indokolt a léte. Sajnálom viszont, hogy a megyében a *magánoktatás* nem tudott gyökeret eresztetni. Próbálkoztak óvodával és elemivel, de nem jött össze, mert szegény a lakosság. De az is lehet, hogy a szülők elégedettek az állami iskolák által nyújtott szolgáltatásokkal, és ezért nem tartják indokoltnak a magániskola működtetését saját hozzájárulásuk által. Nagyvárosokban más a helyzet. Óvodai, elemi, gimnáziumi és líceumi szinten is működtetnek magánoktatási intézményeket vállalkozók, alapítványok, egyesületek. Az egyházi oktatásnak viszont nem tudom, kell-e szakképzést is nyújtania. Hogy Kolozsvárt a református egyház nyitott szakiskolát, azt értem, de vajon nálunk is indokolt lenne? Kolozsvárt a magyar gyermekek nyolcadik

után valóban csak román szakiskolában tanulhattak volna tovább. Ezt az egyház kivédte. Sehol az országban felvételi a szakiskolába nem volt, Koloszvárt hárman voltak egy helyre. Vajon indokolt lenne a Mikóban cukrászokat és pékeket képezni? Ezt olyan körülmények között fogalmazom meg, amikor Kovászna megyében több jól felszerelt szakközépiskola biztosít szakképzést anyanyelven.

A NÉMET PÉLDA

– *Külföldi tapasztalatait említette: honnan vehetnék példát?*

– Én a finnek és a németeket venném alapul. Rákérdeztem a finn miniszterre egy bukaresti konferencián, mi a titka a világhírű finn modell sikerének. A válasz sokatmondó: kormányok jöttek, kormányok mentek, de az oktatási stratégia maradt. Finnországban 15 éven át senki nem módosított rajta. Hallgatólagos megegyezés, konszenzus volt a pártok között. Addig, amíg itt nálunk a téglákat mindenki a saját kénye-kedve szerint húzogatja ki vagy rakja rá a falra. Egy miniszter két-három év alatt mindent át akar gyúrni! Változtatnak csak a változtatás kedvéért. Nincs egységes koncepció az oktatást illetően. Sok példával lehetne illusztrálni. De a „legmerészebb” példa, amikor egy miniszter egy tollvonással felszámolta a szakképzést. Hány év kellett elteljen, amíg rájöttek: szakképzés nélkül nincs gazdasági fejlődés egy országban. Most ezt próbálják korrigálni. Nekem a német modell tetszik. Azt egy az egyben átvinném.

– *Fejtse ki röviden, miért?*

– Először talán néhány mondatban tisztáznám, hogyan működik a német oktatás. Az általános alapoktatás iskolakörzethez kötött: minden gyereknek alanyi jogon jár az ingyenes oktatás abban az iskolában, amelyhez a lakhelye szerint tartozik. Egy egész sor juttatással van összekapcsolva, mint például: délutáni oktatás, felzárkóztató programok, szabadidő programok, ebéd az iskolában, stb. Ezeket az önkormányzat finanszírozza. A kiváló tehetséggel rendelkező gyerekeket a település szintjén működő gyűjtőiskolákban foglalkoztatják, és szintén az önkormányzat a fenntartó. Abban az esetben, ha a szülő más iskolába szeretné iratni gyermekét, köteles a teljes tandíjat kifizetni. Ez az, ami az iskolai beiratkozást illeti. A másik lényeges dolog: a német

oktatásban a tanterv sok olyan órát tartalmaz amely a gyerek testi-lelki fejlődését szolgálja. Ez azt jelenti, hogy szellősebb a program, nem kimerítőek az órák. A gyerek nem fárad el az iskolában. Jó a közérzete. Ezért szeret iskolába járni.

És végül vitatható kérdés nálunk a tanulók értékelése, felmérése és ún. tudásának minősítőkkal, majd később jegyekkel való kifejezése. Ilyen szempontból jó a finn modell, illetve a svéd modell is. A tanuló először 9. osztályban ismeri meg, hogy az ő tudása, képessége milyen értékű. Ez a módszer nem stresszeli a gyereket, a szülőt, és engedi a gyerek egyéniségének és képességeinek a kibontakozását. Jobban működik a pályaaorientáció, illetve a pályaválasztás. Jobban működik a szülő és iskola közötti kapcsolat. A szülők elfogadják és tiszteletben tartják az iskola házirendjét. Tudatosan vállalják fel a gyerekük tanulmányi fejlődésének követését. Sorolhatnám... Egyszerűen: az iskolák rendelkeznek olyan fokú autonómiával, amely a működésüket elősegíti és identitásukat meghatározza. A német oktatási törvény csak egy keret, amelybe bármely iskola beviheti sajátos, egyénre szabott belső szabályzóit. Ez differenciálja őket.

A szakképzés területén a német duális képzés több mint 60 évre tekint vissza. Amit lényegesnek tartok: a szakképzésért nem az oktatási minisztérium felel, hanem az ipari minisztérium, a munkaügyi minisztérium és a kamarák szervezik a szakképzést mind tartalmilag, mind gyakorlatilag. Szerintem, ha Románia is átadná a szakképzés szervezésének teljes jogkörét a vállalkozói szférának, eredményesebb lenne a szakmai képzés és hatékony a gazdasági fejlődés. Ehhez újra politikai akarat kell és koncepcióváltás.

Összefoglalva, a kérdésre a válasz: lehet tanulmányozni sok-sok állam oktatási rendszerét, működési szabályzóit. Lehet jó példákat felhozni, de nem szabad szerintem egy az egyben lemásolni. Minden jó példa arra jó, hogy adaptáljuk az ország és azon belül a régiók sajátosságainak figyelembe vételével. Ezért szerintem nálunk is az oktatási törvény, amelyet a parlament szavaz meg, csak a keretet kellene behatárolja. A többit rá kell bízni a szakemberekre. Így nem merülne fel annyi probléma minden egyes cikk értelmezésében, és kimaradnának a központilag megfogalmazott megszorító intézkedések.

Elvégre az oktatásban is, mint minden más területen, az eredmény a fontos: jól képzett, teljes értékű fiatalokat nevelni, akik boldogulnak az életben, a közösségükben.

AMIT ÚJRAKEZDHETSZ

– Végezetül térjünk vissza a „kemény” jelzőre, amivel sokan illetik. Érzelmait iparkodik elfojtani? Milyen szerepet játszanak döntéseiben?

– Az értelem mellett mindig az érzelem is vezérelt a munkámban. Ezt sokan tudják rólam, akikkel együtt dolgoztam. Vannak kevinc íróim, költőim. Egyik legkedvesebb versem Horváth István *Tornyot raktam*-ja. Ha valamit újra kellett gondolni és újra kellett indítani, mindig ez a vers merült fel gondolataimban...

HOSSZÚ AZ ÚT A SZÜLŐFÖLDTŐL A SZÜLŐFÖLDIG

– Simó Márton beszélgetése Tófalvi Zoltánnal –

– *Honnan, milyen családból származol?*

– Túlságosan leegyszerűsítő lenne azt mondanom: amióta a székelek megtelepedtek, illetve a gyepük védelmére a magyar királyok letelepítették a Keleti-Kárpátok karéjában, őseim, a családom felmenői Korondon, a világ végére szorult településen éltek. A képzeletem szabadon szárnyalhat – ahogyan a Kossuth-díjas Páskándi Géza írta: „a szabad asszociációkkal való üzletszerű kéjelgésben” –, hiszen ezúttal nem kell hiteles levéltári dokumentumokkal igazolnom az állításaimat. Így a „pályaképbe”

az is befér: a Korondon otthonra találó őseim a székely előőrsökkel, utóvéd-harcosokkal – hogy katonanép voltunk, azt már az óvodások is fűjják! – megfordultak az Őrségben (a gyengébbek kedvéért: Burgenlandban), Moson vidékén, majd felbukkantak Székelyhíd, utána Dél-Erdély régióiban, a szászok betelepítése után pedig fokozatosan – a királyi parancsot kötelező teljesíteni! – a sokkal zordabb, követ, sziknyos földet, a szegények eledelét, a bábakalácsot termő mai Kápolnásfalu, Szentegyháza környékén állapodhattak meg. Az egészen bizonyos, hogy Korond első írásos, az 1333. évi *Pápai tizedjegyzék*ben történt említésekor (Sóvárad a legöregebb a sóvidéki települések sorában, igaz, csak egy évvel korábban, 1332-ben szerepel a tizedjegyzékben, amikor Péter korondi plébános két régi banálist fizetett) őseim egészen bizonyos: nem is hallottak Korondról, és a következő századokban sem gyarapították a fazekasfalut. A korondi Tófalviak nem szerepelnek sem az

ötven dénáros adóösszeíráskor, sem Bethlen Gábor európai hírű 1614. évi lustráján, sem mint lófők, sem mint pixidáriusok, és a későbbi, köztük az 1635. évi katonai összeírásban sem. Vannak viszont *Ravaszok*, *Ambrusok*, sőt még egy bizonyos, soha nem hallott *Chür György* is gazdagította a lustrán megjelenő korondiak létszámát. Ellenben a székelyudvarhelyi protokollumokban – amelyek a *Székely Oklevéltár* új sorozatának impozáns köteteiben láttak napvilágot – Kicsi Oláhfaluban, azaz Kápolnásfaluban nagyon sok *Tófalvi* (sic!) pereskedett, hol birtokrészért, hol a marhák kártevéséért, hol a maga vélt vagy valós igazáért. Nem igaz a Budapesten és a világ számos országában csak székely harisnyában járó, Kodály Zoltán barátságát élvező néhai Tófalvi Göndör Sándor bátyám állítása sem, miszerint a Tófalviak a Marosszentgyörgy melletti Tófalva nevű, zömmel jobbágyok lakta településről származnak, onnan telepedtek át Korondra. Valószínűbb, hogy a sokkal közelebbi, hasonló klímájú, hasonló sorsú, az élettől hasonlóan sok-sok vakütést kapó kápolnásfalusiak között kell keresnem felmenőimet! Tény: a 16. század második felétől az említett jegyzőkönyvek gyakran említik a *Tófalviakat*, hogy aztán a 18-dik század elején egyből armalistákként tűnjenek fel Korondon. A család ősi fészke, a zszindely fedelű, három osztatú szülői ház a mai nagyközség szívében, a Piac téren szerényen húzódott meg, szemben a zsűpfedeles csűrrel, pajtával. Annak a zszindelyes háznak, zsűpfedeles csűrnek az egyedi hangulatát, atmoszféráját, belső rezdüléseit mesélő kedvemben gyakran felidézem. A gyerekeim és az unokáim szájtátva hallgatják: „Volt egyszer, hol nem volt, még az Óperenciás-tengeren is túl, de egészen bizonyos, hogy valahol a tündérek által lakott Firtos vára – akkor még Firtos lova felett lehajtott fejjel nem aludt el a Gondviselés, hogy egy kicsit az egyik legnagyobb és legszékelyebb íróhoz, Tamási Áronhoz dörgölözzem – és Tartód vára tövében volt egyszer egy zsűpfedeles csűr. Minden tavasszal menetrendszerűen megérkezett az immár korondi „illetőségű”-nek számító gólyapár. Ti is ismertétek, hiszen minden évben valóságos rítusa volt a fogadásuknak, üdvözlésüknek (a négy unokám már csak virtuálisan éli meg a gólyafogadás nagy szenzációját), a gólyák meg annak rendje és módja szerint nagyobbították, csinosították az évtizedek óta korondi gallyakból, ágakból rakott fészket. Történt egyszer, hogy az a Marci nevű kajtár kandúr, amelyet állandóan az öletekben melengettek és oda vagytok a dorom-

bolásáért, szemet vetett a fészekben eledelért tátozó kisebbik gólyafiókára. Villámgyorsan felmászott a pajta kiálló gerendáin, már ott is volt a zsúpfedél aljában, lapulva kúszott a hatalmas fészek felé. Gólyamama a béka-, egér- és sáskavadászat mellett is szemmel tartotta a csemetéit, s a magasból réti sasként csapott le a gólyafiókára

A korondi szülőház előtt (Korondon ez a legrégebbi székelykapu, 1912-ben emeltetett). A képen édesapja, édesanyja, Szabolcs fia és Tófalvi Zoltán.

ácsingózó kandúrra. Mint egy tollpelyhet, a csőrével elkapta a kétségbeesetten nyivákoló Marcit, s úgy vágta le a nagy csűrkapu elejébe, hogy csak úgy nyekkent belé. Soha többet még a csűr közelébe sem mert menni...” Az elmaradhatatlan fabulát mindig eleresztik a fülük mellett: rendtartó őseitek is így védték nemzedékről nemzedékre a zsindeles fedelű házat, a zsúpfedeles csürt. Ha a véres kard felmutatása után hadbavonultak, majd hazatértek, a világmegváltást ott folytatták, ahol abbahagyták...

Üknagyapám, Tófalvi Sámuel 1848. március 15-e után nemzetőr lett, 1848. október 16–18-án ott volt az agyagfalvi Székely Nemzeti Gyűlésen, ahol hatvanezer sorstársával együtt kimondták: kiállnak a magyar kormány és az Erdélyt Magyarországgal egyesítő törvény – az unió mellett. Magam elé képzelem, amint székely harisnyában, posztó ujjasban helyeslően felkiált, amikor felolvassák a *Szász és román testvérek, polgártársak!* című kiáltványt: „Kezünkben fegyver, kebelünkben férfias elhatározottság van megvédeni e hazát, s oltalmazni e haza minden polgárainak szabadságát. (...) Békét óhajtunk e honban és szabadságot, melynek édes gyümölcseit együtt élvezhessük, s a testvériség kaptsait szentül akarjuk fenn tartani, mind addig míg annak szét szakítására részteokról lépés nem tétetik. Mű tisztelyük nemzetségtöket, nyelvetöket és vallástukat, s készek vagyunk azt fegyverünk élével oltalmazni.” Dédnagyapám honnan tudhatta volna, hogy egyik dédunokája százötvenhét év múlva dokumentumfilmet forgat Kulcsár Béla kiváló marosvásárhelyi szobrász- és festőművésről, akinek a szíve 1976-ban azért robbant szét, mert a „nemzetépítő” legfelsőbb román pártvezetés és „kultur aparatcsikok” kiadták az ukázt: az 1848-as Székely Nemzeti Gyűlés színhelyén felállítandó emlékmű országos pályázatán első díjat nyert szoborcsoport-tervezetét úgy módosítsa, hogy az eredeti változathoz képest hat román „forradalmárt” is helyezzen el a talapzaton? Dédnagyapám nem sejthette – sejthették volna, hiszen 1848. október 17-én az agyagfalvi réten gyűlésezőket az a hír hozta lázba, hogy a Partiumban román népfelkelők magyarokra támadtak és válogatott kegyetlenséggel mészárolják őket! –, hogy Székelyhonban alig három emberöltőnyi élet alatt a székelyekkel „ez is, az is megesik”, a Trianonnak, az 1947-es párizsi békeszerződésnek becézett „kitérők” miatt pedig olyan radikális változások következnek

be, hogy beleremeg az öröknek hitt Piactéri zsindelyes ház és a zsúpfedeles csűr is.

Valamikor a 19. század legvégén nyolc negyvennyolcas székely harisnyás korondi honvédről – a vasárnap délutáni kapuszéki beszélgetések illusztrálására – a szülői ház előtti padon fényképet készített egy arra vetődött alkalmi fotográfus. Ma ez az egyetlen dokumentum a Tófalvi család „nagy múltjáról”. Amikor történész-hallgatóként a diplomadolgozatomat írtam Korondról, szinte minden éjszaka egy rémálomra ébredtem fel: régi fóliánsokat forgatok, eszelősen keresem a korondi neveket, történeteket. Semmit sem találok! Ma már tudom: nem rémálom, hanem igaz a visszatérő, kétségbeesésbe kergető álom: századok suhantak el nyomtalanul, úgy, hogy még véletlenül sem említik a minket felnevelő, dajkáló, eszményített, már csak a tudatunkban létező szülőfalut!

Származásom dolgában mindenki, aki engem ismer, csak gazdálkodó, földműves, „szegény szülők paraszt gyermeke” definícióban gondolkodik. Holott nagyapám, ifjabb Tófalvi Sámuel – a közben számbeileg is szépen gyarapodó család „földosztó” igyekezete nyomán – a fazekassággal kezdett foglalkozni. A szülői ház sarkán, az 1749-től szombatoként a messze földön híres heti piacnak helyet adó Piacterre nyílóan állott a nyolc közös égetőkemencének, azaz katlanoknak egyike. Nemcsak nagyapám, hanem a Felszeg, a Temető utca fazekasai is itt égették a máz nélküli használati edényeket, amelyeket aztán a Mezőségen, Szászrégen, Beszterce és Naszód környékén, de a távolabbi Királyföldön „kéccer tötve” gabonáért árultak. Bár Orbán Balázs szerint „Korondon még a pap is fazekas”, azért a fazekasság bűvkörében élő mintegy kétezeröttszáz korondi fazekas közül – egy helyi cigánynak köszönhetően (akkor még csak három roma család lakott Korondon, ma mintegy kétezren, vagy még többen!) – az egész világon csak a mi családunk viseli a *Katlan* melléknevet. Mondanom sem kell, mennyire büszke vagyok erre a névre! Nagyobb elismerésnek tekintem annál, mintha valahonnan előkerült volna egy Mária Terézia által aláírt, viaszpecsétés, a „hétszilvafás” nemességet igazoló oklevél! A *Katlan* a mi „levédett”, senki által meg nem kérdőjelezett családi névjegyünk! Amolyan korondi *hungarikum*! Mindezt azért is mesélem el, mert több évtizedes keresgélés után végre megtaláltam apai nagyapám és nagyanyám, Tófalvi Sámuel és a székelycsöbi Miklós

*Édesanyja, a Sóvidék szövőnöje. A háttérben Tófalvi Zoltán két gyereke:
Szabolcs fia, Zselyke lánya*

Julianna első világháborús, páratlan értékű levelezését. Apai nagyanyám Segesváron német gimnáziumban tanult, anyanyelvi szinten beszélt németül és románul. Korondról a frontra az Ő kézírásával jutottak a német nyelvű levelek, az onnan érkezetteket ő fordította magyarra.

Megtaláltam apai nagyapám, Tófalvi Sámuel Korondon 1900. június 16-án kiállított, Tófalvi Ferenc községi bírő által aláírt munkásigazolványát. A személyleírást – néhány adattól eltérően, ő 1874-ben, én 1944-ben láttam meg a korondi eget – akár magamra is vállalhatom: „vallása unitárius, termete közepes, arca kerek, szeme »macskás«, szemöldöke barna, orra rendes, szája szabályos.” Nagyapám negyvenévesen, két kiskorú gyermek édesapjaként – áldott emlékű édesapám mindössze kétéves volt, amikor örökre elbúcsúztak – indult a történelem nagy vágóhídjára, az első világháborúba. Az életkorával magyarázható: nem a híres, csupa vasszékelyekből álló császári és királyi 82-es székely gyalogezrednél kezdte a végzetes világháborús kalandjait,

hanem a 22-es II. népfelkelő hadtáp zászlóalj harmadik századánál. (A híres 82-es székely gyalogezred furcsasága, hogy az Erdély és Székelyföld védőbástyájaként emlegetett ezred 1883-ban Nagyszebenben alakult meg, állomásozott Triesztben, Szarajevóban, a Csontváry Kosztka Tivadar festménye és a legutóbbi délszláv háború révén ismertté vált Mostarban, Brassóban, Gyulafehérváron és a világháború kitörése előtt Bécsben is, de a Székelyföldön nem!) Nagyapám első levelét 1914. szeptember 25-i keltezéssel az erdélyi Beszterce-Naszód megyéhez tartozó, a 18. században német telepesek által létrehozott Radnalajosfalváról, Ludwigsdorfból küldte, már mint örveztető. (A mindig „sajátos” román adminisztrációs területi felosztás logikája szerint Radnalajosfalvát 1968-tól Cărlibaba Nouă néven a moldvai Suceava megyéhez csatolták, 1970-ben a 672 lakosból 374 német, 221 román, 76 magyar anyanyelvű volt. Ma már csak két magyar él a faluban, a 327 román, néhány német és ukrán mellett.) A galíciai nagy csaták előtt nagyapám századának következő állomása a kárpátaljai városias jellegű Kőrösmező volt, ahol az első világégés kitörésekor a 9795 lakosból 6824 ruszin, 1484 német, 1461 magyar volt. (Ma is 8100 lakosából 900 magyar. 1918. november 9-én itt kiáltották ki a kérészetű *Hucul Népköztársaságot!*) Nagyapám leveleiben – a háború megpróbáltatásai mellett – a településről, a ruszinok (rutének) szokásairól is beszámolt, annál is inkább, mert egy helyi zsidó kereskedő házába kvártélyozták be. Aztán következtek az 1914. évi őszi, 1915. évi véres galíciai csaták, amelyek egyikében nagyapám orosz fogságba esett. Hadifogoly transzportját Asztrahányba, a Volga Kaszpi-tengeri torkolatánál tizenegy szigeten létesült, Európa és Ázsia határán fekvő félmillió nagyvárosba vezényelték, amelyet vegyesen laktak oroszok, tatárok, kazakok, csecsenek, örmények, azeriek, új avarok. A láger bejáratánál bizonyosan nem közölték a hónapokig tartó utazástól, éhezéstől és járványoktól agyoncsigázott, megtizedelt foglyokkal: az egykori Kazár Kaganátus, az Arany Horda fővárosába, a Timur Lenk által porig égetett, majd a nyomában létesült Asztrahányi Kánság székhelyére, a Rettegett Iván által emelt és bevehetetlennek hitt erődítménybe vezérelte a sorsuk.

Akárcsak a szocialista romániai politikai börtönökben, a cári hadifogoly lágerek cenzúrája is csak típus levelezőlapok megírását engedélyezte, érthetetlen módon kizárólag német nyelven. Nagyapám a

magyar betűkkel, a magyar helyesírás szabályai szerint írt leveleibe megpróbált egy-két otthoni édes szót becsempészni. 1917. szeptember 23-ig Asztrahányból, ettől kezdve *Buguruszlán*ból küldte többszörös jajkiáltásait. Az interneten többször is megnéztem Ördögh Balázs művészi gonddal készített, páratlan szépségű buguruszláni fotógalériáját. Nemcsak a jeszenyien lengő nyírfák, a csodálatos hajnali ködös-párás derengések, naplementék, a város főterén álló, kőolajat szivattyúzókút látványa, hanem az épületeken, a fényképeken is átsütő egyedi hangulat olyan életre szóló hatást gyakorolt rám, hogy mindent megteszek: akár többségi expedíció révén, akár magányosan, lehetőleg filmező stábbal egyszer eljussak oda, ahol minden valóságosság szerint apai nagyapám, Tófalvi Sámuel *Katlan* örök álmát alussza. (A családi legendárium ezt nem támasztja alá: szerintük nagyapám 1922-ben a fogságból való hazatérésekor Budapesten, tifuszban halt meg!) Annál is inkább, mert a magyar állam által emelt gránit oszloppal csak a második világháborúban itt elhunyt magyar hadifoglyoknak állítottak emléket, az első világháború idején a poklok poklát megjárt lágerlakóknak nem!

Nemcsak az első világháború hadszínterein, a világ végére szorult Sóvidéken is tektonikus változások zajlottak. 1916. augusztus 27-e, a román betörés után a román csapatok szeptember 15-én bevonultak Székelyudvarhelyre, és Korondot is megszállták. A román csapatok mintegy hatvan alsósófalvi tizenöt-tizenhat éves süldő legényt – a falu színe-virágát! – arra kényszerítették, hogy a családok lovas szekereivel velük tartsanak. Ma sem lehet tudni, hol mészárolták le őket. Nevük ott olvasható az Alsósófálva központjában felállított világháborús emlékművön.

Nemcsak a Sóvidék, a Székelyföld, hanem részben az Erdély sorsát is eldöntő ütközetre a Korondtól mindössze húsz-huszonkét kilométerre, a Nyárád menti székelyek szent hegyén, az 1080 méter magas Bekecs-tetőn 1916. szeptember 29-e és október 5-e között került sor. Minden négyzetméterért élet-halál harc folyt, a román offenzívát sikerült megállítani. (A Bekecs oldalában huszonnyolc felvidéki, magyarországi honvédek emeltek emlékművet, ahol a sóvidékiek minden évben leróják a kegyeletüket.) A központi hatalmak 1916. december 6-án elfoglalták Bukarestet. Az 1918. március 3-i breszt-litovszki béke után 1918. május 7-én aláírták a bukaresti békét. Ezzel Románia megszegte az antantnak tett ígéretét: nem köt különbékét. Ennek

ellenére győztes országoknak járó területgyarapodással fejezhette be az első világháborút.

A Bekecs-hegyi diadalig nagyanyámat jelölte ki a községi bíró a román katonai vezetés és a helyi hatóságok közötti tolmács szerepére. Nem szívesen vállalta: a szülői házzal szemben, a kapuban lőtte agyon egy román tiszt Balázs Pandi Józsefet, pusztán azért, mert amikor az utcán végiglovagolt, véletlenül a kapuban állt. Három kiskorú gyermek maradt árván! A nagyanyám tolmácskodásáért a román csapatok „hálából” a család minden értékét elvitték. Nagyanyám négy füzetlapon összegezte *A károk, amit az ellenség tett* címet viselő feljegyzésében: „Két ló, két hám, gyeplő és egy szekér: 250 korona, 10 véka búza: 100 kr, öt véka törőbúza (sic!): 50 kr, öt véka zab: 20 kr, öt párna: 50 kr, három gyapjúterítő: 35 kr, két ablakra való függöny: 20 kr, hat darab nagy és négy kicsi szervét: 16 kr, hét törülköző: 21 kr, hét sing posztó: 28 kr, egy sapka: 10 kr, hét fejre való kendő: 16 kr, hat párnahuzat: 24 kr, másfél font fejtő: 11 kr, három zsák: 9 kr, tíz férfiing: 40 kr, tíz lábravaló: 20 kr, két fehér lepedő: 5 kr, egy falvédő: 3 kr, egy ezüst zsebóra: 24 kr, tizennyolc darab tyúk: 100 kr, két lúd: 28 kr, egy disznó: 250 kr, két átalvető 8 kr, hat kiló szalonna: 72 kr, négy kiló zsír: 20 kr, egy szénalekötő kötél: 5 kr, egy kijáró lámpás: 2 kr, egy kék fazék: 3 kr, egy nagy kés: 2 kr, egy kaszten: 30 kr, két szekér széna és két szekér sarjú: 160 korona értékben. Tanúk: Molnos Mózes sk., és Tófalvi Bertalan sk. A házszám: 416.” Az 1916. évi szeptemberi román betörés és rekvirálás Tófalvi Sámuelnének és két kiskorú gyermekének 1432 korona kárt okozott.

Nagyapám harctéri küzdelmével, hadifogságával kapcsolatosan szórványos adatokat találtam a budapesti Hadtörténeti Levéltárban. Élénk levelezésben vagyok a Hadtörténeti Levéltár bécsi kirendeltségével is. Onnan azt a választ kaptam: a foglyokra vonatkozó levéltári anyag nagy része megsemmisült. Találtam egy kivonatot, amely „Budapesten 1918. évi december 18. napján végrendelet hátra hagyása nélkül elhalt Tófalvi Sámuel hagyatéka ügyében” készült. A hagyatéki végzés kiállításának költségét – 57 lej 25 banit – nagyanyámnak az impériumváltás után már a berendezkedő, túlkapások jellemezte román hatalomnak kellett kifizetnie. További fogódzókat keresek. Apai nagyanyám, Miklós Julianna, tíz évvel a születésem előtt, 1934-ben elhunyt.

Anyai nagyszüleim vezetékneve Koszta volt. A román hatóságok román eredet vállalására akarták rákényszeríteni. Becsületükre legyen mondván: nem vállalták! A korondi Koszták minden bizonnyal a hétfalusi csángók Tatrang nevű településéről származnak, akárcsak a magyar Alföld legnagyobb festője, a Kossuth-díjas, egyébként Brassóban született Koszta József (1861–1948), akinek már 1917. évi kiállításáról azt írta egyik kritikusa: „Egy pompás magyar művészt fedez föl a magyar kiállítás, Koszta Józsefet, akinek spanyolos viharzású ereje és borongós magyarsága egy poraiból megelevenedett Munkácsy és egy magyarrá lett Goya szenzációját idézik fel.” Igazi revelációként ható, kivételes képzőművészeti eseménynek számító gyűjteményes kiállítását nemrég láttam a budapesti Várkertbazárban. Azóta sem hagy nyugton: a vadregényes brassói hegyek között született, gyermekéveit ott töltő Koszta József miért nem vitte magával – ahogyan a csíkszögödi Nagy Imre tette, amikor a királyi család meghívta Londonba a koronázási ünnepségekre – az erdélyi, székelyföldi hegyeket? Újabb kutatás vár rám kideríteni: valóban bizonyítható a korondi Koszták tatrangi eredete? A tatrangi Kosztákra második feleségem, a hosszúfalusi származású Benedek Anna magyar–német szakos tanárnő hívta fel a figyelmemet. Esetleg Nyáradremetéről kerültek Korondra? A hadtörténész csíkszeredai Koszta István a görög Costasoktól származtatja a családját. Dr. Bencze Mihály, a bukaresti Ady Endre Gimnázium igazgatója egyik tanulmányában azt írja: a besenyőknek is volt hét vezérük, az egyiket egyenesen *Kosztának* hívták! Van tehát kibogozni valóm bőven...

Mindez, amit elmeséltem, egy készülő regény váza. Az évszázadokon át a legteljesebb névtelenségben, ismeretlenségben, neves felmenők nélküli, állandó létbizonytalanságban élő székely család golgotajárását szeretném emberközelbe hozni... Lám, egyetlen kérdésnek mennyi hozadéka van! Köszönet érte!

– *Gyermekkorodban hol éltetek? Hol végezted az iskoláidat?*

– Nagyon mélyről, igazi mélyszegénységből indultam! Olyan kevés földünk volt, azok is szétszórva a havasokon, hogy abból megélni nem lehetett. Ezért mindig résziben dolgoztunk: felében, harmadában műveltük a földet, valahogy mindig meglett a betevő falat. Móricz Zsigmond *Hét krajcárja* hőseinek mindennapjait éltük. Aratáskor mindig

énekeltünk. A tavaszi árpából készült puliszkát viszont azóta sem szeretem, ma sem tapasztalom, hogy legalább a bio ételek közé sorolnák.

A családom soha egy pillanatra sem hagyta el Korondot! Édesapám a székelýföldi gazdálkodók utolsó nagy tudású generációjához tartozott! Annyira együtt lélegzett a földdel, az állatokkal, hogy ritkán történt meg: esőzés miatt megfeketedett a lekaszált fű, túlért a gabona! Egyetemi szinten kellett volna tanítani, kamatoztatni azt a kivételes tudást, ismeretanyagot, amelyet a gazdaemberek az anyatejjel magukba szívtak! Édesapám még alkalmoszerűen sem akart fazekas lenni, imádta a földet, a lelke megtelt gyönyörűséggel, amikor a tengerként hullámozó búzatáblát nézte. A gazdálkodás mellett áldott emlékü édesapám volt az egyetlen, aki mesterfokon értett a zsúpfedél készítéséhez, javításához, akárcsak a zsindefeledű házak tatarozásához. A mesterség utolsó mohikánja volt. Mára már eltűntek a zsúp- és zsindefedelek, 1983-ban bekövetkezett halálával sírba vitte nagy tudását. Drága édesanyám a Sóvidék szövőője volt, még Mátisfalváról, Kis- és Nagysolymosról is hozzá jártak, amikor egy-egy hímes asztalterítőt, ágytakarót meg kellett tervezni, be kellett „fogdosni” – ez a szövés szakzsargonja – a szövőszékbe, azaz: az osztovátába. Mindez magas fokú matematikatudást, hibátlan emlékezetet követelt, egy rossz „lábítás” tönkretette az egész szövetet. Magam is sokszor vettem részt a szövés előkészítésénél, „adogattam” a szálakat. Kerek volt az a világ, amelyikbe beleszülettem és éltem. Egy egész nyáron át a lányom és a fiam is megismerte ezt a világot, így a tulkot nem tévesztik össze a tehénnel, a zabot a búzával. Bálint Zsigmond marosvásárhelyi fotóművész édesanyámról, a szövőőről készült fotója bejárta a kerek világot.

1955-ben a negyedik osztályt éppen befejeztük, amikor egész életre szólóan megrázott a közvetlen szomszédunkban lakó, szekerességgel foglalkozó keresztapám, Molnos Likas Mózes tragédiája. Télbe hajló ősz volt, amikor három korondi szekeres elindult edényt árulni a számunkra oly messzinek tűnő Moldvába. A korondiak a 19. század második felében felfedezték az Ókirályságot, a Kárpátokon túli piacokat. A marosvásárhelyi Mentor Könykiadónál 1996-ban megjelent *A sóvidéki népi fazekasság* című kötetemben külön fejezetben mutattam be a sok-sok tragédiával járó korondi szekeresség több évszázados

történetét. Az egyik legveszélyesebb megélhetési formáról volt szó. Készítettem életútinterjút is Lőrincz Kacor Árpáddal – láthatod, Korondon mindenkinek mellékeve is van! –, aki a második világháború vérzivatarában, 1943-ban egészen Berlinig ment el a két lovával és az ernyős szekerekkel! Vagy ahogyan a 19. században az atyhaiak, siklódiak a szekéralkatrészeket, a fából készült mezőgazdasági szerszámokat, a faszenet egészen Fiuméig fuvarozták! Ez is megérdemelne egy „misét”, egy tudományos dolgozatot! A román Ókirályságba fuvarozók általában szolgát vittek magukkal, akinek az volt a feladata, hogy amikor az este közeledett, bekopogtatott a falusi házakhoz, szállást kért a szekereknek, szénát a lovaknak. Minden korondi szekeres, szekeres szolga számára ajánlatos volt a románok lakta vidékeken a szénakérés behízelgő formulája: „Lele dragă! Dă o țiră de fân!” (Bácsi drága! Adjon egy kevéske szénát!) Visszatérve keresztapámhoz: ő az alig tizenegy éves fiát, az én játszótársamat, Mózsit vette maga mellé „szolgának”. Esőben, sárban araszolt a három korondi ernyős szekér Lészped felé. Az ernyő elejére rakott viharlámpa alig világította meg a meredek utat. Az egyik gübbenőnél felharsant Lőrinc Kacor Márton ordítása: „Komám, dől a szekér!” Keresztapám odaugrott, hogy a hátával tartsa meg a használati edényekkel, mázas cserepekkel teli szekeret. Otthon, a Piactéren, hat gyerek várta, hogy gabonát, élelmet hozzanak, hogy átvészeljék a telet. Keresztapámnak esélye sem volt, hogy túlélje az ernyős szekér irtózatosszerű nyomását. Lészpeden alussza örök álmát... A korondi túlélési stratégiával szólva: azért nem lesz soha világvége, mert soha nem következik be az a pillanat, amikor az élő vagy az elhunyt korondiak mind otthon lesznek. Keresztapám, Molnos Likas Mózes tragédiáját a Forrás-sorozatban 1979-ben megjelent *Pogány fohászok faluja* című riportkötetemben is megírtam. *Eltelt február, gatyában is megélek!* címmel külön fejezet lesz a készülő regényemben is. A tragédia a családomat végképp elidegenítette a fazekasságnak még a gondolatától is. A génjeim is – úgymond – a gazdálkodásra predesztináltak. Akárcsak az atyhaiak, mi is csak sarlóval arattunk. A balkezemen ma is két heg jelzi: az aratás is külön mesterség! Akkor tanultam meg: a sarló okozta fertőzőeset sebet földdel kevert emberi vizelettel lehet a legjobban gyógyítani. Öt-hat éves koromtól minden nyaramat mezei munkával töltöttem: szántáskor veztettem a teheneket, este ettettem, itattam az állatokat, kaszáláskor

ráztam a rendet, forgattam a szénát, fiókot, mereklyét raktam, arattam, a kévéket a kalangyához hordtam, csépléskor a legrosszabb helyen, a pelyva eltakarításánál segédkeztem. Nyári táborozásról, kirándulásról álmodozni? A legnagyobb szentségtörésnek számított! Tizenkét éves voltam, amikor a kötelező beszolgáltatásként kirótt gabonát tehenes szekérrel a tizenegy kilométerre lévő Parajdra vittük. Akkor láttam életemben először „gőzparipát”, pöfékelő, töfögő, hátratolató, előre induló, „félelmetes” gőzmozdonyt a parajdi vasútállomáson... Mégis gyönyörű volt az a küzdelmes gyermekkor! Ahogy Korond szerelmese, a soproni Erdőmérnöki Főiskola hallgatója, 1956-os menekült, a vancouveri magyarság hú krónikása (1936–1994) – aki könyvtárát, verseit a korondi *Firtos Művelődési Egyletnek* ajándékozta – megénekelte: „Messze vittek a vad csikók,/ nem látom a száraz tarlót,/ csak a szívem vérzi össze/ az az áldott, régi tüske.”

Minden vasárnap délután – amikor a társaim játszottak – a szülői ház előtti kapuszéken ültem, hallgattam az utolérhetetlen, szóképekkel, nyelvi telitalálatokkal fűszerezett beszédet. Tófalvi Vári Mihály – mivel egyik lábára sántított, könnyörtelenül *Libbentrogynak* „becézték” –, Molnos Tami Fábián és a Budapestről hazaköltözött Oláh Pista bá egymással versengtek: ki tud nagyobbbat mondani? A bronzkori leletekről híres Füge vára és a tündérek lakta Firtos vára közötti több kilométeres völgyet már egy hatalmas kígyó uralta, amelyik a tehén tőgyét hajnalonta szopta. Új dimenzióba került a természeti ritkaságnak számító Likaskő, Mórlickő, Korond megannyi ritkasága. A Piactéren volt a táncterem, így gyerekként majd minden vasárnap szemtanúja voltam véres verekedéseknek, gyilkossággal végződő legény-kakaskodásoknak. A parajdi Weisz doktor minden vasárnap rettegett attól: ismét lepedőben viszik hozzá a „megbicskázott” korondi legényeket. A négykötetes „paraszt eposz”-ért, a *Parasztokért*, 1924-ben irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett Wladislaw Stanislaw Reymont lengyel „világához” hasonló kistájegység ez: gejzirként törnek felszínre a szenvedélyek, nem ritkák a rokonok közötti véres leszámolások sem. Az egyik osztálytársam az 1980-as években az egyik tanítványom főútőerét vágta el egy talpalatnyi kertért...

A hetedik osztályt kezdtük, éppen egy szovjet szindarabot próbáltunk a fagerendákból ácsolt művelődési otthonban, amikor 1956. október 23-án estefelé felröppent a hír: Budapesten kitört a forradalom! Korond

akkor sem volt szegény falu, de alig volt rádió a faluban. A Piactér, a fél Felszeg a magyarörmény Szentkovits Antal rádiója körül szorongott. Hadifogságot, háborút megjárt férfiak arról tanakodtak: hogyan szökhetnének át a román–magyar határon, hogyan segíthetnének a forradalmároknak? A magyar '56 így lett életem meghatározó élménye, immár életem végéig legfontosabb kutatási területem. Már korondi tanárként a hat év börtönbüntetésre ítélt festő-költő Páll Lajossal sétáltunk a községet átszelő főúton. Egyszer csak bejelentette: követnek! Hátranéztünk: valóban követtek! Páll Lajos három vaskos kötetből álló szekusdossziéjáról a *Székelyföld* 2015. évi márciusi számában közöltem egy nagyobb tanulmányt. Készül a kötet is...

Nem szeretném, ha a dicsekvésnek csak az árnyéka is rám vetülne: csupán a „velem ez is, az is megtörténhetett” alátámasztására mondom el, hogy minden évfolyamot osztályelsőként végeztem. Hétbalkezeségem miatt csak tornából nem volt tízes osztályzatom. A szüleim elfogadták, hogy a székelyudvarhelyi – ma Tamási Áron nevét viselő – római katolikus gimnáziumban szeretném folytatni a tanulmányaimat. Hamarosan kiderült: a községi pártbizottság titkára személyes bosszúból ezt megakadályozhatja. Még az 1950-es évek végén is a néptanácsnál beosztott „naposok” hordták be a fát, takarítottak, futárként vitték a faluba az elnök és a párttitkár parancsait. Néhány héttel a felvételi előtt édesapám volt a „napos”. Pechjére túl korán érkezett, a községi párttitkár, Imre Dénes (Emre – ahogyan Korondon mondják) ráparancsolt: hordja be a tűzifát az ő lakásába! Az egyébként szelíd, galamblelkű édesapámban felforrt a vér, nemcsak letegezte a teljhatalmú párttitkárt – falusfelünk volt az Istenadta, a római katolikus templommal szemben lakott, hanem „kipakolt”: „Nem esik le a karikagyűrű az ujjadról, ha magad hordod be a fát! Mit képzelsz? A szolgád vagyok? Ha a fenyőküti tanyavilágban erővel nem választatod meg magad képviselőnek, ma disznópásztor sem lennél a faluban! Ott fogsz megdögleni a sánc martján!” Nemcsak Korondon, az egész országban, a tisztességes munkával köszönő viszonyban sem lévő senkik hirtelen valódi hatalomhoz jutottak. A párttitkár úgy állt bosszút, hogy kijelentette: „Megmutatom én, amíg én vagyok a község igazi vezetője, a fiad nem fog bejutni a középiskolába!” Igaza lett! Nagyon megaláztak a székelyudvarhelyi főgimnáziumban! Miközben a felvételin a körülöttem ülők az én magyar, román és matematika

dolgozatomat másolták, egyedül nekem nem sikerült a vizsgám. Egész nyáron át a mezőn is bömböltem, nem tudtam elviselni az igazságtalanságot. Édesapám büntudatot érzett, egyik hajnalban székelly harisnyát, csizmát húzott, posztókabátot vett magára, autóbuszra ült és meg sem állt a tartomány székhelyéig, Marosvásárhelyig. Bejutott a tartományi tanfelügyelőségre, és a maga szűkszáváásával elérte: a tartományi tanfelügyelőség engedélyezte, hogy szeptemberben ne Székelyudvarhelyen, hanem Erdőszentgyörgy rajonban a két évvel korábban alakult szováta középiskolába felvételizzem. Elsőként jutottam be a felvételin, és úgy tűnt: helyre állt a világ rendje. Akkor még nem tudtam, hogy a neheze még hátravan. Kevéske vigasz, hogy édesapám jóslata betelt: a részegeskedő Imre Dénes párttitkár valóban a sánc martján pusztult el...

– *Fiatal tanárként kerültél vissza a szülőfaludba... Akkor ott líceum is működött. Milyen volt Korond az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején?*

– 1962-ben érettségiztem Nyárádszeredában. A két középiskolának egy érettségiztető bizottságot jelöltek ki. Elnökünk Ilyés László volt, aki később Hargita megyei főtanfelügyelőként vigyázott arra, hogy a párt politikáját helyesen értelmezzük az iskolában. A Bolyai-kutató Weszely Tibor kiváló matematikussal, vizsgáztató tanárral akkor kötöttem egész életre szóló barátságot.

Ma is állítom: egy érettségiző diák egyfajta polihisztor. Később – a szakosodásnak köszönhetően – soha nem fog annyit tudni, mint amikor remegő térdekkkel állt a bizottság előtt. Nyolc darab tízes osztályzatot kaptam az érettségim, évfolyamelsőként végeztem a két gimnázium versenyében. Elhittem magam, azt hittem, karnyújtásnyira van tőlem a világmegváltás. Hamar meg kellett tapasztalnom: a fák soha nem nőnek az égig, következik az orrbaverés, a vakütések sorozata. 1962 szeptemberében a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem történelem–filozófia karára, a filozófia szakra felvételiztem. Amit most elmondok, minden erdélyi magyar számára tanulságos lehet. Az Avram Iancu nevét viselő kollégiumban egy szobában voltam egy margittai román anyanyelvű felvételizővel. Barátságforma alakult ki közöttünk, én ugyanis nem a kisebbségi osztályok számára kiadott román nyelv és irodalom tankönyvből, hanem a román iskoláknak szánt tanköny-

vekből készültem. Csak a tankönyvek román nyelvét ismertem – Korondon akkor még a milicista is magyar volt –, mégis én tanítottam román irodalomtörténetre. Egyik este összeszólalkoztunk: Petőfi Sándor és Mihai Eminescu forradalmiságán, illetve annak megkérdőjelezésén vitatkoztunk. Akkor nem tudtam, azóta megtanultam: a legnagyobb román költőről soha, sehol egyetlen dehonesztáló, még kérdőjellel megfogalmazott minősítést sem szabad kiejteni! Ezt minden romániai magyarnak ajánlatos tudni! A margittai „barátom” feljelenített! Azon lepődtem meg: minden szóbeli vizsgámon – csak az én esetemben! – megjelent egy különítmény. Román nyelv és irodalomból Vasile Alecsandri tájleíró verseiről feleltem. Azért kaptam nyolcast, mert székely akcentussal beszélek. Románia történelméből kilences, filozófiából – egyedülként – tízes osztályzatot kaptam. Mégsem sikerült a felvételem! A három vaskos kötetből álló, több mint nyolcszáz oldalas szekusdosziém ismeretében örvendhetek, hogy ennyivel megúsztam. Nagyon sok sorstársamat kisebb bűnökért is nehéz börtön-évekre ítélték!

Szerencsére a marosvásárhelyi hároméves tanárképző főiskolán szeptember végén volt a felvételi: a magyar-történelem szakra évfolyamelsőként jutottam be. 1965-ben végeztem, kinevezéskor a korondi líceum történelemtanári állását választottam, annak ellenére, hogy nagyon jól ismertem a figyelmeztetést: senki sem lehet próféta a saját szülőfalujában! Nem bántam meg, hogy nem Kibédet, vagy más jónevű iskolát választottam! Amikor 1965 őszén tanítani kezdtem, az 1962-ben alakult téesz iszonyatos eróziója ellenére még egyben volt a hajdani nagyon erős faluközösség. Többször vallottam arról: Korondot nem lehet zárójelbe tenni! Aki a vonzáskörébe kerül, nem tud szabadulni a hatásától! Nem véletlen, hogy Benczédi Sándor unitárius kántortanító is a budapesti évek után Korondon vált igazán szobrászművésszé, itt találta meg az egyéni hangját. Korondon született a Svédországban élő szobrászművész lánya, Benczédi Ilona is. Amíg nem hívták meg tanárnak a kolozsvári „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskolára, minden reggel az én feladatomból volt, hogy a Piactérről levigyem a kántortanítói lakásba a liter tejet. Ma is látom, ahogy a mutatóujjával belekanyarít a tejfölbe és önfeledt, egyedi kacagással nyugtázza a saját produkcióját. Az 1957-ben Marosvásárhelyen létrehozott Állami Székely Népi Együttesnél is meghatározó szerepe volt Korondnak: Haáz

Sándor Korondon tanított, Domokos István Kirizba (az ősei a barcasági Krizbáról származtak), az ezret pörgő Ambrus Erzsébet, Lőrincz Lajos, Lőrincz Béla, Tófalvi Nyakas Anna, később Tófalvi Göndör Sándor mind korondiak. Czegő Zoltán indulásában is meghatározó szerepe volt Korondnak. Az 1948-ban Korondon született Láng Eszter költő, festőművészre olyan hatással van a szülőfalu, ha két tényért összevernek, ő azonnal Korondon terem. Korond és a Sóvidék elemi erejű hatásáról, megtartó erejéről, költőket, írókat, képzőművészeket „termő” világáról külön tanulmányt írtam a *Versekben tündöklő Sóvidék* címmel a Kriterion Könyvkiadó gondozásában 2010-ben megjelent *111 vers a Sóvidékről* című versantológia bevezetőjében. A Katona Éva színművésznő, Király László felesége által szerkesztett antológia huszonhét olyan költő, szerző verseit közli, akik 1990 óta a *Hazanéző* szerzői gárdájához tartoznak, köztük két Kossuth-díjas író, költő: posztumusz Cs. Szabó László, illetve Kovács András Ferenc, azaz KAF. Kiváló tantestületnek lettem a tagja: a törökországi Rodostóba, Madzsarfaluba gyalog többször ellátogató Beder Tibor előbb tanára, majd igazgatója lett a korondi gimnáziumnak, Csata Béla orosz, később francia szakos tanár akkor volt az igazgatója az iskolának, amikor hazakerültem, a felesége, a makfalvi származású Csata Irén, több verseskötet szerzője, Szilágyi Ferenc, Erdély egyik legjobb matematika tanára, Asztalos Ferenc parlamenti képviselő Korondon kezdte a tanári pályáját. Korban alig néhány év választott el a tanítványainktól, szemtanúi voltunk Majla Sándor, Korondi Kovács András költői, dr. Bíró A. Zoltán indulásának – aki megálmodta és több társával 1979-ben Csíkszeredában létrehozta a Kommunikációs Antropológiai Munkacsoportot, amelynek meghirdetett célja: a romániai magyarság körében észlelt társadalmi és művelődési jelenségek antropológiai vizsgálata –, ahogyan az UNESCO-díjas Páll Ágoston pályaválasztása, a fazekasság melletti kitartása is ekkor dőlt el. Ahogyan a te két sorsosod, az atyhai Szász Árpád matematikatanár – éveken át Kovászna megye főtanfelügyelő-helyettese volt –, és az egyik kedvenc tanítványom, Imre János is. Az utóbbi Korondon döntötte el: történelemtanár lesz. Kár, hogy fájdalmasan korán visszaadta lelkét a Teremtőjének. Osztályfőnöke voltam az 1971-ben érettségiző évfolyamnak. Ennyi év távlatából is állítom: ritkán találkoztam ilyen összetartó osztályközösséggel!

Önmagunkat is fel kellett építeni! Volt olyan fazekas, aki kijelentette: „Azért a fizetésért, amit te kapsz, be sem mennék az iskolába!” Olyan is volt, aki káromkodott, amikor visszautasítottam a felkínált féldecit. Gondolj bele: ahol a világ vége, ott kezdődik a Sóvidék! Annak is a legeldugottabb szegletében van Korond. Évszázadok telnek el, hogy a nevét le sem írják, lakóit nem említik, hogy aztán a 19. század második felében, még inkább a huszadik században elemi erővel robbanjon be a köztudatba: hírnevét világgá vitték cserepei, táncai, viselete, szokásai, balladáit, köztük a *Júlia szép leány*, *Butyka Imre balladája*. (Az utóbbiról alulírott derítettem ki, hogy kovásznai származású csendőr volt. Ennek alapján Olosz Katalin néprajzkutató nemrég közölt impozáns tanulmányt a balladáról.) A Sóvidéken Áprily Lajos parajdi feltűnéséig nem volt igazi költő, csak fűzfapoéta. Néhány évtized elteltével az egy főre eső költők, írók, képzőművészek számát tekintve a Sóvidék a teljes magyar nyelvterület élvonalába tartozik. Elég, ha a József Attila- és Déry Tibor-díjas, Méhes György-nagydíjas Király László, a nemrég elhunyt festő-költő Páll Lajos, a „Kibéddelel megáldott Ráduly János”-t (Korondon született, hol más-hol?), Ambrus Lajos (a világ minden részébe eljutó *Hazanéző* főszerkesztője, a Firtos Művelődési Egylet elnöke), Molnos Lajos, Korondi Kovács András nevét említem. Helytörténeti bűvárokodásaim egyik emlékezetes élménye: a hollófekeete hajú, barna bőrű, fájdalmasan korán, 2015-ben elhunyt Majla Sándor költővel közölhettem, hogy cigánykovács ősei a 18. század közepén telepedtek át a szentdemeteri uradalomból Korondra, a gének titkos útjainak köszönhetően ezért üt el a szőke testvéreitől.

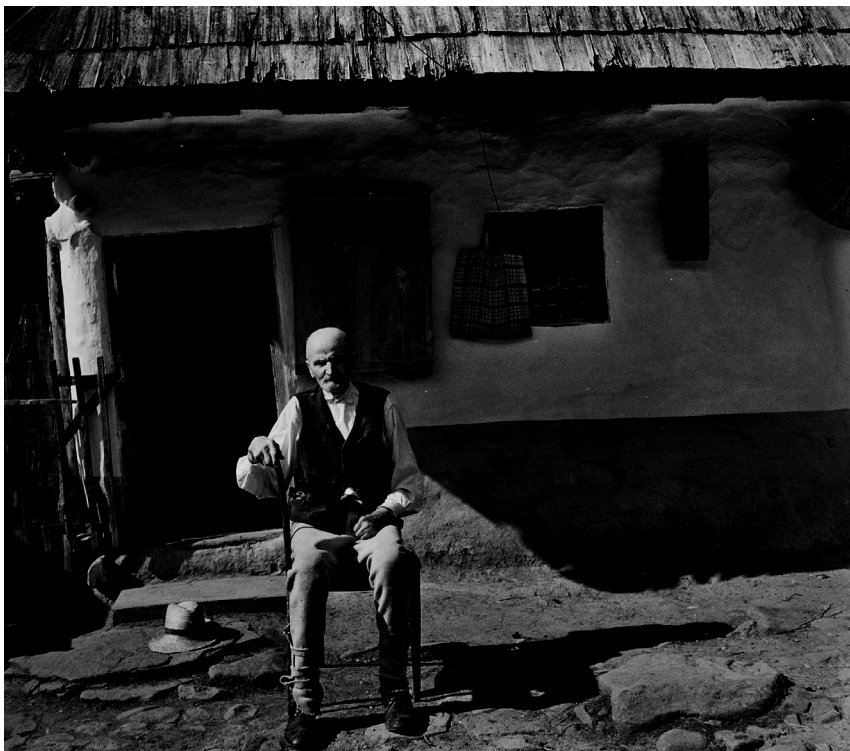
A Korondon tanárkodással töltött nyolc év kivételes pillanat volt az életemben: szemtanúja lehettem a faluközösség felbomlásának, atomizálásának, egy *másik Korond kialakulásának*. A Forrás-sorozatban 1979-ben megjelent *Pogány fohászok faluja* riportkötet részben ennek a leképezése volt. Talán nem véletlen, hogy alig volt olyan romániai magyar lap, folyóirat, amelyik nem közölt recenziót a kötetéről. Az Amerikai Egyesült Államokban Nagy Károly angol nyelven is közölt egy rövid ismertetőt...

Az a faluközösség, amelyben én felnőttem, amelynek vastörvényei a mindennapok életét meghatározták, már csak a tudatunkban őrződött meg. Felüdülés, hogy most, a mélyinterjú ürügyén elő lehet bányászni...

– *Mi kényszerített arra, hogy második diplomát is szerezzél?*

– A harmadik kérdésre adott válaszból felsejlik, hogy az 1962. évi megtorpedózott kolozsvári egyetemi felvételi és a marosvásárhelyi tanárképző főiskola elvégzése után elsősorban magamnak tartoztam azzal, hogy egyetemi tanári oklevelet szerezzek. 1966-ban iratkoztam be a Babeş–Bolyai Tudományegyetem történelem–filozófia karán történelem szakra, a levelezői tagozatra. Valójában végigjártam mind az öt évfolyamot, 1971-ben *Korond története az első írásos említéstől 1918-ig* címmel írtam meg a diplomadolgozatomat. Levéltári kutatásaim során ismertem meg és kötöttem egész életre szóló barátságot Dani Jánossal (Dedrádszéplak, 1923. szeptember 23 – Kolozsvár, 2005. augusztus 4), aki a latin nyelv egyik legjobb ismerőjeként, Kelemen Lajos, a legendás levéltáros örökébe lépve, az Akadémia Kolozsvári Történeti Levéltára (valójában az Erdélyi Múzeum Levéltára) munkatársaként a források kiváló ismerője volt. Dani Jánosnak meghatározó szerepe volt a *Documente privind istoria României* című forráskiadvány erdélyi sorozatának szerkesztésében. Levéltári kutatás közben láthattam az erdélyi történész nemzedékek eszményképét, Jakó Zsigmond professzort. A diplomadolgozat, a székely sóbányászat történetének, a sóvidéki települések históriájának kutatása késztetett arra, hogy az 1970-es évek közepén kezdeményezzem a Sóvidék több kötetesre tervezett történeti, néprajzi monográfiájának megírását. Ma is remegek a jóleső izgalomtól, amikor felsorolom az egykori munkatársakat: dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Haáz Sándor, dr. Madar Ilona, a sokoldalú néprajzkutató, dr. Vofkori László, a kiváló geológus, kötetek, turisztikai kalauzok sorának szerzője, dr. Csortán Márton, dr. Barabás László, a dramatikus népszokások több kötetes szerzője, dr. Pávai István a magyar népzene, táncházmozgalom, népi táncok zenéjének európai hírű kutatója, dr. Gagy József, a Sapientia Erdélyi Tudományegyetem docense, Kusztos Endréné Szabó Piroska, Fülöp G. Dénes református lelkész, Márton Béla magyartanár, faragó művész, a népi mesterségek szakavatott kutatója, Fülöp Sámuel mérnök, Lőrincz Lajos, Kacsó András koreográfus, Lőrinc Béla néptáncos, Zsigmond József, a hamuzsír előállításának nagy mestere, István Lajos korondi keramikus, Tófalvi István erdész, az erdőkiélés kivételes képességekkel megáldott kutatója, a 2015-ben elhunyt Józsa András helytörténész, Ady-kutató,

Szováta monográfiájának társszerzője. Molnár Dénes, a fájdalmasan korán elhunyt grafikus készítette a rajzokat, Bálint Zsigmond a fényképeket. Domokos Géza, a Kriterion Könyvkiadó akkori igazgatója szerint is ez lett volna az egyik legnagyobb könyvkiadói vállalkozás: több vaskos kötetben mutattuk volna be a szinte kizárólag székely-magyarok lakta, néprajzi hagyományokban, szokásokban, a néptáncok, népviselet, népdalok világában páratlanul gazdag Sóvidéket. Akkor még nem tudtam: az 1970-es, 1980-as években nem az irodalom, az esszé, a dráma, hanem a helytörténet, a néprajz volt a kommunista diktatúra és az állambiztonság számára a legveszélyesebb tudományág. A tényt szerű, megcáfолhatatlan adatokat, leírásokat nem lehetett hamisítani. Amikor Könczei Csilla közzétette édesapja, Könczei Ádám

Rádióinterjú készül a százéves Gothárd Mihály bácsival.

szekusdossziéját, a kommentelők közül többen megkérdezték: ki volt Könczei Ádám, hogy oly sokan jelentettek róla? A magyarázat: a táncházmozgalomban játszott meghatározó szerepéért a Szekuritáté célkeresztjébe került. A készülő sóvidéki kötetek munkatársaival Marosvásárhelyen, Kolozsváron többször találkoztunk. Nagyon értékes, zömmel 1990 után publikált impozáns kötetek születtek. Újból a Szekuritáté „látómezejébe” kerültem. 1982. október 30-án házkutatást tartottak, elvitték a kézírataim egy részét, jegyzeteimet. A szekusdossziémban megtaláltam az 1989. december 22-ig lebonyolított levelezésem román nyelvű fordítását, elsősorban a néprajzkutató dr. Madar Ilonával, dr. Trócsányi Zsolttal, Erdély történetének kiváló kutatójával, a Kossuth-díjas Varga Domokossal, Kresz Máriával, a népi kerámia apostolnőjével, az ugyancsak népi kerámia-kutató István Erzsébettel folytatott teljes levelezésemet. Nagy-nagy fájdalom: a Szekuritáté végül is elérte a célját, megakadályozta a sóvidéki néprajzi sorozat megjelenését! 1990 után a munkatársak egy része elhunyt, aki túlélte a diktatúra szellemi kalodáját, a saját kötete publikálását tartotta elsőrendű feladatának. Dr. Barabás Lászlóval, dr. Pávai Istvánnal és Józsa Andrással közösen többször felvetettük: a szétszórt kötetekből, azaz a már megjelent kötetekből össze kellene állítani a tizennégy településből álló régió – Szováta az egyetlen város, a többi község, falu, a fővárosnyi kiterjedésű Fenyőkút, Pálpataka, Békástanya pedig tanya-bokor – egyetemes tanulságokkal szolgáló, több kötetes történeti, néprajzi korpuszt, hiszen olyan különleges titkok is vannak, mint a székely só története. Ez is az elvégzésre váró nagy feladatok közé tartozik...

– *Rádióriporter lettél Marosvásárhelyen, ami attól kezdve hosszú ideig meghatározta az életedet, sőt később is a média világába tértél vissza. Honnan ez a rádió iránti szeretet? Vagy egyszerűen véletlen? Ez adódott?*

– Szerettem a rádiót, ma is szeretem. Sokkal meghittebb, emberibb léptékű, mint a televízió! A televíziónál legalább három ember szükséges – az operatőr, a riporter és a világosító –, hogy egyáltalán beszélgetés szülessen. A kamera sokakat zavar, így sokszor a kérdező és a kérdezett közötti meghittség illan tova, ami nagyon fontos, hogy a beszélgetőtárs a legbensőbb titkairól is valljon! Ma a rádióhallgatók többsége háttérrádiózó: a legkülönbözőbb gyáregységekben, kisiparos

műhelyekben folyamatosan szól a rádió – legtöbbször slágerek, kívánságmuzsika, „dáridó” formájában – közben autót szerelnek, bútort készítenek, cipőt javítanak, ruhát varrnak, a háziasszonyok rádiózás közben főznek, olvasnak, kézimunkáznak, mosnak, vasalnak. Háttértelevíziózás is van, de ott is a hang, a zene játssza a prímét, a kép másodlagos. Tudok olyanokról is – ilyen volt Marosvásárhely jeles építészkrónikása, Keresztes Gyula –, akik évek óta sem rádió, sem tévéműsort nem hallgatnak, nem néznek, mert úgy vélik: sok időt von el a hasznos munkától, a műsorvezető, a riporter már „megszűrte” az információkat, a csatorna pedig a tulajdonosának, elkötelezettségének megfelelően sugározza azokat. Hol vannak azok a békebeli szép idők, amikor a bukaresti magyar tévéadás kezdetekor, vagy 1994 után a Duna Tévé első műsorainak sugárzásakor a fű sem nőtt, a fél utca – az első képsoroktól az utolsóig – együtt követte a műsorokat?

Ma már sem a rádiózás, sem a tévézés nem *közösségi*, hanem *egyéni* időtöltés, nagyon kivételes esetben *élmény!* Ennek ellenére szerte a földgolyón az emberek milliárdjai nagyon sok időt töltenek – igen gyakran feleslegesen – az egyszerű vagy egy fél szoba falát elfoglaló plazmatévé-csodák előtt. Most is éppen egy különös rádióriport „felgöngyölítésén” ügködöm: a költő, nyelvész, egyetemi tanár Szabédi László pártos elkötelezettsége ellenére a nemzeti-kommunizmus útjára lépett román hatalom számára – a magyar kisebbség jogfosztásainak időnkénti hangsúlyozása miatt – kellemetlenné vált, igyekeztek vakvágányra futtatni. Az 1956-os magyar forradalom és nemzeti szabadságharc kitörése előtt egy íródelegáció tagjaként a Szovjetunióba küldték. A Szabédi-hagyatékban a Szovjetunióban papírra vetett naplója is megtalálható, fénymásolatban őrzöm, nemsokára lábjegyzetekkel, háttérinformációkkal kötetben is közlöm. 1956. november 2-án tértek vissza a Szovjetunióból. A Magyarországon történekről csak azok az információi voltak, amelyeket a szovjet propaganda és hírközlő szervek az „ellenforradalom”-ról közöltek. A Băneasa repülőtéren nyilvánvalóan legfelsőbb pártutasításra a bukaresti magyar rádióadás egyik riportere oda dugta a mikrofont az orra alá: „Szabédi elvtárs, mi a véleménye a magyarországi eseményekről?” Szabédi László a manipulált szovjet információk alapján elítélte a magyar „ellenforradalmat”. Kolozsvárra hazatérve is az első nap ugyanezt tette az egyetemi

hallgatók előtt. Amikor megbízható információk birtokába jutott, akkor felrohant a Kolozs tartomány pártbizottság első titkárához, Vaida Vasile elvtárshoz, és kérte a rádiós nyilatkozata visszavonását. Kiröhögték! Hatvan év távlatából keresem az ominózus rádiós nyilatkozatot: szeretném „összeszikkasztani” a mítosszá nemesedett történetet a hiteles dokumentummal...

A rádióval való kapcsolatom 1972. augusztus 1-jével kezdődött. „Férjhez mentem” Marosvásárhelyre, a rádióstúdió szerkesztősége keresett meg engem. Előzetesen korondi tanárként több riport is készült velem az iskolai múzeum létrehozása kapcsán, írásaim jelentek meg a különböző lapokban, folyóiratokban, elsősorban *A Hét*-ben. A szerkesztőség, Oroján Sándor főszerkesztő hívott. 1971 végén, annak ellenére, hogy útban volt a két ikerfiú – akik 1972. augusztus 23-án „a nagy ünnep lázában” holt részeggé vált orvos hozzá nem értése, gondatlansága miatt meghaltak! –, elvittek katonának. Amolyan szibériai garnizonban, a Craiova melletti Plenițan, egy mező közepén töltöttem a katonai szolgálat hat hónapját. A marosvásárhelyi hadkiegészítő parancsnokság egyik magyar őrnagya azt kérdezte: „– Milyen bünt követett el, hogy Plenițára viszik? Az egy büntető század!” A szekus-dossziém ismeretében tudom: már a katonaság előtt a Sóvidék helytörténeti, néprajzi monográfiájáról álmodoztam, ilyen jellegű írásokat, tanulmányokat közöltem. Ez volt a főbenjáró bűnöm!

A katonaságtól – minden átmenet nélkül – a marosvásárhelyi rádióstúdióhoz kerültem. Az első riportút Segesvárra, Fehéregyházára, az Ispán-kúthoz vezetett. Petőfi- emlékek, visszaemlékezések után kuttattunk dr. Kovács Istvánnal (1919–2001), a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti intézet rektori titkárával (1947–1958), rövid ideig a Marosvásárhelyi Állami Színház igazgatójával, a Sipos Domokos-monográfia (1990) és az *Őrmester úr, nincs puska!* című, második világháborús és szovjet hadifogságról szóló visszaemlékezések (1992) szerzőjével, mintegy ötezer rádióriport készítőjével, a marosvásárhelyi magyar rádióadás osztályvezetőjével, valamint Vajna Jánossal és Csifó Jánossal. Az akkor szerzett információk alapján később tanulmányt írtam Ajtay Gecse Viktorról, aki a Fehéregyháza melletti Ispán-kútnál – a Magyar Örökség-díjas szobrászművész által készített, Petőfi Sándort ábrázoló szoborfejet, domborművet és az emléktáblát 1990-től

kezdve hányszor gyalázták meg, próbálták megsemmisíteni a szélsőséges román nacionalisták! – gyanította a világszabadság költőjének lehetséges sírhelyét, és dr. Alexandru Culcer segesvári orvosról, Petőfi-kutatóról – a disszidens, Párizsban élő Dan Culcer író édesapjáról –, akik kutatásaikkal árnyaltabbá tették a legnagyobb magyar költő utolsó napjának máig nem tisztázott történetét.

Sok mindent elárul a média akkori világáról, a cenzúráról, a kiszolgáltatottságról, hogy *Vastaps* néven üzemcsarnokokban, művelődési házakban, iskolákban – színészekkel, népdalénekesekkel, a Maros Művészegyüttesre átkeresztelt Állami Székely Népi Együttes táncosaival, műkedvelő csoportokkal – az élmunkásokat köszöntendő nyilvános műsorokat kellett tartanunk. Szívből utáltam ezeket! A mai újságírónak, rádióriporternek, tévészerkesztőnek, a sajtó bármelyik mai munkásának halvány segédfogalma sincs, milyen durva eszközökkel működtették a cenzúrát! 1971 októberében az RKP KB Sajtóosztályán közölték – „bizalmasan”! – a magyar és német lapok, rádióadások főszerkesztőivel, a bukaresti magyar tévéadás főszerkesztőjével: a nemzetiségek nyelvén csak abban az esetben lehet leírni, rádió- és tévéadásban megnevezni a település nevét, ha az elnevezés román nyelven és a nemzetiségek nyelvén azonosan hangzik: Arad, Apahida, Déva! Kovásznát sem lehetett magyar nyelven leírni, közölni, csak román nyelven: Covasna! A tiltakozás hatására a rendelkezést nem közölték a Hivatalos Közlönyben, de attól érvényben maradt! Furcsábbnál furcsább körülírásokkal lehetett utalni egy-egy település eredeti magyar nevére. Marosvásárhely megnevezéseként általánossá vált a „Maros parti város”, „a két Bolyai városa”, „Bodor Péter és dr. Bernády György városa”. Kolozsvár esetében kéznél volt a megörökölt „kincses város” definíció, minden magyar csak azt használta. Borzalmas időszak volt az újságírók, az elektronikus sajtó munkatársai számára: tantaluszi kínokat éltünk át, amíg egy elfogadható körülírást kigyöngyöztünk! Visszatértek az 1930-as évek település elnevezéseinek nyaktilói! Ahogy Cs. Nagy Ibolya fogalmaz a Farkas Árpád-monográfiában: „Játsszadózás a kisebbségekkel: húzd meg – ereszd meg.” (Átgondolt, célratörő asszimiláció Ceaușescu Románájában).

A legkisebb hír, riport is csak akkor mehetett adásba, akkor jelenhetett meg, ha a megyei sajtóigazgatóság cerberusai – a főszer-

kesztő, az aznapi adásfelelős szigorú ellenőrzése után! – ráütötték a hangfelvételt rejtő kazettára a hírhedt „BT”-rövidítést: román nyelven „bun de tipar”, magyar nyelven „nyomási engedély”. 1974. április 1-jén – csöppet sem áprilisi tréfaként! – megjelent a sajtótörvény, benne a cenzúra pontos leírásával. A cenzúra méreteit jól bizonyítja: a Kriterion Könyvkiadó 1990-től kezdődően megjelentette a Pezderka Rudolf és mások által kicenzúrázott köteteket *Tiltott könyvek – szabadon* címmel. Valóságos sorozattá állt össze: eddig több mint ötven „index-kötet” jelent meg csak a Kriterionnál! Valójában A *sóvidéki népi fazekasság* című kötetem is index-kiadványként jelent meg 1996-ban a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál. Már 1989 előtt készen voltam a teljes kézirattal, dr. Kós Károly megírta a lektori véleményezését!

A sajtó párt általi ellenőrzése még szigorúbban működött azután, hogy a szörnyidiktátor, Nicolae Ceaușescu, a „pragmatikus Nyugat” átverésére nagy csinnadrattával bejelentette a „sajtóigazgatóságok”-nak becézett cenzúra felszámolását.

A cenzúrával való közelharc egyik csatája a készülő ezer oldalas A „Bolyai” Tudományegyetem pere című kötetemhez kapcsolódik. A cím egyértelmű utalás arra: attól a pillanattól kezdve, hogy az 1945. április 16-án kezdődött és április 17-én befejeződött kolozsvári tanácskozás után döntés született, miszerint 1945. május 1-jén, a nagyszebeni román nyelvű I. Ferdinánd Király Egyetem visszatérésének napján, *Kolozsváron magyar tannyelvű állami tudományegyetem létesül* (a román egyetem elfoglalja azokat az épületeket, amelyeket a II. bécsi döntés, 1940. augusztus 30-a után elhagyott, a magyar egyetem a sétatéri volt Regina Maria leánygimnáziumba és a Marianumba költözik), folytatva azzal, hogy az I. Mihály román király által aláírt 407/1945. számú királyi rendelet törvény alapján *Kolozsvárott 1945. június 1-i hatállyal magyar előadási nyelvű Tudományegyetem létesül*, a román társadalom pártállástól, osztálytól, rétegtől, ideológiai elkötelezettségtől függetlenül mindent elkövetett a később „Bolyai” nevet felvevő magyar egyetem ellehetetlenítése, felszámolása, a román egyetembe való végleges beolvasztása érdekében! Én elkövettem azt a merészséget, hogy mélyinterjút készítettem az első „bolyais” csoport perében hét év börtönbüntetésre ítélt Várhegyi Istvánnal, a Román Akadémia marosvásárhelyi fiókjának kutatójával. Nemcsak a sajtóigazgatóságnak becé-

zett cenzúra, hanem a megyei pártbizottság részéről bizonyos Lupu elvtárs – 1990 után taxisként fejezte be politikai karrierjét – szegyenpadra ültetett. Később azon már nem csodálkoztam, hogy a jobbágyfalvi tavaszi határkerülésről készített, ma már megismételhetetlen néprajzi riportműsoromat úgy tiltották le, hogy soha adásba sem kerülhetett! A jilavai börtön földalatti kazamatáinak egyikébe hurcolt felvétel a nedvesség hatására örökre elenyészett. Közben írásaim jelentek meg a különböző folyóiratokban, napilapokban. Egyre sűrűbbé vált körülöttem a levegő. Hamarosan Koppándi Sándor „kedvenc üldözőttje” lettem. Koppándi Sándor előbb az RKP Központi Bizottsága propaganda osztályán működött csoportvezetőként, majd a blikkfangos címet viselő, 1982-ben megjelent *Beszéd* (más fordításban: *Szónoklat Erdélyről*) című, Ion Lăncrănjan-pamflet publikálásakor a Központi Bizottság Sajtóosztályának főelőadója volt, és ebben a minőségében a magyarellenesség egyik etalonjaként ma is számon tartott fércmű elleni tiltakozások legfőbb akadályozója lett. 1989 decembere után fafaragással múlatta az időt. A három vaskos kötetből álló, több mint nyolcszáz oldalas szekusdoszsiémban külön fejezet szól arról, hogy amikor több évi kérvényezés után végre útlevelet kaptam és 1982 novemberében két héten át Budapesten tartózkodtam – a Magyar Országos Levéltárban sóvidéki dokumentumokat tanulmányoztam –, magyar nacionalista és irredenta indíttatásból Erdélybe loptam a *Tiszatáj* 1982. szeptemberi számát, benne Köteles Pál *Töprengés egy torzkép előtt*, valamint Száraz Györgynek a *Valóság* ugyanazon év októberi számában megjelent *Válasz egy furcsa könyvre* című tanulmányát (a teljes választ könyv változatban 1983-ban a Magvető Kiadónál publikálta, *Egy furcsa könyvről* címen), amelyekben a szerzők becsmérleően nyilatkoztak Ion Lăncrănjan könyvéről és a román népről. Nem mellékesen jegyzem meg: a Szekuritáté Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács Bukaresti Levéltárában és az Állambiztonsági Szolgálatok Budapesti Történeti Levéltárában könyvtárnyi irodalma van a hírhedt pamflet nyomán kibontakozott román–magyar vitának. Magyar és román nyelven szeretném megjelentetni a megfigyelési és követési dossziémat, ebben rövid összefoglalását közlöm a vitának. 1982-ben nemcsak nálam, hanem számos erdélyi magyar értelmiséginél tartottak házkutatást, vittek el nagyon értékes kéziratokat. Az állambiztonsági szerveknek a Nagyváradon megjelenő *Ellenpontok* szamizdatra és a szerkesztőkre

való 1982. november 7-i lecsapása után a ma Göteborgban élő, a leginkább érintett Tóth Károly Antal egykori szamizdat-szerkesztő a budapesti *Kapu* című folyóirat 2013. évi lapszámaiban három folytatásban megjelent tanulmányában a CNSAS-tól kapott dekonspirálás alapján tételesen is megfogalmazta: a „Ioan Bărdac” fedőnéven jelentő dr. Király Ernő nagyváradi – egyébként kiváló – ügyvéd besúgása, jelentései nyomán göngyölítették fel az *Ellenpontok* történetét, kobozták el a lapszámokat! A következő szekuslátogatáson az én lakásomon keresték az éppen Tölgyesen bujkáló Szócs Gézát. Nem véletlenül! A közvetlen szomszédom, az ugyanazon az udvaron lakó Dósa György-Albert – aki „Demeter” fedőnéven mindenkiről és mindenről jelentett, aki és ami Marosvásárhelyen élt és mozgott! – egyik jelentésében (csak rólam hatvankét jelentése volt, olyan nap is akadt, amikor három ügynök-jelentést fogalmazott meg!) arról számolt be, hogy nagy elismeréssel méltattam Szócs Géza költészetét, és hogy a Herder-díjas Sütő András őt javasolta a bécsi Herder-ösztöndíjra. Innen már egyenes út vezetett az „áramkör” bekapcsolásához. Közben párhuzamosan is zajlott az élet: mindennap ott strázsált a kis rendszámú szekus autó a házunk előtt. Célrátörően, a parancsnak megfelelően végezték a megfélemlítési munkájukat. A dossziémban részletesen leírják, hogyan szerveztek a szerkesztőségben egy olyan gyűlést, amelyen kötelezően jelen kellett lennem, a magyartanárno feleségemet az „Avram Iancu” nevét viselő könnyűipari iskolaközpontban ugyancsak gyűlésen „tartották fogva”, a gyerekek az iskolában voltak, így zavartalanul beszerelték a lehallgató készüléket, amelyik a legkisebb zörejt is jelezte a „központba”. Az 1980-as évek naivságát tükrözi: azt hittük, ha párnát teszünk a telefonkagylóra, bekapcsoljuk a rádiót és zenét hallgatunk, akkor nem tudják kiszűrni a rendszerellenes beszélgetéseket. Minden telefonbeszélgetésemet, a szobában elhangzottakat, román fordításban olvasom a dossziém harmadik kötetében!

A makfalvi író-olvasó találkozóról közölt írásom Koppándi Sándornál kiverte a cenzori biztosítékot. A rövid beszámolóban felsoroltam: a nagyszámú író, költő mellett jelen volt Bözödi György is, aki a *Székelý bánja* című kötetében már-már modellként emlegette Makfalvát, elismeréssel írt a kerámia bivalyokat mintázó Vass Áronról, a szövetkezeti mozgalomról, a Kis-Küküllő menti nagyközség (azóta látványosan megfeneklett!) élni akarásáról. 2016. február 8-án a Szekuritáté Irat-

tárát Vizsgáló Országos Tanács bukaresti Levéltárában végre megtaláltam, kijegyzeteltem, fénymásolását kértem Jakab Bözödi György periratának, megfigyelési és követési dossziéjának. Végre megfejtetem: miért került állandóan „slamasztikába”, „galibába”, miért hurcolták el – hol homoszexualitás vádjával, hol más ürüggyel – a madár-csontú, fizikai megterhelésre képtelen Bözödi Györgyöt a Duna-csatornához és más megsemmisítő munkatáborokba? Bözödi Györgyöt az 1940 és 1944 közötti írásaiban, műveiben valóban fellelhető antiszemitizmus mellett „fasiszta propagandával”, „revizionizmussal”, „békeellenes magatartással”, „háborús és emberiség ellenes bűnök elkövetésével” vádolták. A legfőbb bűnei egyike: Bözödi György 1945-ben Kolozsváron „soviniszta, szovjetellenes epigrammákat, kuplékat, párbeszédet, énekeket írt és terjesztett”. A Kolozsvári Táblabíróság melletti főügyészség 1947. október 24-én – háborús bűnök elkövetésének vádjával! – elrendelte a letartóztatását. Aznap I. Mihály király őfelsége nevében állították ki a 3111/1947-es számú letartóztatási parancsot. Bözödi Györgyöt – egy alapos házkutatás és műveinek elkobzása után – akkor már régen a Sziguranca bukaresti börtönébe szállították. 1946. április 2-án arra kényszerítették: magyar és román nyelven írja meg a *Curriculum vitae*-jét. Egy 1946. augusztus 21-i keltezésű Sziguranca-jelentés a *Székely bánja* szerzőjét a magyarországi és erdélyi *Magyar Ellenállási Mozgalom* – fantom szervezet – futárjaként, összekötő embereként aposztrofálta. A hírhedt jelentésben szereplő 197 neves erdélyi magyar személyiség mindenikét később bebörtönözték, ellehetlenítették, többeket, köztük Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkészt kivégezték. Bözödi György a kiszemelt áldozatok közül a 29. volt a felsorolásban. Az első számú célpont – a nagy vad – Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök volt. Bözödi György periratának, megfigyelési és követési dossziéjának közlése az egyetemes magyar irodalom története szempontjából is minden bizonnyal a reveláció erejével hat majd! Eddig teljesen ismeretlen, senki által nem kutatott dokumentumokkal egészül ki a Kolozsvárott 2008. november 7-én tartott és a *Székelyföld* 2009. februári számában közölt Bözödi-konferencia törzsanyaga. Nem állhatom meg, hogy ne idézzem a Bözödi Györgynek tulajdonított és a megfigyelési dossziéjában olvasható *Árvák éneke* című vers kezdő sorait: „Maros vizén zúg a malom, / Más veszi

a vámot azon. / Másnak szaval Kurkó Gyárfás, / Szomorúan zúg a nyárfás, / Megölt minket a sok elvtárs!”

Ezt a beszámolómat, valamint a *Korunk* 1982. évi pályázatán első díjat nyert *A Temesváron élő atyhaiak közössége* című szociológiai felmérésemet a *Szabad Európa Rádió* folytatásokban közölte. Koppándi Sándor Marosvásárhelyre utazott, összetrombitálta a marosvásárhelyi rádióstúdió akkori vezetőségét, Sebestyén Liviu igazgatót, Gidófalvy Zoltánt, aki Maros megyei főcenzorból lett a magyar nyelvű rádióadás felelőse, Alexandru Pogaceanut, a rádió pártalapszervezetének titkárát, kérdőre vonta őket: meddig tartanak egy olyan embert a rádiónál, akinek az írásait a Szabad Európa Rádió folyamatosan közli? Engem pedig megfenyegetett: hamarosan következik a „seggberúgódás”! Nem kellett sokat várnom: 1982. október 30-án – útlevél-visszaautasítás ürügyén – házkutatást tartottak a lakásunkban, elvitték a jegyzeteimet, a már kész tanulmányaim egy részét. A szekusdossziémban külön „irodalma” van ennek: az állambiztonsági szervek csupán „érdeklődtek” a munkám, az írásaim felől! Az akkor nyolcéves Szabolcs fiamat, a hatéves Zselyke lányomat kézen fogtam és megkerestem a lakásán szerkesztőségi kollégámat, Ágoston Vilmos író (Vilkát), akit akkor is nagyon tiszteltem (ma is): arra kértem, ha valami történik velem, legyen gondja a gyerekeimre, a családomra! Másnap, október 31-én bementem az *Igaz Szó* szerkesztőségébe, annak ellenére, hogy előző nap megfenyegettek, senkinek ne merjek szólni a házkutatásról, a legapróbb részletekig beszámoltam az állambiztonsági szervek „sajátos érdeklődéséről”. Akkor már tudtam: ilyen helyzetekben a legjobb védekezés a publicitás, mindent elmondani lehetőleg mindenkinek! Hamarosan nagyon sokan tudtak arról: nálam házkutatást tartottak! Cs. Gyimesi Éva Kolozsvárról Marosvásárhelyre utazott, felkeresett a lakásunkon és együttérzéséről biztosított...

– *A rádiós munka mellett írtál is. Az 1979-ben megjelent Forrás-köteted sóvidéki riportokat tartalmaz. Ez a rádiózás mellékterméke?*

– Határozottan nem! A rádióriporteri munkát különválasztottam az írástól. A Forrás-sorozatban megjelent *Pogány fohászok faluja* című kötet már a korábban megálmodott sóvidéki helytörténeti, néprajzi, szociológiai, szociográfiai kötet jegyében született. Olyan kötetet kép-

*1956-os köteteinek bemutatóján
(a háttérben Majla Sándor)*

zeltem el, mint a *Magyarország felfedezése* sorozatban megjelent impozáns monográfiák. A cím egyformán utal a Sóvidék valamennyi településére, ahol a fohász gyakran csapott és csap át kétségbeesett káromkodássá. A kötet írásakor eredetiben olvashattam a színház-rendező Cseresznyés Gyula édesapjának, idősebb Cseresznyés Gyulának – a Sóvidék egyetlen világjáró tengerészének! – páratlan értékű naplóját; emléket állíthattam kedvenc korondi magyartanáromnak, a marosvásárhelyi Vörös Zászlótól politikai okokból menesztett, majd Fenyőkútra „önszáműzött” – valójában: oda kényszerített – Tóth Mártonnak; az ölelésnyi táj annyi jeles és jeltelen emberének. Foglalkoztatott a gondolat, hogy bővített kiadásban, az eredeti elgondolás szerint, legújabb felmérésekkel kiegészítve kellene megjelentetni, de aztán az erdélyi, romániai ’56 történetének kutatása más vizekre vezérelt – már nem lesz időm a szociológiai, szociográfiai felmérést

elvégezni. Számomra az is elégtétel: a *Pogány fohászok faluja* című sóvidéki kötetemről majd mindenik romániai magyar napi- és hetilap, folyóirat recenziót közölt. Jóval az 1989. decemberi rendszerváltás után tudtam meg: Nagy Károly, az Amerikai Egyesült Államokban működő Magyar Baráti Közösség, a Detroit környéki Reménység-tava mellett minden év augusztusában megtartott, magyar értelmiségi elit-klubnak számító ITT-OTT-konferenciák – 2006-ban a konferencia egyik előadója voltam, az 1956-os magyar forradalom erdélyi, romániai visszhangjáról tartott előadásommal próbáltam bizonyítani: csak egyetemes magyar '56-ról írhatunk és beszélhetünk! –, az Anyanyelvápolók kongresszusának egyik főszervezője a Forrás-kötetemről azon melegében angol nyelven közölt recenziót. Marosvásárhelyen személyesen adta át a könyvismertetőt.

– *Tudomásom szerint éppen A Temesváron élő atyhaiak közössége című szociológiai felméréssel első díjat nyertél a Korunk 1982. évi pályázatán. Nem ez volt az első találkozásod az atyhaiakkal. A Forrás-kötettedben is van onnan származó riportod. Sokat foglalkoztál akkortájt az atyhaiak közösségével – a faluban és másutt is –, de mintha megszakadt volna ez a folyamat. Vagy én tudom rosszul?*

– Atyhát nagyon szerettem és szeretem a mai napig! Minden Atyháról, atyhaiakról szóló írásomban követendő példaként piederstál-ra emeltem: 1925-től, amikor az első atyhai kislányok elszegődtek Temesvárra cselédnek, élvezték a rendtartó faluközösség támogatását, szolidaritását. Temesváron, Marosvásárhelyen, Nagyszebenben, Sepsiszentgyörgyön névsorokat láttam: az atyhaiak bárhol jártak, élvezték a közösség támogatását. Az említett nagyvárosokba kerülve biztos címre mentek, szállást, ellátást kaptak, élvezték a fészek melegét. Ez a modell az Amerikai Egyesült Államokban is működött: egyetlen atyhai fölött sem aludt el lehajtott fejjel a gondviselés! Amikor az 1970-es évek közepétől elkezdtem a Temesváron, Marosvásárhelyen, Nagyszebenben, Sepsiszentgyörgyön létező atyhai közösségek felmérését, mindenhol azt tapasztaltam: a hajdani nagyon erős, összetartó falusi közösség minden fontos értékét átmentették a nagyvárosokba is. Atyhaiak szomszédjait is kérdeztem: magyarok, románok hasonlóan nem tapasztaltak, pár hét alatt kalákában családi házakat emeltek, segítettek a bajbajutottakon, a hirtelen munkanélkülivé vált sorstársa-

ikon. Azt is felsorolták, hogy Kalánban, a Zsil-völgyében is élnek atyhaiak. A Szovátára leköltözöttekkel könnyű volt szóba állnom, mert ők még valójában otthon voltak. Az 1962-ben befejeződött kollektivizálás tette be az ajtót Atyhának: mindenki menekült, a „hegyre-szúrt” falu – talán ez a legtalálóbbs megnevezése a Réda-hegy aljában kialakult településnek – hónapok, hetek alatt kiürült! Havonta, kéthavonta Temesvárra utaztam, Imre Lászlónál és feleségénél, az ugyancsak atyhai Györfői Jolánnál szálltam meg, a Julius Fucik utca 20. szám alatt. Az egyetlen olyan konkrét szociológiai felmérés volt, ahol a közösség 490 tagjával elbeszélgettem, a kérdőívek egy részét közösen töltöttük ki. Nagyon sok atyhai lakásban megfordultam, mindenhol szívesen látott vendég voltam. Az atyhai férfiak egy része a temesvári vágóhídon dolgozott. Arra is volt példa, hogy román munkások ránk szóltak: beszéljünk román nyelven, román kenyeret eszünk! Kicsin múltott, hogy nem lett verekedés belőle, csak a medve tud olyan ijesztően ránézni az emberre, ahogyan az atyhaiak tiltakoztak anyanyelvi jogaik megkérdőjelezéséért. A kortárs szociológiai irodalmat is alaposan áttanulmányoztam, kerestem a hasonló, magyarországi, európai, faluról városra menekített közösségi modelleket. Az atyhaiakéhoz hasonló mélységűt sehol nem találtam. Ma is büszke vagyok *A Temesváron élő atyhaiak közössége* címet viselő, 1984-ben az Egyed Péter szerkesztette *Változó valóság* című kötetben bővített változatban publikált tanulmányomra. Örömmel látom: ma is gyakran idézik! Olyan meghitt barátság alakult ki közöttünk, hogy színházi előadásra, képzőművészeti tárlatra is közösen mentünk, mert a Csíki Gergely Színház igazgatója panaszkodott, hogy az atyhai közösségből kevesen hódolnak Thália papjainak.

1990-től – mint annyi minden ebben a huzatos Távolkelet-Közép-Európában – az atyhaiak közössége is megroppant! Míg korábban alig volt asszimiláció, ez is erodálni kezdte a közösséget. Már a szülőfaluban tartott Magdolna napi búcsú – „Gyere nálunk Magdolnára, / Föltaszítlak a meggyfára. / Egyél meggyet eleget, / Míg a szemed kimered!” – is nagyon sokat veszített a varázsából. Nemcsak a meggyfák kipusztulása miatt, a hazahívó szó nem talált meghallgatásra. Dr. Dávid Lászlónak, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem rektorának a felesége, a fizikatanárnő Anikó atyhai, Korondon tanítványom volt. Néha összefutunk Marosvásárhelyen, vagy a nyári vakációban Atyhá-

ban. Elsőkézből szerzem az információkat arról: az egykori modell-közösség hogyan vált önmaga árnyékává! Felesleges minden önáltatás: az a közösség már csak a tudatunkban él! A temesvári, nagyszebeni barátaim is rendre átköltöztek az „örök vadászmezőkre”. Volt egy pillanat, amikor csiszolódo gyémántként megvillant egy nagyvárosi székely közösség. Jó lenne egy másikat, kevésbé konzervatívát formálni helyette, de ehhez ott, helyben, eszméltető sorsú emberekre lenne szükség...

– *Korondhoz is erősen ragaszkodtál akkortájt. Részt vettél az akkori népművészeti mozgalomban, amelyik megújítani kívánta a népi kerámiát. Magad is több helyen írtál az akkor tapasztalt jelenségekről, segítettél néprajzi szakembereknek eligazodni a keramikusok között, az Árcsói Fazekas Vásárok egyik kezdeményezője voltál. Később tanulmányokat szenteltél ennek a témakörnek, de 1996 után mintha megszakadt volna ez a folyamat. Vagy én tévedek?*

Cserhalmi József, a győri Hargita Alapítvány képviselője és Ambrus Lajos, a korondi Hazanézó című folyóirat főszerkesztőjének társaságában, a Magyar Írószövetség Bajza utcai székházában.

- Nagyon szép minősítéseket fogalmaztál meg a népi fazekasság iránti rajongásomról! Én csak használni szeretnék a szülőfalumnak, szűkebb és tágabb szülőföldemnek. Valóban, a hajdani Európa-hírű korondi fürdő helyén – közel két évszázadon át Erdély Gleichenbergjének nevezték! – minden esztendő augusztus második szombatján, vasárnapján megtartott fazekasvásár fénykorában tízezreket vonzott. Emlékszem, mekkora élmény volt, amikor az 1980-as évek közepén a színpadról fokozatosan kiszorított Illyés Kinga – korai halála pótolhatatlan vesztesége az egyetemes magyar előadóművészetnek! – mintegy tízezer résztvevő előtt mondta a magyar líra legszebb verseit. Megfigyelési és követési dossziéjában a „szolgálatos szemek és fülek” külön fejezetet szenteltek a korondi fellépésének. A rendszerváltás előtt csodaszámba ment, hogy az árcsói fazekas vásárt nem tiltották be! A népi kerámia legkiválóbb szakemberei – Bukarestből, Nagyszebenből, Kolozsvárról, Marosvásárhelyről – zarándokoltak el Korondra. Horezu fazekasai, a Vicsoreanu-házaspár számára anyagilag is megérte, hogy a székel, magyar, megrendelésre szász vagy román kerámiát is játszi könnyedséggel készítő korondi fazekasokkal együtt mutatkozzanak be. Bandi Dezső – akit európai formátumú kiváló iparművésznek, egyedi művészetszervezőnek tartok, akinek a különböző lapokban, folyóiratokban, kötetekben megjelent írásait, tanulmányait, egyedülálló feljegyzéseit Szolláth Hunorral, a szovátai Teleki Oktatási Központ igazgatójával elhoztuk Békéscsabáról, az életmű digitalizálása befejeződött, következik a róla szóló nagy mű megkomponálása! – olyan iskolát teremtett, amelynek párját hiába keressük. Bandi Dezső, Faragó József, Kardalus János, amíg éltek, minden augusztusban eljöttek Korondra. Sajnos, Kresz Máriát, a magyar népi kerámia egyik legkiválóbb ismerőjét soha nem lehetett meghívni, mert a román hatóságok egyszerűen nem engedték. Emlékszem, a korondi fazekasokat a *Flacăra* hasábjain – ott, ahol a nacionalista támadás indult! – kellett megvédenem attól a vádtól, hogy minden piacot elárasztanak giccsel, tönkreteszik az autentikus román népi kerámiát. Idesorolták a román emléktorokra – az elhunytak emlékére a hozzátartozóknak, ismerősöknek kizárólag agyag edényekben szolgálják fel az ételeket, „pománát”, azaz ingyen ajándékot osztanak – százezres nagyságrendben szállított úgynevezett „mósi edényeket” is, holott ezek népi kerámia jellege megkérdőjelezhetetlen! Az árcsói tanácskozáson az is elhangzott: a

korondi fazekasok a székelyföldi kerámia legértékesebb hagyománya-
inak lassan egyedüli őrzői. Elhunyt a szolokmai Jakab Zsigmond, a
szovátai – egyébként korondi származású – Simó Bertalan, Csíkma-
daras megszűnt mint fazekasközpont, csak Csíkszereda és Csikdánfalva
maradt vetélytársként. A korondiaknak akkor érné meg, hogy kizárólag
székelyföldi kerámiát készítsenek, ha a legkiválóbb mesterek például
a velencei biennálén vagy más nagy kerámiavásárokon is bemutatkoz-
hatnának. A korondi fazekasság történetében ezért volt olyan fontos
mérőföldkő – mint említettem –, hogy a fazekas Páll-dinasztia egyik
kiváló képviselőjének, Páll Ágostonnak a munkásságát UNESCO-díjjal
jutalmazták. Az ünnepségen ott voltam, rövid beszédet is tartottam,
később írásban is méltattam Páll Ágoston és felesége, Páll Veronika
mesterségbeli tudását és újító kezdeményezéseit. Az érettségi után
tudatosan építették fel önmagukat mint fazekasok. Külön érdem, hogy
közben hét gyermeket felneveltek, elindították a pályán. Páll Gusztai –
mindenki így hívja Korondon – az Amerikai Egyesült Államokban és
Európa több országában is bemutathatta korongoló tudását, gyönyörű
fazekastermékeit.

Kérdésre válaszolva: 1996 után sem szakadtam el a népi fazekas-
ságtól! Az Ambrus Lajos vezette Firtos Művelődési Egylet olyan
tökéllyel végzi szervezőmunkáját, hogy nincs szükség lábatlankodókra.
Az utóbbi években talán ezért is nem vettem részt a fazekasvásárokon.
Hogy mennyire nem szakadtam el a korondi fazekasoktól, bizonyítja:
a tervek szerint az én előszavammal jelenik meg a másik híres korondi
fazekas, Józsa János tanulmánykötete. Sajnos, anyagiak miatt nem
valósulhat meg egyik dédelgetett tervem: agyagminták alapján, radio-
aktív módszerekkel azonosítani a múzeumokban, magángyűjtemények-
ben lévő népi kerámiatermékeknél a sóvidéki mestereket. Hasonló
kutatást még senki nem végzett. Dr. Benkő Eleknek, a Székelyföld
legkiválóbb régészeti kutatójának is részletesen kifejtettem kutatási
tervemet. Érdekesnek találta, de azonnal hozzáfűzte: a Budapesti
Régészeti Intézetben egyetlen bokály ilyen jellegű azonosítása – hogy
azt valóban sóvidéki mester készítette – húszezer forintba kerül! Azt
már én tettem hozzá: elsősorban a korondi fazekasok még révi agyagból
is készítettek korondi kerámiát! Mintegy tízezer, kivételesen értékes,
sóvidéki mestereknek tulajdonított használati edényről, bokályról,
tányérról, díszkerámiáról van szó, amelyeket a Budapesti Néprajzi

Múzeumban, a Kolozsvári Néprajzi Múzeumban, a nagyszebeni Brukenthal Múzeumban, a németországi Gabányi Gyűjteményben, Székelyudvarhelyen a „Haáz Rezső” Múzeumban, Sepsiszentgyörgyön, Marosvásárhelyen, Csíkszeredában, a Bukaresti Falumúzeumban – hogy csak a legfontosabbakat említsem – és magángyűjtemények tucatjaiban őriznek. A fényképeket, leltári leírásokat gondosan megőrzöm: hátha valaki befejezi a megkezdett munkát...

– Szó volt arról, hogy egy komoly szerzői gárdával megírjátok a Sóvidék monográfiáját. Mi lett ebből a kezdeményezésből? Mindenki írta/írja a maga részét? A szintézis elmaradt, vagy látenszen ma is zajlik ez a munka?

– Egy korábban elhangzott kérdésre adott válaszütemben részletesen taglaltam *A Sóvidék helytörténeti, néprajzi monográfiája* körül az állambiztonsági szervek folyamatos közbeavatkozásai nyomán kialakult helyzetet. Lehet, hogy naivságnak tűnik: még mindig nem mondtam le a Sóvidék több kötetes monográfiájáról! Azt vallom: minden kárban van haszon! Talán jobb is: az 1970-es, 1980-as években a Szekuritáté által megfűrt monográfiát ma sokkal jobban megírhatjuk, mert időközben felnőtt egy történész, néprajzkutató nemzedék, akik sokkal jobban hozzáférhetnek a levéltári dokumentumokhoz, immár egyetemes összefüggésekben végezhetik a kutatómunkát. A doktori dolgozatát sikeresen megvédő Sófalvi Andrással már beszéltem, vállalta a Sóvidék régészeti fejezetének megírását. Sajnos, 2015-ben váratlanul elhunyt Józsa András, aki nélkül nem tudtam elképzelni a Sóvidék helytörténeti kutatását. Talán mégsem reménytelen álom a Sóvidék monográfiája. A kis tájegység valóban megérdemelne egy ilyen interdiszciplináris bemutatást.

– A rendszerváltás után ismét a média világába kerültél vissza. Folytattad a riportok készítését, de immár a televízió eszközeivel, sőt egy idő után dokumentumfilmeket is készítettél. Melyek voltak a kedvenc témáid? A néprajz? A Sóvidék? Vagy inkább a történelmi félmúlt titkainak feltárása?

– A televízióval viszonylag korán kapcsolatba kerültem: 1974-ben Bodor Pál, a Román Televízió magyar adásának főszerkesztője megkért, készítsek egy dokumentumfilmet az 1934. évi Gyimes-völgyi ügynevezett illegális szervezkedésről. Adelman Alfréd operátorral valójában egy olyan dokumentumfilmet készítettünk Gyimesfelsőlokról, Gyimesközéplokról – és a tiltás ellenére Gyimesbükkön is

forgattunk –, amelynek képsorait a Gyimes-völgyéről forgatott filmekben felhasználják. A maga eredeti pompájában filmeztük a gyimesi csángók lakodalmát, táncait, a Zerkula-zenekart az elmaradhatatlan gardonnyal, a viseletet, szokásokat, a kendertilolást, azt a fáradságos kalandot, ahogyan a rendkívül meredek hegyoldalokról ökrökkel, tehenekkel lehúztatják a faluig az ágakra rakott szénaboglyákat. Tankó Gyulánál, a gyimesközéploki iskola igazgatójánál laktam, aki évfolyamtársam volt Marosvásárhelyen. Gyula már akkor gyűjtötte az adatokat a 2014-ben Mihók Edittel közösen publikált impozáns *Gyimesközéplok monográfiájához*. A korabeli lapok nagyon elismerő kritikákat közöltek a gyimesi dokumentumfilmről. A legtalálhatóbbat a nemrég elhunyt Magyarai Lajos költő írta a sepsiszentgyörgyi *Megyei Tükör*ben.

Gyimes után Öllerer Józseffel dokumentumfilmet forgattunk a vargyasi bútorfestő Sütő-családról, akik lassan ötszáz éve készítik a szebbnél szebb népi bútorokat. Nagy élmény volt számomra, hogy életútinterjút készíthettem Sütő Bélával. Öllerer Józseffel 1977-ben a korondi mázmérgezés veszélyeiről készítettünk dokumentumfilmet. A cenzúra betiltotta a film közvetítését! Következett egy emlékezetes vetítés a korondi művelődési otthonban: soha annyian nem zsúfolódtak össze a nagyteremben, a karzaton is lógtak az emberek. Dr. Dienes Sándor professzorral – a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet munkaegészségtan tanszékének vezető tanárával – sikerült meggyőzni a korondiakat: az ólommázzal nem lehet úgy bánni, mint a liszttel! Először tapasztaltam: ha szeretettel, megértéssel közelednek egy közösség gondjaihoz, akkor a legkényesebb kérdéseket is érdemben meg lehet vitatni. Sajnos csak egy megcsonkított, rövidített változatot engedtek adásba!

1994. február 1-től – *A Hét* és az *Erdélyi Napló* szerkesztőségében töltött hét esztendő után – a Román Televízió magyar adásának belső munkatársa lettem. 1994 azért is nevezetes az én életemben, mert a bözödújfalusi székely szombatosok drámájáról, a település vízzel való ellátásáról készült *Húsz éve a víz torkában élünk* című dokumentumfilmmel elnyertem a budapesti Civitas Humanitas Alapítvány által szervezett filmfesztivál első díját. Ugyancsak 1994-ben elnyertem a budapesti *Hitel* című folyóirat szociográfiai pályázatának első díját *Pécsi Norbert vére az égre kiált* címet viselő tanulmányommal. Pécsi Ferenc,

későbbi szatmárnémeti RMDSZ parlamenti képviselő kisebbik, tizen-négyszeres fia tragédiájáról szolt a történet, akit biciklizés közben a Szamos gáton lőtt agyon a határőr katona. A katona a későbbi törvényszéki tárgyalásokon sem érzett büntudatot, azt állította: azt hitte, a gyerek át akar szökni a határon, a földre lőtt, de a golyó – érdekes módon – egyenesen Norbert homloka közepébe csapódott. 1994-ben a stockholmi EKE-könyvek sorozatban megjelent a Gazda Józseffel közösen írt *Kövek egy siratófalhoz* című kötetünk, amelyben a Ceaușescu-diktatúra idején kivégzett, „megöngyilkolt” erdélyi magyaroknak állítottunk emléket. A kötet utórezgéseként 2015-ben a CNSAS-nál megtaláltam az öngyilkosságba kergetett Szikszay Jenő, kiváló brassói magyartanár felkavaró, a terrorra épülő gyilkos rendszer, az állandó állambiztonsági megfigyelés, zsarolás, fenyegetés belső mechanizmusára rávilágító hatkötetes megfigyelési és követési dossziéját. A dokumentumok közlése bombaként fog robbanni: Brassó legújabbkori történetéről ennél felkavaróbb forráskiadvány még nem jelent meg! A televíziónál „musz-feladatok” mellett 1996-ban – a magyar forradalom 40. évfordulójára – Miholcsa Gyula operatőrrel elkészíthettem a négyrészes dokumentumfilmet az erdélyi ötvenhat egykori politikai foglyaival, túlélőivel. A sugárzott film címe: *Negyven éve történt*. Az utólagos címe: *A halálmenet megismétlése*. A film forgatásának különös történeteiről már akkor a *Hargita Népe* napilapban és a budapesti *Új Magyarországnak* is beszámoltam. Az írás bővített és kiegészített változata megjelent a 2015-ben a Mentor Kiadónál publikált *Erdély – pergőtűzben* című gyűjteményes kötetben is. A négyrészes dokumentumfilmet a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete 1997-ben nívódíjjal tüntette ki. Miholcsa Gyulát ugyancsak nívódíjjal tüntették ki. Ma a dokumentumfilmet nem lehetne elkészíteni! Egyrészt az akkori főszereplők, Csiha Kálmán, Mózes Árpád püspök, Fülöp G. Dénes református lelkész, a mezőfelei Kacsó Tibor már nem élnek, másrészt a peripravai egykori megsemmisítő munkatábort megvásárolta egy francia üzletember – állítólag a filmnek is szerepe volt abban, hogy a Duna-deltában rátalált az egykori pokolra –, s a tervek szerint négy-öt csillagos szállodává alakítja át azt a lágert, amelyet a jogosan törvényszék elé citált, Maros megyei – gezei – származású Ion Ficior parancsnok több mint száz politikai elítélt temetőjévé változtatott. A Duna-delta volt a legszörnyűbb börtön, onnan megszökni nem

lehetett! Nem véletlen, hogy Páskándi Géza a Duna-deltai élmények hatására azt írta: inkább a halál, mint még egyszer romániai börtönbe kerülni! Periprava, Luciu-Giurgeni megsemmisítő munkatáborainak maradványait látni kell! Magyar politikai foglyok vérével, élete árán is emelkedtek védőgátak...

2004-ben Katyi Antallal elkészítettük a Moyses Márton tűzhaláláról szóló dokumentumfilmet *Életem, mint égő fáklya* címmel. A Lakiteleki filmfesztiválon különdíjat nyertünk, a Duna Tévé is többször műsorra tűzte. A félig szász, félig székely Moyses Márton tette az ötvenhatos mártírok sorából is messze kiemelkedik. A világtörténelemben sincs arra példa, hogy egy vádlott, azért, hogy többé ne tudjanak belőle terhelő vallomásokat kicsikarni, a rabruhájából kitépett erősebb szálakkal levágja a saját nyelvét! Három zárkatársa kézzel írt vallomása elérhető, kutatható. Megtaláltam annak a kolozsvári orvosnőnek a nevét is, aki ott, helyben, a Szekuritáté kolozsvári börtönében, minden érzéstelenítő nélkül visszavarrta a levágott nyelvdarabot, Mártont pedig mentővel a sebészeti klinikára kísérte. Moyses Márton hőstette egyenértékű a prágai Jan Palach és a budapesti Bauer Sándor hasonlóan kétségbeesett tétével! Remélhetőleg még ebben az esztendőben elkészül a *Moyes Márton tűzhalála* című kötet, kiegészítve rabtársai, Bíró Benjámint és Józsa Csaba – ők azok, akik 1956. november 12-én éjszaka sikeresen átszöktek a román–magyar határon, hogy segítsenek a forradalmároknak, majd a magyar állambiztonsági szervek Balázs Géza hadnagy vezetésével 1957. március 15-én átadták a román hatóságoknak! –, valamint az öt évre ítélt Szokoly Elek periratával, vaskos megfigyelési dossziéikkal.

Készítettem dokumentumfilmet Horváth István költő, író több mint gyanús, egy kolozsvári ezredes általi elgázolásáról, de egy olyan marosvásárhelyi férfiről is, akinek többet ért a gyereke, mint az élettársa által ellopott egy milliárd lejre becsült ékszer! Soha nem kerestette az élettársát, a fiának örvendett. Ezért is lett a film címe: *Mennyit ér egy gyerek?* 2007. augusztus 1-jétől nyugdíjas vagyok, az írás feledteti a kamera szíréhangjait. 2002-ben megkaptam a Székelyföld-díjat, ami számomra azért is különleges, mert egész életemben arra vágytam, hogy egy ilyen, számomra ideális szerkesztőségben dolgozhassak. A Magyar Újságírók Közossége „Petőfi Sándor” Szabad Sajtó-díjjal

tüntetett ki, a kisvárdai Tőkés László Alapítvány 2014. október 4-én Tőkés-díjjal. Azon kevesek egyike vagyok, aki megkaptam az Erdős Irma-emlékgyűrűt, ugyanis a svédországi Svedalában elkészítettem a marosvásárhelyi Állami Székely Színház egykori művésznőjével azt az életút-interjút, amely könyv alakban is megjelent...

– *Úgy érzem, hogy 1996-tól kezdve elemi erővel „sodort el” 1956 és az azt követő megtorlások kutatása. A dokumentumfilm irányából a levéltárak felé közeledtél, s téglányi méretű kötetekben tártad a nyilvánosság elé a különböző koncepciók perекet (Szoboszlai Aladár, Sass Kálmán, dr. Dobai István és Fodor Pál nevéhez kapcsolódó perekre gondolkodok). Hogy állsz ezzel a munkával? Hány kötet van még hátra? Átrágtad magad a levéltári kásahalmokon?*

– Csak annyit pontosítok: nem 1996-ban, hanem már 1990-ben elemi erővel elsodort az egyetemes 1956 történetének kutatása. Csak 2001-től, 2002-től lehetett a periratok egy részét kutatni. A 2007-ben elindított *1956 erdélyi mártírjai* sorozatból megjelent öt kötet. Hátravan még újabb öt, de valószínűbb hat-hét kötet. A kutatás bizonyos mértékig a detektív munkájához hasonlít: újabb és újabb részletek derülnek ki arról a szörnyű korszakról, amelyben negyvenöt éven át élnünk adatott. A *„Bolyai” Tudományegyetem pere, Moyses Márton tűzhalála* című köteteket követi *Az erdélyi unitárius egyház lefejezése, avagy az Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége története, A nagyváradi Szabadságra Vágyó Ifjak Szervezete* címet viselő kötetek. Közben folyamatosan írom az ezer oldalra tervezett *Az „erdélyi kérdés” és 1956* című kötetet. Az 1956-os magyar forradalom és nemzeti szabadságharc legnagyobb hatása abban rejlik, hogy az „erdélyi kérdés” megoldására az itteni magyarság négy, papírra rögzített tervet dolgozott ki, azok megvalósítását az Egyesült Nemzetek Szervezete égisze alatt képzelték el, elméleti síkon vetették fel az „erdélyi kérdés” megoldásának európai szükségességét. Ezért tizenketten az életükkel fizettek, 1958-ban kivégezték őket. Csupán összehasonlításképpen: a második bécsi döntés, 1940. augusztus 30-a után részben az „erdélyi kérdés” megoldására, valójában Nagy-Románia visszaállítására ugyancsak négy, papírra vetett, részletesen kidolgozott román terv született. A szerzőknek a hajszála sem görbült. Még egy összehasonlítás: a Ion Antonescu marsall, „kondukátor” nevével fémjelzett Nagy Nemzeti Perben ugyancsak tíz halálos ítélet született,

akárcsak a Szoboszlai-perben. Hat személyt távollétükben ítélték halálra, négy elítéltet végeztek ki. A Szoboszlai-perben, ahol csak elméleti szinten tárgyaltak az erdélyi kérdésről, nem haltak meg százezrek, az országot nem juttatták a katasztrófa szélére, mind a tíz halálra ítéltet könyörtelenül kivégezték!

Mindezek ellenére, vagy mindezek mellett, 1956 a magyar-román kapcsolattörténetben is egyedülálló pillanat: három hétig – amíg a legfelsőbb román párt- és államvezetésnek sikerült elhítenie az Erdély-hisztériát, vagyis hogy a magyarok Erdélyt akarják – a román közvélemény teljes mértékben együtt érzett a magyar forradalom eszméivel! A román falvakban ma is úgy tartják – és jogosan –, hogy a magyar forradalomnak köszönhetően szüntették be a kötelező termény- és húsbeszolgáltatást! Nyolcvanegy román anyanyelvű egyetemi hallgatót, értelmiségit – köztük olyan neves írókat, mint Alexandru Ivasiuc, Paul Goma, Ștefan Augustin Doinaș –, gimnazista diákokat ítélték el azért, mert teljes mértékben azonosultak a magyar forradalom eszméivel. A temesvári műegyetemi hallgatók – Aurel Baghiu, a Sólyom László államelnök által kitüntetett Teodor Stanca, Caius Muțiu – tizenkét pontban fogalmazták meg a követeléseiket. Ezek a követelések majdnem teljesen azonosak voltak a szegedi, budapesti egyetemi hallgatók követeléseivel. Furcsa fintora a véres 20. század történetének, hogy a magyar-román kapcsolattörténetben ezt a kivételes pillanatot sem az államközi, sem a diplomáciai kapcsolatokban nem kamatoztatják...

Ebből a beszélgetésből, életút-interjúból is erőt meríték ahhoz, hogy teljességre törekvően próbáljam feltárni legújabb kori történelmünk olyan titkait, amelyek fogódzót jelenthetnek a kelet-közép-európai népek – sajnos a fogalmat tudatosan lejáratták! – egymásra találásához...

TERMÉSZETES VONALKÓDOK

– Túros Eszter beszélgetése Kristó Róbert képzőművésszel –

Kristó Róbert 1974-ben született Csíkszeredában. Művészeti tanulmányait a csíkszeredai művészeti középiskolában kezdte, majd a Temesvári Nyugati Egyetem képgrafika szakán tanult 1996 és 2001 között. Négy évig volt fotóriporter a Hargita Népe napilapnál, majd 9 évig a Csíki Hírlapnál. Az előbbivel párhuzamosan, 2001-től a csíkszeredai Tanulók Házánál tanít vizuális nevelést.

Fotós és grafikus, számos elismeréssel, emlékezetes képpel a háta mögött.

*

– *Kezdjük a fényképezéssel. Miközben grafikusnak készültél, nagyon intenzíven elkezdtél fotózással foglalkozni. Erről mesélj! Hogy kezdődött?*

– Ahogy a művészeti középiskolát befejeztem, akkor jött be az életembe a fotózás, korábban nem volt semmilyen kapcsolatom vele. Ez úgy '94-ben lehetett, amikor egész Szeredában nagyon kevés fényképezőgép volt, akárcsak művészfotós. Úgy történt, hogy elmentem felvételizni egyetemre, először Kolozsváron próbálkoztam, de nem sikerült. Akkor úgy éreztem, hogy két lábbal ki vagyok rúgva a nagybetűs életbe, és nem tartozom sehová. Két felvételi közt egy évig itthon voltam, akkor kezdtem el fényképezni. Azért próbáltam megtanulni fotózni – teljesen autodidakta módon –, hogy fel tudjam használni a grafikához, mégis nagyon-nagyon hosszú ideig párhuzamos volt a kettő. Párhuzamossá vált, mert időközben megszűntek a nyomdák, amik megcsinálhatták volna technikailag cinkográfiában, amit én szerettem volna, nevezetesen azt, hogy a fényképet rátegyék lemezre, arra a dúcra, amiről majd készül a grafikai levonat, aquaforte vagy aquatinta, vagy bármelyik ilyen grafikai eljárás. Tehát megszűntek ezek a nyomdák, és nem volt lehetőségem ezzel kísérletezni. Ekkortájt szűnt meg a *Hargita Népe* nyomdája is.

– *Milyenek voltak az első fotós próbálkozásaid? Milyen géppel fotóztál?*

– Zenittel kezdtem, Zenit-E típusú géppel, teljesen manuálisan. Akkoriban történt, hogy édesanyám hazajött Budapestről – ott dolgo-

zott, mert tudja mindenki, hogy abban az időben a munkahelyek sorra szűntek meg –, és egy fényképezőgéppel akart meglepni születésnapomra, de hogy ne vegyen olyan gépet, amit én nem szeretnék, elmondta nekem, hogy ő egy olyan egyszerű, mindenki által használtra gondolt. Megkérdeztem, hogy mégis milyenre? Hát tudom is én, olyan „szappantartó” formájúra, mondta. Nevettünk, és mondtam, hogy szerencse, hogy nem vette meg, mert nekem ilyen meg ilyen kellene. Aztán ezt a történetet az akkori Tilos kávéházban elmeséltem a barátaimnak, köztük fotósoknak is. Nem gondoltam volna, hogy ez a kifejezés olyan gyorsan és nagy körben elterjed, most már mindenki ismeri.

Az előhívást is én végeztem. Könyvekből tanultam, illetve volt még egy segítségem, egy jóbarátom, Alice volt a beceneve, mint Alice Cooper-t, úgy becéztük, rendes nevén Bencze Attila, aki fotókkal kereskedett, ő mutatta meg először a negatív-pozitív előhívást. Aztán én magamnak találtam ki, kísérleteztem ki tulajdonképpen mindent, például az előhívást is hosszabbítottam, hogy ne kontrasztos képeket kapjak, hanem lágyabbat és több tónust.

Amikor az első filmet betettem a gépbe, számomra az volt a lényeg, hogy a felvételek helyesen legyenek exponálva. Megvettem az első fekete-fehér filmet, egy 21 din-es Azopan-filmet (a fiataloknak mondom, hogy a „din” orosz szabvány, 100 asa-nak felel meg, ez utóbbi amerikai szabvány), szóval megvettem az első fekete-fehér filmet, kinyitottam, megnéztem a dobozt, volt rajta öt vagy hat piktogram, napos tengerpart, napsütötte táj, táj egy felhővel, táj két felhővel, ház árnyékkal, és ezekhez megvoltak a megfelelő rekeszek. 60-as záridővel azokat az értékeket állítottam be, amiket ott láttam, s meglepő módon az egész film, a 36 kocka teljesen olyan lett, mintha valami profi műszerrel fényt mértem volna, teljesen egyenletes volt, egyáltalán nem tévedtem.

A második filmem arról szólt, hogy a zárszerkezet előtt az ún. filmablak felét letakartam egy fekete kartonnal, így végigfotóztam különböző textúrákat. Közben végig jegyzeteltem, hogy milyen záridővel, milyen rekeszzel fényképeztem, melyik filmkockán mi van – aztán bementem a sötétkamrába, kivettem a filmet, megfordítottam a lyuk előtt a kartont, újrafűztem és újrafényképeztem, s akkor egy kockán volt két textúrám, vagyis két különböző expóm.

– *Hogy lettél aztán fotóriporter?*

- Ahogy már mondtam, '94-ben vettem először fényképezőgépet a kezembe. Két évre rá összetalálkoztam Nagy P. Zoli bácsival, aki adott néhány nagyon jó ötletet, és mondhatni felkarolt. Ő akkor a *Hargita Népe*nél volt, nyugdíj előtt olyan öt-hat évvel, és megkért, hogy helyettesítsem őt, mikor szabadságon van – egyébként a sajtóban ez mindig nehezen volt megoldható, hogy a fényképészt helyettesítse valaki. Tudom az ő elbeszélései alapján, hogy neki éjt nappallá téve, hétvégét beleértve, a pihenőszabadságot is feláldozva, folyamatosan dolgoznia kellett. Neki is nagyon jó volt, hogy én be tudtam ugrani, helyettesítve őt, hiszen ismertem az analóg technikát és az egész eljárást. Így nagyon hamar sikerült is elhelyezkednem. Ezért kaptam egy kis zsebpénzt, ami valójában egy komoly fizetés volt, és nagyon jól jött az egyetem alatt. Én '96-ban kezdtem az egyetemet, és első év végétől már fotóztam a *Hargita Népe*nek. Ez négy éven keresztül működött, főleg vakációkban. Mindig az Ezer Székely Leány Találkozókor kellett kezdenem, kb. egy hónapot, másfél hónapot dolgoztam annak függvényében, hogy mennyi szabadságot kapott Zoli bácsi. Nagyon szívesen csináltam ezt, főként a megjelenés miatt, hogy valahol folyamatosan publikálni lehetett. Ez, mondjuk, egyáltalán nem volt művészi munka, itt egyszerűen dokumentálni kellett dolgokat. Viszont folyamatosan volt velem egy másik gép, és ha megtetszett valami, akkor lefényképeztem. Ez már egy 6x6-os fényképezőgép volt, a Rolleiflex-nek egy kínai változata, amit nagyon olcsón, két kiló hús árából vettem Temesváron. Készítettem hozzá két darab egy dioptriás lencsét. Ennek a fényképezőgépnek a közelpontja egy méter volt, az előtétlencsékkel ez a távolság lecsökkent fél méterre, közelebb lehetett menni az alanyhoz, és az egész területet kitölteni egy portréval. Persze akkor nem lehetett kapni sehol ilyen előtétlencsét, el kellett menni a Zeiss gyárhoz. Akkor volt egy ilyen szemüveglencséket készítő gyár Temesváron, elmentem a gyárhoz, kiválasztottuk, milyen kell, körbevágták – akkor ez így működött. Nagyon sokat kellett barkácsolni is, hogy eszközökhöz hozzájussál, vagy hogy tudjad fejleszteni az eszközeidet. Ekkor már teljesen kettévált az út, vagyis letettem arról, hogy a két technikát ötvözzem.

Nagy P. Zoli bácsit a mentoromnak tartom, akivel a munka révén sokat voltunk együtt, s nagyon sokat pályáztunk is. Akkor még a Hargita Fotóklub nevében kezdtem el beküldeni az első művészi jellegű

képeimet, először megyei, aztán országos versenyekre. Ezeket a képeket az újság mellett készítettem, járva-elve a megyében. Mindig szakítottam egy kis időt az újság mellett, hogy körülnézzek azokon a településeken, ahol éppen vagyok, hogy megismerjem azt a vidéket. Ha nem is ismerem úgy a megyét, mint Csíkszéket a *Csíki Hírlap* révén, ahol kilenc évet dolgoztam, azért elég alaposan megismertem.

A helyettesítés végén, amikor Zoli bácsi elment nyugdíjba, volt egy versenyvizsga, ami sikerült, de mégsem engem vettek fel. Ez egy elég nagy seggberégás volt akkoriban. Nem vettek fel, mert akkor még nem végeztem el az egyetemet (noha már diploma előtt álltam). Ez volt az indoklás.

– *És ezután jött a Csíki Hírlap. Mennyire jelentett neked kihívást a sajtófotózás? Művészetként élted-e meg?*

– Mikor felvettek a *Csíki Hírlaphoz* 2006-ban, azt várták el tőlem, hogy egyszerű dokumentumfotókat készítssek, ennek teljesen meg is tudtam felelni, mert könnyebb műfajnak tartottam, mint a művészfotózást. A sajtófotózás könnyen ment, nem jelentett kihívást, éppen ezért kellemes, kényelmes és jól fizető munkahely volt.

Emlékszem viszont azokra a portrékra, amiket amúgy nem is tudtam eladni a lapnak, nem mentek át a szerkesztőségen, amiket úgy fotóztam, hogy teljesen közel mentem az alanyhoz, homlokánál és/vagy ajaknál vágtam, és így táltam. Az volt a kifogás, hogy levágtam a fejüket. Jöttem példákkal, és megpróbáltam meggyőzni a kollégáimat, hogy nagy újságok is használják ezt a módszert, próbáltam meggyőzni őket, hogy ne egy klasszikus újság legyünk, hanem vizuálisan próbáljunk valami újat csinálni, próbáljunk meg egy kicsit változtatni a közízlésen, hogy ne sémákban gondolkozzunk, a portré ne azt jelentse, hogy van feje és nyaka, hanem egy picit többet adjunk az olvasónak, és törekedjünk változatosságra. De nem tudtam soha átvinni ezt. Aztán feladtam. Olyan nehéz meggyőzni vizuálisan nem gondolkodó embereket ilyesmiről. Egy idő után már nem is bántam. A kezdeti lelkesedés után természetesen a hullámvölgyek.

– *Hogyan kapcsolódott össze mégis a fotó a grafikával?*

– 2004-ben Péter Alpár sepsiszentgyörgyi képzőművész jóvoltából, akivel együtt töltöttük az egyetemi éveinket Temesváron, bekerültem

a Megálló nevű csoportosulásba. Ezt a csoportot meghívták a Túlsó pArt elnevezésű művésztaborba, amit Eröss István vezetett Szárhegyen. Akkor a 30. évfordulója volt a klasszikus művésztabornak, ezért a fiatalok táborát, a Túlsó pArt táborát Homoródszentmártonban tartották. Akkor fedeztem fel újra azokat a zsalukat, amiket egyébként nagyon sokat fényképeztem korábban, különböző motívumokkal. Azokból készítettem a munkákat olyan formában, hogy rátettem a rajzlapot, frottázst készítettem, és azt rajzzal kiegészítettem.

Azután hosszú ideig nem foglalkoztam grafikával. Nyolc éve viszont meghívtak Gyimesbe a borospataki nemzetközi művésztaborba. Úgy folytatódott a 2004-es történet, hogy a skanzenben a házak bütüjében található, egymást keresztező gerendáknak a metszetére helyeztem papírt és készítettem frottázst, majd kiegészítettem azokat. Ezek még kisméretű munkák voltak.

Nagyon sokáig, olyan jó négy éven keresztül csűrkapukon rajzoltam. Valamilyen kényszer folytán egyre nőttek a lap méretei. Régi csűrkapukat kerestem, feltűztem a lapot, és ott dolgoztam azon a textúrán. Közben persze rengeteg fotót is készítettem. A lefotózott tájakat szerettem volna megrajzolni, de nem tudtam mindig helyszínen dolgozni, mert egyszerűen pont azon a helyen nem volt csűr, ezért bekerültem a műterembe, csináltattam rajztáblát, amit egy asztalos összerakott, én pedig megrégiesítettem, elvégezve azt a folyamatot egy nap alatt, amit mondjuk száz éven keresztül végez el az idő a csűrdeszkán, ahogy veri az eső, süti a nap. Disznóperzselővel kiégettem az évgyűrűket, a köztes részt, ami puha volt, az kihullott, így kaptam meg a textúrát. Az így kapott felületet használom fel a rajzaimban. Ezeket a rajztáblákat forgatom, csúsztatom rajtuk a lapot, így dolgozom most. Ez adja az alapját a munkáimnak. A meglévő fotóimat dolgozom így át, megpróbálok valami plusszt adni a tájnak. Lehet, hogy ennek a kísérletezésemnek most a felénél tartok, vagy még a felénél sem...

Az ember két lábbal áll a földön, a művész is, csak néha a társadalom szemében olyannak tűnünk, mint aki 10 centivel a föld fölött lebeg. Ahhoz, hogy előre jussunk, egyik lábunkat fel kell emelnünk és a másik elé kell tennünk. Úgy gondolom, hogy az egyik lábam a fotózás, a másik a grafika, és hol az egyikkel, hol a másikkal lépve haladtam előre a pályámon. Persze nem biztos, hogy az előre egyenlő az előbbrejutással, ezért inkább azt mondom, hogy hol az egyiken, hol a másikon álltam

stabilabban. Most két lábbal állok a földön, mint mikor az ember megáll egy elvégzett munka után, picit visszanéz, majd továbbindul. Egyfajta állomás ez. Külön-külön megállja mind a kettő a helyét, a fotók és a grafika is. A fotóim színesek, úgy gondolom, hogy fotóban a tájkép színesen jó, de a grafikákkal párosítva már lehet, hogy fekete-fehéreknek kell lenniük.

– *Amúgy milyen „tájakat” keresel?*

– Úgy vagyok ezzel, hogy kimondottan az a táj érdekel, ahol élek, ez az a bázis, amihez szívesen visszatérek és amit a legszívesebben fényképezek.

– *Analóg fotózáson edződve hogy viszonyulsz a digitális eljárásokhoz?*

– A digitális korszak küszöbén, amikor váltani kellett, nem tartottam jó dolognak a digitális technikát. Az előnyét abban láttam, hogy gyorsan elkészül – gondolok itt a sajtófotózásra, ahol az a lényeg, hogy a hír minél hamarabb megjelenjen, nem lehet a fényképre sok időt pazarolni. Tulajdonképpen ez a legfőbb előnye, hogy gyors. Azonkívül nagyon sok hátránya van. Lévén, hogy tanítok, látom, hogy a fiatal generációk már úgy nőnek fel, hogy a fényről szinte semmit nem tudnak, számukra csak egy eszköz van, amin meg kell nyomni egy gombot, és már kész is a kép, kit érdekel, hogy hogyan? Nem téved a fényképezőgép. Igazából bármilyen beállítást használsz, a manuálist leszámítva, az összes üzemmód úgy készíti a képet, hogy nem téved. Ezáltal háttérbe szorul a lényeg, hogy megértsük a fényt, a fénynek a fontosságát a fotózásban.

– *De most többnyire te is digitális képeket készítesz.*

– Természetesen én is használom a digitális technikát. Rá voltam kényszerülve, hogy használjam, de mindaddig, amíg a digitális gépek nem lettek jobbak, mint a filmesek, mármint a felbontás tekintetében – a filmnek a szépségét, az anyagszerűségét egyébként sose fogja utolérni –, én mindig két fényképezőgépet vittem magammal, vittem a hagyományost és vittem a digitálist. Aztán a hagyományost elhagyni kényszerültem, bár az most is közelebb áll hozzám, csak művelni nehezebb a hagyományos technikát, ugyanakkor nem tartom kizártnak, hogy egyszer majd visszatérek hozzá. Ami hiányzik, az a filmnek a

melegsége, a textúrája. A digitális technika nagyon gépies lett, kiszámítható nagyon, nem emberi.

Egy időben én is beleestem abba a csapdába, hogy nagyon sokat fényképeztem, szinte mindent, amit hozott a véletlen. Viszonylag elég korán ráébredtem, hogy a tonnányi legyártott kép nem visz előre, viszont megtanít látni. A diákjaimnak ugyanakkor azt tanítom, hogy mindenre lőjenek. Ez azért van, hogy mindent kipróbáljanak, mindenfélével kísérletezzenek, hogy megtalálhassák a saját stílusukat. Mert az a jó fotós, akinek a stílusát messziről felismered, a képeit ha bárhol látod, rájössz, hogy ő készítette.

– *Mikor színes és mikor fekete-fehér?*

– Amikor úgy érzem, hogy egy képen nem a színeket kell láttatni, hanem a hangulatot, akkor döntök a fekete-fehér mellett. S ehhez még hozzáteszem, hogy engem inkább a művészi képek vonzottak. Nem volt olyan tervem, hogy megélhetést csináljak a fotózásból. Én a grafikában akartam hasznosítani a képeket. Az jó volt, hogy menetközben az újsághoz kerültem, mert abból, amit szerettem, meg is éltem. Emiatt viszont a grafika háttérbe szorult. Ezt sajnálom.

– *Utólag mennyire nyúlsz hozzá a képekhez?*

– A képfeldolgozásnak van egy etikája, amit mindig szem előtt tartok. Úgy fotózok, hogy minimális beavatkozással lehessen jó képet kapni. Nem az a szempont, hogy kattogtatunk, hanem hogy felelősséggel fotózzunk, hogy először gondolkozzunk a képkivágáson, vagyis a keresőben megjelenő, a képet alkotó elemeken, és csak utána készítsük el képet.

– *Mennyire fotózol spontán módon? Az a típus vagy, aki mindig a zsebében hordja a gépet, vagy rákészülsz a fotózásra?*

– Mostanában átgondoltabban fényképezek, jól megtervezem a képeimet. Sajtófotós koromban volt olyan, hogy ott volt a gép nálam, és ha megláttam dolgokat, akkor spontánul fotóztam, de azt is felfűztem vagy egy történetre, vagy sorozatban gondolkodtam. A mostani fotózásaimat olyan szinten tervezem meg, hogy időjárás- és évszak-függően fotózom, és hogy azokból rajzok is lehessenek. Sokkal körültekintőbben fényképezek. Ismerem a terepet, hogy hova és mikor

kell eljutnom ahhoz, hogy az elképzelésemet megvalósítsam. Tudom, hogy az adott helyen milyen fényviszonyok vannak, hogy egy adott táj fogad-e...

Nagyon sokszor kerestem azokat a tájakat, amiket az ember megdolgoz, megművel, pl. a *Ritmusok* sorozat ilyen. Ez egyfajta, nem általam, hanem az emberek által létrehozott természetművészet, nem tudatosan létrehozott felületek ugyan, de amiket nagyon jó volt a fotóimban megjeleníteni. Gondolok itt egy olyan jelenségre, hogy valahol Kotormány fölött egy parcella tele volt vetve repcével, de valamilyen oknál fogva két különböző alkalommal vetettek; ami először kinyílt, az egy fa-forma volt, mintha egy fa árnyéka lett volna a földön, utána meg pár hétre rá kinyílt a másodszor elvetett repce, és akkor ugyanaz a fa-forma negatívban látszott.

Volt olyan helyzet, ahol én is beavatkoztam. Kora reggel a harmaton elmentem fényképezni Szenttamásra. Ott van a Szent Anna-kápolna. S mivel én mindig is kerestem a felső nézőpontot, és a fénykép alja egy semleges tér lett volna a felvételen, ezért nekiláttam és nyomokat hagytam benne. Körkörös autónyomokat. Nagyon szeretem a fenti perspektívát. Kollégáim elmondhatják, hogy mikor terepen voltunk, én minden toronyba felmásztam. Olyan templomtorony is volt, amit én nyitottam ki először 10 év után, és a nyakamba hullott az összes galambszar. Próbáltam ezt a felső nézőpontot átvinni grafikára, volt olyan rajztáblám is, ami parcellaszerűen volt összerakva darabokból, de aztán nem jött össze, ez már nagyobb méreteket kíván, mert a sok apró részlettel azt a változatosságot, ami a tájban rejlik, nem lehet elérni.

- *Apropó változatosság: feltűnt neked, hogy az „évyűrüid” olyanok, mint a vonalkódok?*

- Az évyűrűk időnként tényleg olyanok, mint a vonalkódok. Látszólag egyformák, hasonló struktúrák, de valójában mind egyediek. Csak itt a természet rajzolja a vonalakat.

- *Bár megmaradsz a kétdimenziós kifejezőmódnál, képeidnek mégis van köze a természetművészethez.*

- Én úgy kapcsolódom a természetművészethez, hogy az az anyag, amin dolgozom, éppen faanyag, erezzel, tehát élő anyag. Munkáimnak

látszólag nincs sok köze a természetművészethez, de lelkiütemileg mégis van, ugyanis egy rajztábla kiválasztása, vagy anno a csűrkapu kiválasztása az érintéssel, az ismerkedéssel kezdődött. A munkáim hasonló lelkiütemileg vagy indítattal készülnek. Figyelek nagyon a környezetemre fotósként és képzőművészként is. Az erezeteknek, a fában levő bogoknak olyan rejtett ábráik vannak, amelyek rajzolás közben mutatják meg magukat, vagyis akkor, amikor elkészítem a frottázst a lapra. Ugyanaz a ráhangolódás, ugyanaz a kontaktus szükséges, mint a természetművésznek a munkái elkészítéséhez.

– *Nemcsak gyakorlod a fényképezést, grafikát, hanem tanítod is. Mesélj erről is.*

– Egy kicsit még mindig az előző kérdésnél maradva: egy másik vonalon úgy kapcsolódik munkásságom a természetművészethez, hogy tanárként tanítom. Tavaly például az „Iskola másként” héten a gyerekekkel természetművészeti alkotásokat készítettünk. Nagyon szívesen vettek részt ebben és nagyon sok pozitív visszajelzést kaptam ennek kapcsán, nem beszélve arról, hogy rengeteg jó alkotás született. Ott is fa volt az egyik fő motívum, aztán a szív, a tulipán, és ezeket jártuk körbe. Meséltem nekik a természetművészetről, a land art-ról meg arról, hogy milyen irányzatok vannak most a világban. Vetítettem nekik képeket, aztán ők elkészítették a saját ötleteiket. Nagyon hatékony volt ez így, nagyon kreatívak tudtak lenni, sokkal kreatívabban, mint a hagyományos rajzórakon.

A kérdésedre válaszolva: mikor elvégeztem az egyetemet, hazajöttem, és elhelyezkedtem a tanügyben. *A tanügy az mostanig elkísért.* A sajtóriporterkedés már nem. Azok, akikről azt gondoltam akkoriban, hogy rosszat tesznek velem, vagy nem úgy alakult, ahogy én szerettem volna, ezzel pont segítették azt a folyamatot, hogy én független legyek.

14 éve tanítok, tulajdonképpen az egyetem befejezésétől. Ebben az a jó, hogy itt nincs kötelező tanterv, mindenki magának állítja össze (az én esetemben vizuális nevelésből), hogy mit tanít. Tanítok rajzot többnyire kisiskolásoknak, illetve tanítok fotózást, egész 12. osztályos korig járhatnak az alkotóműhelybe.

A természetfotózással is úgy kerültem kapcsolatba, hogy volt egy diákom, aki elmondta, hogy ő azért van itt, mert madarakat akar fényképezni. Kényszerhelyzet elé állított, hogy ha ő ezt akarja, akkor

én ezt neki meg kellene tanítsam, de hogyan tudnám megtanítani, hogyha én nem művelem. Utánanéztem, hogy mások hogyan fotóznak madarakat, aztán építettünk előbb egy egyszerű lest, majd egy idő után két-három lesünk is volt. Így sikerült egészen közel kerülni olyan madarakhoz, amelyek félénkek és nagyon nehezen megközelíthetőek – például a szarka. Mondják a vadászok, hogy ha csak felemlik a puskát, a szarka már nincs sehol.

– *Stúdiófotózással is foglalkozol.*

– Amikor rájöttem, hogy a sajtófotózás nem egy nyugdíjas állás, létrehoztam egy stúdiót. Elkezdtem megvásárolni a felszerelést, a hely adott volt, és így egyszerre több mindent kiszolgált. Hasznos volt a diákjaim számára is, mikor rossz idő volt, vagy télen, bent fotózhattak. A stúdiófotózás ugyanis nagyon jó tanulási lehetőség. Könnyebben megértik a fénynek a fizikáját, mivel több fényforrást is használunk, ezeket össze kell hangolni.

– *Nagyon sok műfajban fotózol. Hogy viszonyulsz a szociofotózáshoz? Rendszeresen jársz fotótáborokba, a legismertebb fotóid is talán a szociofotókhoz állnak legközelebb.*

– Ez a vonal nagyon erősen volt képviselve még a 2000-es évek elején. Ezt láttuk idősebb fotósoktól. Öregasszonyportré, cigányok, hátrányos anyagi helyzetek között élők. Ezek jelentek meg kiállításokon. Nagyon kevés volt az olyan kép, ami nem a szegénységet örökítette meg, hanem mondjuk a vidámságot. Ilyen például a locsolást megörökítő fotóm. Az úgy készült, hogy húsvét hétfőjén elindultam, hogy fotózzak, és elképzeltem egy ideális hagyományos locsolást. Találkoztam három sráccal, akik be voltak öltözve székelyruhába és egy vederral jöttek szembe az úton. Kérdeztem, mi a tervük, és mondták, hogy mennek locsolni, már meg is van beszélve. Csatlakoztam hozzájuk. Odaérve a lányos házhoz, én választottam ki a helyszínt, én mondtam meg, hogy hova álljanak, hogy viselkedjenek. A képen nem látszik, de egyfajta megrendezés volt. Az ilyen megrendezett képek, ahol a fotós egy kicsit a rendező szerepét is átveszi, nem újkeletűek. Voltak fotósok, mint például Bresson a '30-as években, aki kiválasztott egy háttérrel, és várta, hogy jöjjön el a pillanat. Én is valami hasonlót csináltam, csak itt bejött még a rendezői szerep.

Más alkalommal bementem egy egyszoba-konyhás helyiségbe, ahol a 40 év körüli házigazdát megkértem, üljön az ágyra, középre. És mikor elkészítettem a képet, benne volt abban egy élettörténet, órával, naptárral, kereszttel, falvédővel. Látva, hogy ebből jó sorozat lehet, tudatosan kerestem ezeket a helyeket, készítettem több száz ilyen felvételt, amikből kiválasztottam tizet, aztán részt vettem velük a Magyar Sajtófotó pályázaton, nem minden siker nélkül....

- Az ilyen fotóknál fontos, hogy otthonosan mozogj az adott környezetben. Nálad ez mennyire működik természetesen?

- Úgy érzem, hogy nagyon spontánul megy, talán azért is, mert gyerekként a nyarakat vidéken töltöttem, vidéki munkán. Ott tanultam meg a rendforgatástól a kaszálásig mindent. Úgy gondolom, hogy ez adta azt a kapcsot, hogy tudok a parasztember nyelvén kérdezni. Otthonosan mozgok vidéken. A kis közösségekben az is nagyon fontos, hogy hogyan köszönsz. Pont egy ilyen kedves történetem van: megyünk a fotóköros gyerekekkel Pottyondon, jön szembe egy néni, és akkor „Isten áldja meg”-gel vagy „Dicsértessék a Jézus Krisztus”-sal illik köszönni. Felegyenésedett a görnyedt pózból, s azt mondta: „Gyerekek, ettől a tanár bácsitól lehet tanulni, mert köszönni már tud.” Erre mindig szívesen gondolok vissza.

- Díjakat is nyertél...

- Fotóval több díjat is nyertem. Például az első Székelyföldi Fotóbiennálén második díjat nyertem a már említett húsvéthétfői locsolós képpel. „Csak” másodikat, mondhatná erre valaki. De én úgy vagyok ezzel, hogy ha valaki kap egy nagydíjat, nem kizárt, hogy elégedetten hátradől. Lehet, hogy valami engem „megóv” attól, hogy elkényelmesedve hátradőljek!

Borcsa János

IRODALMI HORIZONTOK

VERSEK „ÖNMAGUNK ÁLLÁSÁRÓL”

1976 telén Budapesten jártamban elmentem – negyedéves kolozsvári bölcsészhallgatóként nem hagyhattam ki! – Nagy László egyik költői estjére, s így előszóban is hallhattam magától a költőtől, a színpadról, amit nem sokkal korábban, 1975-ben egy kor- és nemzedéktársával folytatott tévéinterjúbán mondott. Arra a kérdésre, hogy mit üzenne a száz vagy ötszáz évvel későbbi nézőnek, azt a nagyon egyszerű, de döbbenetes, elgondolkoztató választ adta az ötvenéves Nagy László, hogy csókolom őket, ha lesz emberi arcuk egyáltalán...

Az emberi arc motívumot hasonló összefüggésben egy mai költő versében találni, a Szentmártoni Jánoséban, aki éppen a hivatkozott interjú keletkezésének évében született, és *Számvetés* című versében azt a kérdést veti fel, hogy miért szűnt meg a költő szerepe a társadalomban. Elmélkedhet az ember, jelesen e vers lírai hőse azon, hogy talán ha kitárná s megmutatná magát a költő („Ha kapudat kitárnád, s magad is kiállnál a fénybe”), felkeltené maga iránt az érdeklődést, ellenkező esetben, minthogy válságot él meg a társadalom amúgy is („mindenki bajban”), senki figyelmét nem kelti fel. Mutatkozik hát meg, hogy példájára feltekinthessen a világ, feltéve, ha marad még emberi arc...

Hogy a költői szerep kérdése foglalkoztatja Szentmártoni Jánost, új kötetének¹ több verse is tanúskodik erről. Miközben családjá elvárja, hogy mint magánember apa- és férjszerepének eleget tegyen („apát akarsz, férjet, / át a másvilágig”), fel kell ismernie, hogy mindezt „elvették, elszórtam, / vagy magától elment, / vagy soha nem voltam”, sőt megvallja, hogy ez a szerep úgymond „a papíron feltűnik még olykor”, de ama másik szerepet, a költőit nem tudja feladni, vagyis: „vers nélkül sajnos már / botlanék, elesnék.” (*Itt, a papíron*) Mondhatjuk, nem akar lemondani az írásról mint életet alakító cselekvésről, s

1 Szentmártoni János: *Miféle földet*. Válogatott és új versek. Budapest, Orpheusz Kiadó, 2014.

hisz a versben, a leírt betűben, mint a klasszikussá vált költő-előd, Nagy László, akit a *Kétely* című versben is megidéz Szentmártoni. A társadalmi közeg persze nem kedvez a szónak, a nyelvnek, amely válságba került, minthogy hiteltelenek élnek, illetve élnek vissza vele ma is nap mint nap: „Valaki mintha beszélne helyettünk” – teszi szóvá a jelenséget a vers beszélője, de az ítéletről sem mond le, hiszen elhangzik, hogy „tisztá szavak helyett moslék dala, / mit a világ böffent föl általa”, azaz ama valaki által, így pedig mondhatni egyetlen következtetést vonhat le a költő, éspedig azt, hogy „a lényeg verseinkbe költözött.” (*Beszélgetünk az üres szó mögött*)

Szentmártoni viszont nemcsak – úgymond – irodalmi költő, lírájának ugyancsak tárgya az egyén a maga evilági és metafizikai kérdéseivel, kereséseivel, amelyek érintik a transzcendenshez való viszonyát is, valamint a társadalmi környezet, ami az ő esetében a nagyvárost, Budapestet jelenti. Eme két gazdag forrásvidék ihlette versek közül kiemelendőnek tartok egy versfüzért (*Tapogatózás*), továbbá a *Hiánya mélye felé*, a *test magányáról*, a *Gregorián*, a *Szonáta*, a *Pohár*, illetve a *Ripolus árnya*, a *Ripolusok éjszakája* címűeket. Nem egy esetben érzékelhető például a József Attila-i hagyományhoz való kapcsolódás, az egyikről (*Befejezhetetlen vers önmagunk állásáról*) – amely nemrég ugyancsak emlékezetes versélményt jelentett számomra, hallván élő szóban, a költő felolvasásában – érdemes megjegyezni, hogy „kihívója” – címe szerint – éppen az *Alkalmi vers a szocializmus állásáról*. Mindahány figyelmet érdemlő költemény, olyan lírai kísérlet, amely visszhangozhat minden olvasóban, akit foglalkoztat úgymond önmaga állása. Az a kérdés például, hogy az ember fáradhatatlanul keresi valamelyik énjét, mindig kész indulni „hiánya mélye felé” (*Hiánya...*), merthogy él benne a felismerés, hogy „addig éltem, / amíg egyik voltunk ketten”, de számot kell vetnie azzal is, hogy a benne élő számtalan én saját maga előtt is nehezen kiismerhető, mert talán még nem is kezdett el élni benne egyik-másik, ahogy a költő mondja: „van akit harminc év alatt észre se vettem.” (*Befejezhetetlen...*)

A LÉTEZÉS DERŰJE ÉS SZOMORÚSÁGA

Puskin, a világirodalmi rangú orosz költő verses regényének főhősét, Anyegint Oroszország különböző tartományaiban, többek között a Krim-félszigeten is vándoroltatja, amelyet különben „regék szent

földjé”-nek nevez a szerző, s elbeszélésében fontosnak tartja megemlíteni kortársának, a lengyel romantika klasszikusának, Adam Mickiewicznek a nevét – aki 1825-ben tett utazást a Krímben –, mondván: „Mickiewicznek itt súgja láz, / A szirtek közt, hol hab remeg, /Hogy litván földjét zengje meg.” (*Jevgenyij Anyegin*, Kilencedik fejezet, Áprily Lajos fordítása). Az említett utazás élményéből született Mickiewicz *Krími szonettek* című versciklusa, amely a tájélménynek, illetve egy kudarcba fulladt szerelem emlékének, valamint a honvágnak és a hazaszeretetnek a lírai műve.

Akár kiindulópontja is lehetne ez az irodalomtörténeti epizód egy alapos elmélkedésnek arról, hogy egy mai erdélyi magyar költő, jelesen Karácsonyi Zsolt számára miért is lehet – úgymond – Erdélyország a Krím, illetve az a tény, hogy miért él benne szülőhazája úgy, „akár a Krím egy jó lengyel szonettben”?

Azt, hogy hogyan él a Krím egy jó lengyel szonettben, éppen Mickiewicz *Zarándok* című szonettjével példázhatjuk, amely egy emlékezetes, mély tájélményből született („Lábam előtt a bőség és pompa varázsa, / Fejem fölött tiszta ég, mellettem szép orcák”; „bajdari csalogány-, szalhiri lány-nóták”; „e föld rubin epre, arany ananásza”), de még ez az élmény sem tudta a költővel feledtetni szülőhazáját s régi szerelmét. Hiányzott számára – akit hazájából büntetésképpen kiragadott a korabeli idegen hatalom – a „litván zord vadon zúgása”, valamint a drága szőnyegekkel felérő zsombékok és tócsák, s nem hagyta nyugodni a kérdés, hogy gondol-e még rá az a lány, aki hazájában maradt...

Karácsonyi Zsolt új verseskötetének² már a címe (*A Krím*) ráhangol az előbbieken jelzett megfeleltetésre („Erdélyország a Krím nekem”), s azáltal, hogy *A félsziget* című versciklusának mottóját egy Mickiewicz-szonettből választotta, mintegy megerősít előbbi meglátásunkban. Ezzel a költői toposszal, tulajdonképpen egy idegen, egy más földrajzi táj és kultúrtörténeti hagyomány megidézése által, beláthatni, végső soron saját (és sajátos) léthelyzetünk alaposabb megértésére, valamint önmagunk jobb megismerésére tesz kísérletet a költő. Mondjam azt, egy eltávolodva megközelítő eljárást alkalmaz ezúttal, jól meghatározott céllal. Például *A pajzs* című versét így indítja: „A Krím ma elvesz mindent, és vissza se adja, / önmagát veszi és veszejt el, hagyja, hogy

2 Karácsonyi Zsolt: *A Krím*. Versek, 2010–2015. Budapest, Orpheusz Kiadó, 2015.

a hullámok / egyre nagyobb részeket, sok apró félszigetet / tépjenek ki testéből, pedig jól tudja, / ezek nem térnek vissza már soha többé.”

Aztán az is világossá válik a *Peremvers* című szonett alapján, hogy nem egy egyoldalú viszony ez, ami a lírai alany és ama félsziget között van („Erdélyország is éppen úgy él bennem, / mint mesében a csukafogta róka”), illetve az, hogy e kapcsolat mélysége a maga teljességében szinte feltárhatatlan: „Elképzeltem, hogy szólok róla versben, / egy soha meg nem írható szonettben, / de elkapott, és fogva tart azóta.”

A kötet egyetlen olyan verse a *Peremvers*, amelyet (2011-re) datált a szerző – erre külön felhívták a figyelmet egy hazai könyvbemutató alkalmával –, jelezvén ezzel, hogy nem a világpolitikában napirenden lévő krími-kérdés, illetve az orosz–ukrán viszony kontextusában értelmezendő e vers, hiszen a most is tartó konfliktus később robbant ki, tehát sokkal inkább egy transzszilván lírai létértelmezés részének tekinthető.

Az erdélyi lét értelmzésének ez a tér- és időbeli kiszélesítése már önmagában is külön figyelmet érdemelne, kitűnik ugyanakkor, hogy a költő szoros szálakkal fűződik az erdélyi magyar lírahagyományhoz, mondjuk Reményiktől Lászlóffy Aladárig. Azt gondolom tehát, hogy egy még inkább nyitott jellegű és mély reflexióra indító lírikusi teljesítményt kell látnunk Karácsonyi Zsolt új kötetében.

Karácsonyi verseiben az irodalmi hagyomány markáns jelenléte, az azzal való „párbeszéd” gyakorisága meghatározó jelleget ölt, de érezni, hogy ezt egy kreatív nyelvi erővel bíró, hiteles művészi kompetenciájú költő erősíti fel, illetve folytatja, akinek könnyed nyelvi játéka komoly, súlyos, nemegyszer metafizikai tartalmú üzeneteket hordoznak. Többek között szójátékok, ismétlések, variációk, újszerű nézőpontok választása, merész „eltérítések” teszik, hogy a vers üzenete ne egy külsődleges tartozékként jusson el az olvasóhoz, hanem mintegy megképződjön benne, amit a létezés derűjéről és drámájáról közölni kíván a költő (*Gagauz kalauz; Medáliák; Az ötödik pont; A nyári kép; Új kenyér, régi bor; Archaikus Apolló-korzó*). Persze, nemcsak a nevén nevezett hivatkozások, allúziók, közismert motívumok által van jelen az irodalmi és kultúrtörténeti örökség Karácsonyi verseiben, de néha egy-egy versrészlet ritmikájából, mondjam azt, lélegzetvételéből is felsejlik, hogy az adott vers például József Attila vagy Illyés egy-egy

emblematisz költeményének (*A hetedik, Egy mondat a zsarnokságról*) az érintettségét hordja magán. (Vö. *Medáliák, Az ötödik pont*)

Hogy derű és szomorúság határozza meg az egyéni létről való reflexiót, a lírai én önmeghatározásából adódhat talán. Saját magát ugyanis egy „pontosan kimért idő szerinti térben” láttatja, illetve azt mondja, képletes beszédre váltva, hogy „Isten asztalán, víg morzsaként, hangyákra várok én –”. (*A táj megnyitása*) A lét titkaira világít rá a költő új kötete több versében is, s ebben a kísérletében önmagáról is fontos látleteket állít ki.

Zsidó Ferenc

ALAKVÁLTÓK TÖRTÉNETVÁLTOZATAI

– Szabó Róbert Csaba: Alakváltók ¹–

Fordulatos kalandregény, mely végig fenntartja az olvasás izgalmát; korszakregény, mely bemutatja a kommunista Szekuritáте működését; parabolaregény, mely érzékelteti: a hatalom újabb és újabb alakváltozatokat öltve mindig továbbél, mint ahogy az ezzel szembefeszülő emberi szabadságvágy is. Igen, mindezek elmondhatók Szabó Róbert Csaba izgalmas, de talán túl szövevényesre sikeredett regényéről, az *Alakváltókról*. A hatalom arcainak változásáról (is) kíván írni a szerző, ezért több korszakot vetít egymásra (Gheorghiu-Dej kora, a Ceauşescu-éra, az 1989-es forradalom), ezeket váltakozó nézőpontból mutatva be.

A narráció heterogén, váltásaival tán túlságosan is igénybe veszi az olvasót. Van egy egyes szám első személyű, belső nézőpontú történet, mely a keretet adja, és amelyben egy Máramarosból Bukarestbe kerülő orvos Xavérral, a különös pálinkakereskedővel (és szekussal) történő megismerkedését, valamint az 1989-es román forradalomhoz kapcsolódó élményeit meséli el. Ebbe beágyazódik a Xavér által leírt, az énelbeszélő orvos által kijavított, egyes szám harmadik személyben mesélt történet: a Sólyom-bandáról, vagyis az 1950-es évek végén hegyekben bujkáló fegyveresekről. „Kik voltak egyáltalán ők? Vaszgárdisták, kulákok, katonaszökevények?” Fegyverekkel felvonultak a hegyekre, „mint valami Castrók.”

Egy multiperspektivikus, nem lineáris narráció jön létre, mely izgalmaival kecsegtet, a nézőpontváltásos technika ugyanakkor a könyv egyetlen, de zavaróan gyenge pontját is eredményezi: hiába a perspektívaváltás, a stílus, a megszólalás, az elbeszélés nyelvi kellék-tára végig ugyanolyan marad. Vagyis ugyanúgy beszél az orvos, mint a szekus-pálinkakereskedő Xavér (és Xavérnak a szóbeli stílusa is ugyanolyan, mint az írásban rögzített), sőt, mert újabb belső nézőpontok is vannak: Sólyom ugyanúgy beszél el (az öccsének, mese gyanánt)

1 Jelenkor Kiadó, Pécs, 2016.

a Gheorghiu-Dej-zsel való találkozásának élményét. Megjegyezném, hogy ez a stílus színes, fordultatos, az elbeszélést plasztikus leírások tarkítják – az egyetlen probléma az, hogy végig egynemű (épp ezért egy letisztultabb, egyszerűbb narratív struktúrával jobban járt volna a könyv). Szabó Róbert Csaba megpróbálja védeni a gyengeséget, például azzal, hogy a nézőpontváltásokat relativizálja: „Meglehet, persze, ez a Xavér nem is létezett ott és akkor a Máramarossziget–Bukarest vonalon, azért nem tudok róla mesélni.” Így mitizálja, a mágikus realizmus magasába emeli a történetet, de ennek aztán ellentmond az, hogy az orvos felgöngyöli Xavér élettörténetét, ismerteti szekusmúltját, felkeresi bukaresti lakását és feldogozza a Sólyom-bandáról írt összefoglalóját. Mint említettem, Xavér kulcsfigura a narráció létrejötté szempontjából, két történet is tőle való: az ország északi csücskétől, Máramarosszigettől a messzi délen fekvő Bukarestig jó 18–20 órát is eltarthatott a vonatút az átkos idején, ezalatt elmeséli a Sólyomékat üldöző szekus, Rajnai György, azaz Alex Perjovschi történetét. Ő egy tipikus janicsár, a szerző érzékelteti, hogy az ilyenekből lesznek a rendszer leghűségesebb kiszolgálói: magyarnak született, de elveszti szüleit, árvaházba kerül, ahonnan egy román tisztviselő család emeli ki. Új környezetében román identitásúvá vált, minduntalan bizonyítani akarta, hogy nem magyar. Brutális kegyetlenségű szekussá nevelődik, aki az erdei bűnbandák felszámolásával van megbízva. Követ el bakikat, végül azonban megöli a banda vezérét, Sólyomot is.

Élettörténete jelképes: aki a hatalmat kiszolgálja, eltorzul, leépül. Halála „méltó” ehhez az élethez: Titi Mureșan, egykori kollégája öli meg az akkor már nyugállományba vonult, az elkövetett bűnök miatti lelkifurdalás elől alkoholizmusba menekülő Perjovschit. Szép karriert futott be, szolgálta a változó, mégis ugyanolyannak maradó hatalmat. (Dej halála után a Szekuritáté egy időre a kritika és számonkérés kereszttüzebe került, s a túlkapások megbüntetését szorgalmazták, de aztán a vezetők: „lassan, de biztosan átjátszották a Szekuritátét Ceaușescu és körének kezére. Feltétel nélküli és korlátlan használatra”).

De mit is tudhatunk meg a könyv protagonistájáról, Sólyomról? Még mielőtt a Xavér által leírtakba belekóstolnánk, az orvos-narrátor ennyit árul el róla: „Ez a Sólyom, aki a székelyföldi hegyekben bujkált, katonaszökevénynek számított, a petrozsényi büntetőszázadból, a bá-

nyából szökött meg (...), ám amikor később társával lelöttek egy szekust, aláírták saját halálos ítéletüket.” Xavér áradó kedvű elbeszélésben ismerteti meg sorsát (a narráció talán túlságosan is sok intim részletet, érzést közvetít – a szekus korlátozott nézőpontjához képest. Hiszen Xavér nem is ismerte Sólyomot, amit tud róla, az áttételes: Perjovschi elbeszéléséből ihletődik). Kötekedő, verekedős legény, ezért a petrozsényi büntetőszázadba kerül, innen megszökik, a szeku hajtóvadászatot indít ellene, a hajtóvadászat során szinte véletlenül megölik Sólyom anyját. Sólyom ezért bosszút fogad, innentől ellenőrizhetetlené válnak az események. A székely betyár társaságát kezdetben csak barátja, Szarvas, és kedvese, Ilona alkotják, de később a hegyekben kapcsolatba kerülnek más zendülőkkel is, románokkal, magyarokkal. A mai Háromszék területén portyáznak (a történet nem teljes mértékben fiktív, a Sólyom-banda valóságosan létezett), boltokat, rendőrsőt rabolnak ki, sőt, pimaszságukban odáig jutnak, hogy egy kommunista ünnepséget is bojkottálnak. Perjovschi azonban a nyomukban van, Ilona árulásának köszönhetően majdnem lefűlelik őket, Szarvas meghal, Sólyom öccsét elfogják. Sólyom valahogy kiszabadítja a testvérét, de ez az életébe kerül.

Az orvos kincsként dédelgeti a Xavér által felvázolt, általa kijavított történetet, úgy véli, az nagyon tanulságos lehet 1989 telén is, de az események felgyorsulnak, kitör a forradalom, a végig inkognitóban maradó orvostól tudni lehet, hogy jelentéseket írt orvostársairól, így a felbőszült tömeg majdnem őt is meglinccseli, de egy pillangó-lány kimentí. És jöhet a szárnyalás, jöhetnek az újabb peték – a regény ilyen értelemben nyitott marad. A szerző érzékelteti, hogy változásról nemigen beszélhetünk, inkább körforgásról: „A másodvonalas kommunisták ott tolongtak az üresen maradt székek körül (...) A pillangó előbb-utóbb újrakezdi az életét a lerakott peték révén, és a kezdetek állapota lárvaszerű, szükségszerűen primitív, és semmiféle szépség nincs benne. A decemberi események után a lárva élete köszöntött az országra.”

Az orvos narrációja elvileg korlátozott nézőpontú, mégis az az érzésünk, hogy ez a mindentudó, kívülálló narrátor hangja. Ő reflektál az elbeszélésre magára is: „Gördülékenyen, gondolkodás nélkül és elképesztő logikával mesélt”, jellemzi Xavér vonatbeli elbeszélését, hogy később, az írott szövegét olvasva így árnyalja a képet: „Xavér

stílusa pocsék volt. (...) Sosem gondoltam volna, hogy arra adom a fejem, hogy egy másik ember által írt szöveget javítgatok. (...) Mire föleszméltem, ott hevert előttem a politúrozott asztalon szépen rendben a teljes kézirat.”

A kötet címéhez kapcsolódó jelkép részletesen, több nekifutásban is ki van bontva, így végül kissé szájbarágóssá válik. A lepke-motívum használata talán túlságosan is kézenfekvő, bár adekvát. „Az ország állapota úgy változik, mint a lepke élete.” A részletesen kifejtett képben a petéket szétszórták a szovjetek, Gheorghiu Dej a lárva, Ceaușescu pedig a hernyó, „aki föl zabálta az országot”. „És majd valamikor megszületik a lepke is.” De, nyilván, az ő sorsa is többesélyes, mint minden ebben a kiszámíthatatlan országban.

Ez később így variálódik, mikor Sólyom arról mesél, hogy látta Gheorghiu Dejt varanggyá változni: „Vegyél föl új alakot, és szabad lehetsz, köpd be a rabtársadat, a szomszédodat, az apádat, a testvéredet, és örök életet nyersz.” Dej varanggyá változásait részletesen, naturalista képekben elbeszélve ecseteli a szerző, láthatjuk, hogy az esemény egyszerre konkrét és jelképes, parabolisztikus.

Átváltozni, mégis ugyanolyannak maradni: ez a túlélés záloga a műben. Titi Mureșanról, Perjovschi szekuskollégájáról például a következőket mondja a narrátor: „Veszélyes ember. Ő egy igazi alakváltó. Tegnap fasiszta, ma kommunista.”

Szabó Róbert Csabának, vélhetően hosszas könyvtárazással, a Sólyom-banda és Perjovschi történetét ismertetve sikerült árnyalt, valós képet alkotni a kommunista hatalom természetéről, a Szekuritáте működéséről. Például amikor Sólyom betör az ozsdolai templomba, találkozik a részeg pappal, aki így sommázza a kommunisták munkájának eredményét, némi (ön)íroniával: „Az emberek félnek templomba jönni, a Szent Anna-tónál betiltották a búcsújárást. (...) Ezek legyőzték minket, fiam, röhögött bele a mondatába, úgyhogy ez az egész pokolhistória nem érvényes többé.”

Szabó Róbert Csaba rendszerben ábrázolja az eseményeket: a Szekuritáте a bandák utáni hajsza alatt erősödött meg az ötvenes években, aztán a kommunizmus hűséges kiszolgálójává, a hatalom átmentőjévé vált.

Izgalmas köntösben értekezik történelmi kérdésekről. Ilyen értelemben az *Alakváltók* egyértelműen jelentős munka.

„A történetek hivatlanul érkeznek az életünkbe, de helyet szorítanak maguknak, és helyettünk beszélnek”, állítja egy helyütt az orvos-narrátor, és valóban, az *Alakváltók* több irányból előburjánzó történet-sorozata egy egész korszak lenyomatát adja, a történelmi regények hitelesség-igényével és a kalandregények fordulatosságával, annak ellenére, hogy a narrációs bravúr csak részben mondható sikeresnek.

OLVASÓLÁMPA

ÉLETBŐL IRODALOM

Május vége volt, és úgy döntöttem, hogy Bukarest felé nem a tájat fogom nézni a vonat ablakából, a Szinaja, Bușteni környéki csodálatos panorámát, hegyeket, völgyeket, nem a zöldülő természetet, hanem jó kényelmesen belemerülök Réz Pál *Bokáig pezsgőben*¹ című, Parti Nagy Lajossal készült „hangos memoárjába”. Két nap alatt, oda-vissza, elég kényelmes, vonatozós szabadidő ígérkezett, mialatt jócskán ki lehet „végezni” egy ilyen, több mint háromszáz oldalas, élvezetes – azt gondoltam, hogy az lesz – munkát. Tegyem hozzá, tiszteltem, értékeltem annyira a nagynevű, kitűnő (egykori) *Holmi* főszerkesztőjét, hogy megelégedezzem ezt neki. No meg, bemelegítésképpen, bele is hallgattam egy kicsit a YouTube portálon fellelhető „hanganyagba” is, de a könyv, az olvasás javára döntöttem. Amilyen nagy volt a várakozás, olyan nagy volt a kiábrándulásom. A rézpál foglalkozású (P.N.L.) Réz Pállal készült beszélgetőkönyv első ötven oldalából ugyanis valami olyasmi jött le, hogy egy igen nyegle, öntelt, gőgös ember válaszolgat itt a kérdésekre. Egy megmondóember, aki mindenütt ott volt és mindenkinek megmondta. Ilyen típusokkal itt a környéken, a Székelyföldön is volt szerencsém találkozgatni, és ha csak lehetett, finoman oldalazva menekültem ki ezekből a helyzetekből. Kedvenc, gyakran visszatérő szavai: rém fura (hely vagy egyéb), imponált, agyrém stb. De nem is ezek a lényegesek, hanem hogy nem hittem el, vagy csak nagy-nagy kétkedéssel, amiket itt-ott mondott, például a 18. oldalon, a nagyváradi költőről, Horváth Imréről, akiről a „kommunista rendszer tudta, hogy ő a legjobb magyar író”.

Imre bácsi jó költő volt, de azért nem hiszem, hogy Szilágyi Domokosék idejében (hogy másokat ne mondjak) fenyegette volna a legjobb magyar íráság, még itt, nálunk sem. Aztán a 46. oldalon azt mondja, hogy diákként, egy hét alatt elolvasta Eminescu 20 kötetét. A 48. oldalon meg azt, hogy egyik tanára, Gáldi tanár úr leült, és addig

1 Réz Pál: *Bokáig pezsgőben* (hangos memoár). Budapest, 2015, Magvető.

fel nem állt, amíg meg nem tanult oroszul. Két hónap alatt. De talán nem is ez a kicsit nagyotmondó színezés, elrajzolás zavart leginkább, mert ha akarom, hiszem, ha nem, akkor nem, hanem a már említett nyeglesége, amit maga is elismer egyébként, pl.: „nekem a gettó fölszabadulás volt. Azt csináltam, amit akartam, láttam, hogy milyen az élet. Nagyon nyegle, amit mondok, de ez a valóság” (37. o.), és az, ahogy kihozza magát minden helyzetből, és mindenki marha, ő meg a tuti. Úgy néz ki még a 80. oldal környékén is, hogy mindenki hozzá megy fel, vagy hozzá fordul tanácsért az irodalomban, mint egy pater familiashoz, és mindez már 19-20 éves korában! Zelk Zoltán tőle kérdi, hogy „mondd csak, vers ez?” (87. o.) ; Csurka nem tudja, hogy mit jelent az a szó, hogy „irreverzibilis” (88. o.), ő kell megmondja neki; Juhász Ferencről pedig úgy beszél, mint aki akkor még „nem volt ellenszenves”; Illyés pedig nagy költő (125. o.) stb. A 136. oldalhoz érve aztán, Kosztolányiról meg a feleségéről sztorizgatva, picit elgondolkodtam, hogy ej-ej, vajon mit szólnának ehhez a feministák. Amit akarnának, természetesen. Nos, nagyjából eddig jutottam, vagy még eddig sem, és letettem a könyvet, mint olyat (a sok ilyen között), amit nem valószínű, hogy még tovább is fogok olvasni. Aztán eltelt néhány hónap, el a nyár is, és megint a kezembe került.

Úgy látszik, ha el kell olvasni valamit, akkor azt az ember úgysem tudja elkerülni. És ez a könyv ilyen volt. Hiába tettem le, mert megint kézbe vettem, újra beleolvastam, és valahogy benne ragadtam, belefeledkeztem. Szerettem az ötvenes évek ma már paródiának ható, de akkor hőttemolyan írt verseit, és szerettem a remek íróportrékat, amelyeket megrajzol néhány kortársáról. Szubjektív portrék, persze, de hát ez nem érdekelt (milyenek is legyenek!), mert élvezetesek, finoman árnyaltak. Szinte egy-egy szóval leírja már egy-egy portré elején a személyt, az írókollégát, amit bővebben kifejt majd később. Karinthy Frigyes a „legjobb modorú”; Kassák „nagyképű”; Kosztolányi „a legkisebb félmondatban is komponál”; Nagy Lajos „klausztrófóbiás volt”; Tersánszky a „legelragadóbb ember, akit én életemben láttam”, „övele inni kellett”; Tamási „a legelegánsabb emberek egyike, minden osztályelmélet cáfolata”, verseket is írt (ezt nem tudtam!), és „fejben írta a dolgait, séta közben”; Jékely „bűbájos ember, korszerűtlen

figura”, „Nem érdekelt semmi más, csak a költészet és a nők”; Szép Ernő „nagy dandy”; Füst Milán „egy óriási hisztrió” volt; Déry „kellemetlennek akart látszani. Elhatározta, hogy ő egy kellemetlen ember, mert egy nagy író az kellemetlen ember”; Örkény nagy viccmester volt; Karinthy Ferenc mindig isteni telefonvicceket csinált; Weöres „egy Próteusz volt, hol ilyen volt, hol olyan volt, mint ahogy a legtöbb ember, pláne költő”, „Sanyi egy megvalósult csoda volt”; Ottlik „rendkívül elegáns ember volt” stb. De igazából a könyv utolsó harmadában szerettem meg a kötetet és ennek beszélőjét; nagyjából a 240. oldaltól lett számomra nagyon rokonszenves mind a mű, mind Réz Pál, aki hirtelen levedli a nyegle, gőgös rézpálságot, és egyszerű, esendő emberré válik, így egyszerre megrázó és felemelő lesz a mű, és nagyon kedves, nagyon szerethető, szeretetreméltó maga a „hős”. Egy olyan ember áll itt már előttünk, aki levetkőzte ezt az „intellektuális gőgöt”, „a kiválóak, az elit nagyképűségét”, akinek a legnagyobb ügy az életében a feleségével való házassága volt, aki őszintén, keserűen (és talán helyenként túlzóan, önkorbácsolóan) beszél a saját, „(f)ércnél maradandóbb” munkásságáról, a gyávaságáról, a halálról mint közelgő ismeretlenről, és arról, hogy talán nem is volt jó apa, hogy a vérségi dolgok nem érdekelték, a „nevetséges kisemberségéről”, határozatlanságáról, irányítható voltáról stb. És aki saját szerepét abban látja, hogy összehozott embereket, megismerte az irodalom, az alkotás működésének technikáját, azt, hogy hogyan lesz az életből irodalom. *(Fekete Vince)*

„SAVANYÚ, NAGY KÉPE VOLT, MINT EGY ECETBE MÁRTOTT LEPEDŐ”

Egy időben valósággal vadásztam az olyan hasonlatokra, mint ami a címben is szerepel. Utolérhetetlen atmoszféra-teremtő erejük van, nem beszélve arról, hogy semmi se tudja úgy kizökkenteni az olvasót a kényelmes megszokásból, mint a nyelvnek ezek a látszólag össze nem illő elemei. „Ecetbe mártott lepedő...” Hogy a fenébe kerül az ecetbe épp a lepedő? Egy oxymoron-bokor se semmi – „Ólmos pehely, fagyos láng, tiszta füst, / Virrasztó álom, sorvasztó öröm: / Ilyen szerelmem” – mondja például Shakespeare –, csakhogy itt a negyedik-ötödik

oxymoron már-már elveszti az erejét, sehol semmi meglepetés, az olvasó szinte belefásul az előre megsejtett újabb oxymoronba. Bezzeg a prózai szövegben milyen erős tud lenni egy jól elhelyezett, Hunyady Sándor-féle hasonlat! (Íme néhány példa ilyen hasonlatra Mészöly Miklós *A kitelepítő-osztagnál* című hidegjelős prózájából: „A kertkapunál ismerkedtek össze, mint gömbvillám a tikkadt tarlófűvel”; „A Miláéhoz hasonló fehérségben a dús hónaljbozont is úgy hat, mint a hósüppedésből kitavaszkodó fűcsomó”; „A stáb biztonsági részlegénél tűnt fel időnként, mint egy fitymaszűkületes bajadér”; „S mint a balta, azonnal elaludtam, számban a kamaszos szép mellével, mintha még mindig szomjas volnék”; „meztelen volt, mint a fűbe gázolt tanknyomok kőkemény agyaghurkái”; „a legmegfelelőbb hasonlatok csak úgy egyszerűen kiperegtek belőle, mint a töltényhüvely”...)

„Hunyady hasonlatainak már egész »irodalma« van” – mondja az *Álmatlan éjjel*² című Hunyady-kötet bevezetőjében Vécsei Irén. Útleírások, irodalom- és színházkritikák, író- és művészportrék szerepelnek ebben a kötetben, ezúttal nem az író, hanem „csak” az újságíró Hunyady tollából. De mennyi, „idézet-gyűjteménybe” való meglepetés lépten-nyomon ezekben az irodalmi „melléktermékekben” is (persze, ha figyelembe vesszük, hogy Hunyady mindig is újságírónak tartotta magát, még írói sikereinek csúcán is, ezek a „meglepetések” nem is olyan meglepőek). S itt nemcsak a fent említett, Hunyady-féle bivaly-erős hasonlatokra gondolok, hanem az újságírói tömörítések olyan remekeire is, mint például az izmusokról, a Karinthy Frigyesről vagy a „művelt Nyugatról” rajzolt portrék: „Odavagyok, émelygek attól a körmönfont, beteg, talaj nélküli stílusmodortól, amely napjainkban tenyészik a különböző »izmus«-ok svindlerjeinek jóvoltából, és amely a maga nemében ugyanolyan vérlázító, mint a vaskapalos, vén salakbakterek iskolai dolgozatai”; „Sok magyar író ismerek személyesen. Sokat igen nagyra becsülök közülük. De mintha valamennyinek érezném a korlátját, amin túl nem fog soha kiönteni. Karinthy Frigyesnél el sem tudok képzelni ilyen határt. Valami meglepetést sejtet benne. Az isten tudja, miért. Talán a kedélye, a fizikuma, a szeszélye, a nyugtalansága teszi, hogy fogadni mernék rá a Derbyben” (215. o.);

„Nehéz dolga lenne annak a művésznek, akit megbíznának vele, hogy szobor alakjában fejezze ki a művelt Nyugatot. Törhetné a fejét, hogyan adjon elég ragyogást és dicsőséget a figurájának. A Kelettel nem lenne annyi baj. Mindössze egy olyan bálványt kellene építeni, amelyik mosolyog azon a másik szobron” (386. o.). S ha még azt is hozzáteszem, hogy amikor ezeket írta, Hunyady még itthon, Erdélyben újságíróskodott, szinte kedvem kerekedik fölcsapni újságírónak valamelyik job-bacska erdélyi napilapnál-portálnál. Hírfejeket, képaláírásokat, „hedlájnokat”, majd (hosszabb-rövidebb ideig tartó inaskodás után) „komoly” dolgokat is írni – ez aztán az íróiskola! Állítólag. (*Lövétei Lászlár László*)

A TÖRTÉNELEM ÚTVESZTŐI

Egyfajta alternatív történelem-tankönyvként is olvasható Szilágyi Aladár nagyváradi riporter, publicista, író könyve³. A Szacsvey Akadémia és a Kós Károly Akadémia közös szervezésében éveken át tartó előadássorozat keretében neves történészek, a magyar történelem egy-egy korszakának szakavatott tudorai tartottak előadásokat különböző erdélyi városokban. Szilágyi Aladárnak az előadások után velük készített interjúiból áll össze a könyv.

A tizenhét történettudóssal készült beszélgetések több mint ezer évet fogják át a magyar történelemnek, Géza nagyfejedelemtől és Szent István királytól kezdődően, a magyarországi Anjou-kon majd Zsigmond királyon és később a Habsburgokon át (érintve az Erdélyi Fejedelemség kérdését is), el a XIX. és XX. század történelmi kataklizmáiig, történelmi sorsfordulóiig, amelyek érezhetően kihatással vannak jelenünkre is. Az utolsó fejezetnek, a kötetet lezáró beszélgetésnek már Magyarországnak és Romániának az Európai Unióban való beilleszkedése, szerepvállalása a témája.

Mindig fennáll a veszély, hogy a történelem iránt érdeklődők saját jelenük értékrendszerét akarják belemagyarázni elmúlt korszakokba, a jelen gondolkodásmódja mentén próbálják értelmezni régmúlt események mozgatórugóit. Néha politikai szándékosság, néha csak az

3 Szilágyi Aladár: *A számon tartott ország. Kényszerek és lehetőségek a magyar történelemben*. Nagyvárad, 2016, Holnap Kulturális Egyesület.

empátia hiánya ennek az oka. Szilágyi Aladár könyvének egyik erénye, hogy ezek a beszélgetések sokszor történelmi tévhiteket oszlatnak el. Például, hogy a középkori állam egészen mást jelentett a maga korában, mint amit értettek az állam fogalmán a XIX. és XX. században vagy ma. A kora középkorban egy királyi dinasztia, mint központi mag, meghatározó szerepet játszhatott egy nép kialakulásában is, sokkal fontosabb volt az egyes személyeknek, hogy melyik királynak az alattvalói, vagy hogy milyen valláshoz tartoznak, mint az, hogy milyen népcsoport tagjai. Az újabb területfoglalásokat is sokszor csak egy bizonyos uralkodó vagy uralkodói család hatalmi ambíciói motiválták. A nemzet fogalma a mai értelemben csak évszázadokkal később jelent meg.

Még sok érdekes, eddig kevésbé ismert dologról esik szó a könyvben, kezdve onnan, hogyan próbálta meg Szent László királyunk megszerezni az „új angolok” földjét (akik Hódító Vilmos angliai honfoglalása után a Balkánra menekült angolszászok voltak), egészen a Horthy-féle delegációnak a Sztálin-rezsimmel folytatott tárgyalásáig Magyarországnak a II. világháborúból való sikertelen kiugrása idején.

A történelemben mintha kevesebb lenne a szabadon eltervezett és diadalmasan véghezvitt tettek sora, sokkal több példa szól a kényszer- vagy csapdahelyzetek sikeres vagy kevésbé sikeres kezeléséről. (*Molnár Vilmos*)

Ábrám Zoltán

HARMINC ÉVE ALAKULT A COMMUNITAS KÖR

Harminc évvel ezelőtt, a diktatúra legsötétebb éveiben jött létre Marosvásárhelyen az orvostanhallgatók Communitas köre. Megalakulásának tizedik évfordulóján a köri tevékenységet bemutató kiadvány, emlékkönyv jelent meg. Három évtized távlatában a megalakulás körülményeit és a működés hátterét vizsgáljuk, igyekezőn megválaszolni a kérdést: az állambiztonsági szervek hogyan túrték meg a fennmaradását?

A COMMUNITAS KÖR MEGALAKULÁSA

Ha tájainkon valaki kiejti a Communitas szót, akkor ő maga és más is bizonyára a kilencvenes évek végén létrejött Communitas Alapítványra gondol, amely részben az erdélyi magyarság „pénzosztója”. A közvélemény előtt ez ismert, hiszen különböző rendezvényekkel kapcsolatosan és a sajtóban is gyakori az utalás arra, hogy „támogatta a Communitas Alapítvány”. Mára a Communitas név egészen közismert, sokat hangoztatott lett az erdélyi magyarság körében. De az eredeti Communitas egészen más. Igaz, létrejöttékor nem védettük le a nevét, ilyesmi meg sem fordult, meg sem fordulhatott a gondolatainkban.

Az egykori irodalmi jellegű önképzőkör, a Communitas kör megalakulásának a körülményeit az emlékfüzet rögzítette: „1986. november 6-án a *Gînduri Studentești* diákfolyóirat gyűlésén megszületett a javaslat: létesítsünk irodalmi jellegű önképzőkört, melynek célja és feltétlen haszna az egyetemisták általános műveltségi színvonalának az emelése. Hosszas tanácskozás után az alábbiakban állapodtunk meg: 1. A diáklap egésze alatt megalakul az irodalmi kör, amely kéthetente tart összejevetelt a fiúbentlakás tanulószobájában vagy a szerkesztőségben. 2. A kör összejevetelein a hazai értelmiség ismert képviselői köréből meghívott vendégek vesznek részt, akik előre megadott témáról értekeznek. 3. A részvevő diákok tehetségük szerint igyekeznek felké-

szülni a köri találkozókra, hogy kérdéseket, megjegyzéseket, sajátos gondokat vethessenek fel. 4. Az irodalmi kör alapot nyújt mindazoknak, akik a diáklap szerkesztésében részt vállalnának.” A dokumentum alján három név szerepel jól olvashatóan, még a keresztnév is kiírva: Ábrám Zoltán, Pávai Zoltán, Seres-Sturm Róbert.

Mindhárman egyetemisták voltunk, cselekedni vágyó, ám naiv fiatalok. Dávidok Góliáttal szemben, akit akkoriban Romániában úgy neveztek, hogy Szekuritáté. Leginkább „mi vittük vásárra a bőrünket”, a Communitas kör hivatalos alapítói és működtetői, de vállalásunkban mások is mellettünk álltak, vagy legalábbis „szorítottak nekünk”. Jelképes köszönet érte.

Érdeemes és szükségszerű az előzményekről, a háttérrel szólni. Bár akkoriban nem igazán tudatosult bennünk, megfelelő „előkészítés” és háterszág nélkül harminc év távlatában aligha mondhatnánk el, hogy a megalakuláskor rögzített tervek maradéktalanul megvalósultak. Az első két pont teljes mértékben, a másik kettő látszólag hézagosan. Nyilván, viharos vitákra mi nem számítottunk, esetleg őszinte megnyilvánulásokra vagy éppenséggel provokatív hozzászólásokra, kérdésekre. (Ma is jól emlékszem, hogy egy nálam fiatalabb orvostanhallgató teljes mértékben provokatív szerepkörben tetszelgett, de az előadókban mindig akadt elég bölcsesség szelíden kezelni a megnyilvánulásait. Az illető érvényesülési vágya szabad teret kapott a rendszerváltás után is: jól menő üzletember vált belőle Magyarországon.) Ellenben átláthatóságra törekedtünk, ami védő pajzsunk lehetett akkor, ha az állambiztonság bármiféle szervezkedés vádjával megvádol. Sőt, minden találkozáson jelenlétet vezettünk, mi magunk írtuk alá először, olvashatóan kiírva a vezetéknevet és a keresztnévet egyaránt. Akadtak olyanok, akik nem merték kézjegyükkel ellátni, de így is összegyűlt találkozóként átlagosan harminc-negyven aláírás az 50-60 résztvevő részéről. Igazolandó az egyéni vagy csoportos szervezkedésnél nehezebben legyőzhető „kollektív bűnösséget”.

A GÎNDURI STUDENTEȘTI DIÁKLAP

Ami a negyedik pontot illeti: harmadéves koromban hivatalosan a *Gînduri Studentești* diáklap szerkesztője és fotósa lettem. A 3/1985-ös lapszám tanúsága szerint az alábbiak munkálkodtak a megjelentetés körül: Andrei Cristian főszerkesztő, Pușcașiu Lucian főszerkesztő-he-

lyettes, Szabó József felelős szerkesztő, Andrei Cristina, Bunea Corina, Bodescu Virginia, Ábrám Zoltán, Dinu Angela, Ion Daniela, Zamfir Corina, fényképek: Ábrám Zoltán, grafika: Andrei Cristian. Arról foglaltam sincs, hogyan állt össze a fenti csapat, de egy dolgot kijelenthetek: akadtak köztünk ügyszerető emberek, akiknek a hozzáértésére és a munkájára volt szükség (a lap megjelentetésével ugyanis igazolni kellett az emberi jogok diadalát az orvosegyetemen is), továbbá olyanok is, akikre a rendszernek volt szüksége bizonyos előnyök kecsegtetése és biztosítása árán. Az előbbieik közé tartozott a főszerkesztő-grafikus, akiről velem együtt jelentett egy Radu fedőnevű személy. Radu akár Szabó Józsi, román tagozatra járó segesvári kollégánk is lehetett volna, de a jelentés arra utal, hogy nem ő volt. Amúgy nem emlékszem, hogy volt-e nézeteltérésünk valaha, sőt Józsi figyelt fel rám és karolt fel mint a magyar oldal megjelentetésének a felelőse. Ugyanis már az előző két lapszámban közöltem verset, illetve egy beszélgetést Salat Csaba nagyobb éves orvostanhallgatóval, az akkoriban még működő „Gyere te is – Vino și tu” turistakör vezetőjével.

Amúgy megvallom, hogy a szerkesztőségi tagok közül egyeseket nem is ismertem, szerkesztőségi gyűlésre nem emlékszem, a magyar nyelvű anyagokat csak leadtuk a szerkesztőségben, és sorsukra vártunk. A cenzúra természetesen működött, de mint bármely emberi tevékenység – korántsem tökéletesen. Így történt meg az, hogy az Illyés Kingával készült interjúm megjelentetését letiltották, mivel időközben a színésznő *Hantafű* című darabját néhány előadás után bemutathatlannak minősítették. Úgy tűnt, hogy még a színpadon életre keltett bohóc gondolatai is veszélyt hordoznak az akkoriban megdönthetetlennek tűnő rendszer számára. Ekkor az interjúban elhangzó gondolatokat összevágtam, a kérdéseket kihagytam, az írásnak *Monológ* címet adtam, és az azonosítás kedvéért a szöveg közé betettem a Kis herceg fényképét (a művésznő azelőtt nagy sikerrel játszott Saint-Exupéry művét). Az immár álcázott interjú a következő lapszámban megjelent, eredeti üzeneteit megtartva, olyan szövegrészekkel, hogy: „Odakinn csend és sötétség honol, idebenn erős fények lázonganak”; „Máskülönb minden színész megcsinálhatná a maga bohócát”; „Az én kicsi balekom rettentően szerencsétlen. Dührohamot kap, mert átejtik. Teljesen elgyávul, nincs véleménye – egy csomó negatívumot hordoz. Aztán az úszóleckénél ráébred arra, hogy ezen túl egyenes gerinccel

kell élnie. Csakis így találhat önmagára”; „Ma este nem lesz előadásom. Milyen furcsa!”; „Itt állok hát, másként nem tehetek!”.

Sajátos erdélyi magyar sors. Ezt vállaltuk fel Dávidokként a hatalmas Góliát ellen. Illyés Kinga is, én is. Más-más utakat járva, amelyek helyenként keresztezték egymást.

KEZDETEK, SZERVEZÉS, VISSZAEMLEKEZÉSEK

A diáklap megjelentetése körüli teendők kapcsán (írások, fényképek biztosítása) leginkább a főszerkesztővel tartottam a kapcsolatot. Rendes fiú volt, gondolkodó művészember. Nagy szerepet játszott abban, hogy a Communitas körnek hivatalos alapot és háttérrel találtunk. A már említett november 6-i diákfolyóirati gyűlés voltaképpen az ő meggyőzését követő megbeszélés volt néhány személy részvételével. Az már más kérdés, hogy román nyelven csupán egyetlen találkozóra került sor, a meghívott személyére nem emlékszem, de a témára igen: Mircea Eliade munkássága. Magyar nyelven viszont több mint három éven át kéthetente egymást követték a találkozók. Igényeinkből fakadtak. Sohasem intettek be, hogy vége! A bentlakó Pávai Zoli szobatársai segítségével biztosította az együttléthez szükséges szervezési háttérrel, amihez a szobájuk, valamint az akkoriban divatos megfelelő méretű tanulóterem kellett. A tervezett meghívottak és előadástémák jegyzékét, a programot közösen állítottuk össze, és alapító-szervező társaimmal együtt leosztottuk az egyes találkozókkal kapcsolatos teendőket, valamint az általános feladatokat.

Robira hárult a lista átadása az édesapjának, aki az egyetem pártvezetőségének tagjaként a pártbüro előtt jóváhagyatta azt, és – az amúgy teljesen eltérő nézeteket valló fia érintettsége miatt is – igyekezett védőszárnyai alá venni bennünket. Seres-Sturm Lajos (a címeiket az egész írásban mellőzöm) így vallott az emlékkönyvben: „A Communitas a város egyetlen irodalmi köre maradt, amelynek az engedélyezése nem ütközött nehézségbe. Az egyetem akkori pártszervei nem gördítettek akadályt a kör működésébe. Tudomásul vették, az egyetemi élet belső ügyeként kezelték.”

Valóban, látszólag zavartalanul működhattunk, de ehhez még egy érintett személy hozzáállása szükségeltetett. Péter Mihály volt akkoriban a fiúbentlakás felelőse, azaz a 3-as számú diáktotthon nevelési igazgatója. Vele még a megalakulás előtt személyesen egyeztettem

elképzeléseinket. Amúgy korábban is felkarolta azon szándékomat, hogy jöjjön létre fotólabor a fiúbentlakásban, ehhez üres szoba is adatott volna, de végül elálltam szándékomtól. Őt idézem: „A találkozókön gyakran olyanok is részt vettek, akik nem voltak egyetemi hallgatók, ami csak fokozta a bizalmatlanságot a Communitas kör iránt. Megindultak a feljelentések, és behívtak meghallgatásra. Megnyugtattam az aggodalmaskodókat. Zajlott tovább a bentlakási élet, és a Communitas kör eredményesen működött, kialakult a résztvevők törzsgárdája. Jellemző azoknak az éveknek a hangulatára, hogy több diák, akiket megkérdeztem, hogy miért nem jönnek el a kör előadásaira, őszintén bevallotta, hogy fél, hiszen mindig jelenléti ívet köröznek, s mit lehet tudni, mikor s ki veszi majd elő azokat. Az egyik előadás után a tanszéken keresett meg »Communitas-ügyben« az egyetemért felelős biztonsági tiszt, és részletesen érdeklődött a kör tevékenysége iránt. Sikerült megnyugtatom, mert nem kezelte rosszindulatúan az ügyet, de ezúttal úgy tűnt, hogy komolyabb feljelentésről lehetett szó. Azzal váltunk el, hogy a kör működését nem szüntetik meg, amennyiben vállalom a felelősséget azért, hogy ott állam- és nemzetellenes szó nem hangzik el, és nyilván ezután részt veszek minden összejövetelen. Ezt bátran és aggodalom nélkül vállaltam, mert tudtam, hogy ilyesmi fel sem merülhet, hiszen egymástól is féltünk, de különben sem ez volt a kör célja.”

„Visszaemlékszem, hogy sokszor állt a hallgatóság egy része elegendő szék hiányában. Nagy volt az érdeklődés, pedig kockázatosnak tűnt részt venni az összejöveteleken. Nem lehetett tudni, ki kit figyel, nem hívat-e egy elvtárs másnap” – idézem az egyik rendszeres résztvevő, Mester Ildikó szavait. Megköszönöm a bátraknak, hogy eljöttek, és külön azoknak, akik kiálltak a kör szellemisége mellett, akik „megnyugtatták az elvtársakat”. Még a párt és a szeku korifeusainak is megköszönöm, hogy engedékenyeknek bizonyultak, hagyták működni a kört és szabadon lélegezni annak szervezőit.

Az előzményeknél meg kell említenem még azt, hogy a Communitas körnek volt egy nulladik, előkészítő évfolyama is. Egy évvel korábban ugyanis mindenféle hírverés nélkül létrehoztunk egy 7-8 tagú csoportot, és néhány alkalommal Madaras Péternél találkoztunk, tematikus műveltségi beszélgetéseket folytattunk görög, római, sőt Európán kívüli kultúrákról is. Jól emlékszem, rám hárult a saját magam által

választott szerep, hogy az azték kultúrát ismertessem, aminek az adott időszerűséget, hogy 1986-ban Mexikó adott otthont a foci világbajnokságnak.

EMLEKFÜZET, PIROS-FEHÉR-ZÖLD KOMBINÁCIÓK

Amint e cikk megírásakor előveszem a fiókom mélyén féltve őrzött emlékfüzetet, és belelapozok, szinte előnt a hideg verejték. A nyolcvanas években használt keménykötésű fekete borítójú egyetemista füzet (ismertebb nevén: caiet studentesc) első oldala már megért volna annak idején egy jókora fenyítést, verést, sikkra helyezést. A fehér vonalas lapon ugyanis zöld kariókéval írtam: *Communitas kör*, kékkel: *a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet diákjainak*, pirossal pedig: *irodalmi köre*. Sőt, a kör két „tanévét” elválasztandó, külön fehér oldalon piros (1987/1988 II. évfolyam) és zöld (*Communitas kör*) betűk, saját kezem letagadhatatlan művei. Talán enyhítő körülmény, hogy ezt a hibát még egyszer nem követtem el.

Most arra gondolok, hogy tanítónő feleségem egyszer hatalmas szidást kapott az igazgatójától, mert a gyermekek énekkészségének fejlesztésére elkészített nótafáján a tucatszín között piros, fehér és zöld szalag is előfordult. (Feleségemet csak a *Communitas* működésének a második évében ismertem meg.) No meg arra, hogy akkoriban kerülni kellett a piros és a fehér virágok kombinációját, a levelek amúgy megváltoztathatatlan zöld színével társítva.

Bizonyára besárgult volna a szekus tiszt, ha valaha is kézbe veszi a *Communitas kör* emlékfüzetét. És végiglapozása közben egyre növekvő düh lett volna úrrá rajta, mert minden meghívottunk előadascímét zölddel, annak időpontját pirossal, tartalmát pedig kékkel vezettem be, nem minden esetben „ártatlan” fényképek témához választott társaságában. Például: régi Székelyvásárhely, szárhegyi Lázár-kastély, marosvécsi Kemény-kastély, nagyenyedi diákok emlékműve, vagy éppen egy úrasztalai fotó az alábbi képaláírással: Bensőséges templomi hangulat. Önmagában egyik fotó sem volt irredenta a felsoroltak közül, de azért korántsem a párt irányvonalát támasztotta alá. Ráadásul az egyik köri előadás (Bogáthy Zoltán: *Az emberi kapcsolatok pszichológiája*, 1987. május 25.) beszámolójához egy rácsos kórházi ágyban fekvő kislány fényképét mellékeltem, jól kivehető környezetében. Ugyanazon a marosvásárhelyi gyermekklinikán fényképeztem, ahol gyakorlatozni

járó csoporttársaimról, a beutaltak és a személyzet némelyikéről készített emlékfotóim miatt „megrovásban részesített” később Pocan őrnagy, egyetemi főszekusunk.

Ha a fentiek mégsem elég meggyőzőek, érdemes lett volna a magyarul is értő, akár magyar származású állambiztonságiaknak az emlékfüzet tartalmát is áttanulmányozniuk. Bár a rendszer megdöntésére sem mi, sem támogatóink, meghívottaink, diáktársaink nem törekedtünk, néhány kérdést azért mégiscsak feltehettek volna esetleges kétértelmű tartalmakról. Például: „A könyvek a korok néma tanítványai és beszédes mesterei, akik jó társaink a lámpafényben és az értelem világosságában: végigkísérnek minket, küzdő embereket, és a mi sorsunkat osztják” (Mészáros József); „Ne kérdezzétek, miért hallgatunk. A háterszág mi vagyunk. Kenyeret és szavakat küldünk előre” (Markó Béla); „Minden tél után az örök körben tavasz következik” (Kozma Béla); „Valahányszor enyhül a fagy, s a kizöldülő tundra fölött megjelennek a pillangók, tudják a csukcsok, hogy gondolatok azok, az elpusztított Jó elpusztíthatatlan szellemének színpompás hordozói. Ezért várják őket sóvárogva a nehéz, gonosz tél után” (Nemess László); „Valamely város szellemét akkor érthetjük meg igazán, ha közelebbi ösmeretségbe kerülünk történeteivel” (Spielmann Mihály). A Communitas kör első öt meghívottjának egy-egy gondolatát idéztem.

EMLEKKÖNYV, MEGHÍVOTTAK

Az eredeti Communitas-emlékfüzet összesen harmincnyolc találkozó krónikája 1986 novembere és 1989 májusa között. Művelődéstörténeti jelentőségét alátámasztja, hogy a meghívottak gondolatait, némely esetben verseit, novelláit tartalmazza, és általuk ismert személyiségek egykori vallomásai elevenednek meg. „Egy válságos korban létrehozott és folyamatosan működtetett egyetemista csoportosulásnak állít emléket, szellemi kisugárzása messze túlhaladja a maga határait” – olvasható a marosvásárhelyi orvostanhallgatók Communitas körének tizedik születésnapjára készült emlékkönyv előszavában. Az emlékkönyv az emlékfüzet anyagán kívül néhány egykori előadó és résztvevő visszaemlékezését, valamint újságcikkeket is tartalmaz, és röviden beszámol az 1990 novemberét követő újjáalakulás összesen tizennégy találkozásáról. Ha figyelembe vesszük, hogy 1989 őszén is sor került

négy előadásra, akkor összesen 56 értelmiségi találkozó volt megszervezve a *Communitas* kör égisze alatt. (*Communitas Emlékkönyv 1986–1996*. Szerkesztette: Ábrám Zoltán. Kiadja a Marosvásárhelyi Magyar Diákszövetség, 1996).

Az alakulásakor még el nem nevezett kör első, „történelmi” találkozására a szerkesztőség szűknek bizonyuló szobájában került sor 1986. november 24-én. Legelső meghívottunk, Mészáros József *Könyv és ember* címmel értekezett, majd válaszolt a kérdésekre. Egyébként ő a névadó, mivel két héttel később is megtisztelte körünket, és az alábbi szövegű cédulával oldotta meg névadó dilemmánkat: „A kör nevének javasolnám: Kommunitas – kis közösség, társaság –, gondolom, ez mindkét nyelven megfelelne!” Egyöntetűen elfogadtuk, és tapintatból *Communitas*nak írtuk.

Az egykori meghívottak közül egyre többen nincsenek az élők sorában. Méltósággal emlékezünk rájuk. És minden 1989 előtti meghívottnak, előadónak jelképesen megköszönjük, hogy erdélyi magyar értelmiségi felelősségük birtokában eleget tettek az egykori marosvásárhelyi orvostanhallgatók lelkes meghívásának. Név szerint említve mindnyájukat, akik előadásuk, jelenlétük által a *Communitas* vendégeinek a nagy családját alkotják: Mészáros József, Markó Béla, Kozma Béla, Nemess László, Spielmann Mihály, Béres András, Balogh András és Józsa T. István, Dósa Jenő, Oláh Tibor, Jakabffy Tamás, Bogáthy Zoltán, Éltető József, Tonk Sándor, Dóczy Tamás, Lázár László (Lazics), Csíky Boldizsár, Marosi Ildikó és Illyés Kinga, Györffi Kálmán, Gergely Géza, Marosi Barna, Szépréti Lilla és Molnár Dénes, Rostás Zoltán, Székely János, Tófalvi Zoltán együtt Barabás Lászlóval és Bálint Zsigmonddal, Ander Zoltán, Lászlóffy Aladár, Chereji Peris Teréz, Dávid Gyula, Olosz Katalin, Olosz Egon (Öcsi Bácsi), Gálfalvi György és Jánosházy György, Kincses Elemér, Cs. Gyimesi Éva, Mózes Attila, a Pávai István – Könczei Árpád – Kostyák Botond – Sinkó András – Fazakas János kvintett, Domokos Géza (1989. május 22., utolsó bejegyzés az emlékfüzetben). Milyen csodálatos társaság! Egy aranykorszakbeli jelképes vásárhelyi találkozó, vagy marosvécsi találkozó elképzelt résztvevőiként bizonyára nem vallottak volna szégyent!

A felsoroltak közül egyesek többször is a *Communitas* kör vendégei voltak. Markó Béla vezeti a statisztikát összesen négy jelenlétével: háromszor az „átkosban”, egyszer pedig a kör öt éves évfordulója

alkalmából 1991-ben a „Hogyan tovább erdélyi értelmiség?” témájú kerekasztal-beszélgetésen szerepelt. Nem véletlen, hogy a *Communitas Emlékkönyv* hátsó borítója az ő ajánlását tartalmazza: „Most éppen a jövőből szólok. Abból a jövőből, amely olyan amilyen, de az álmodozók, a kitartók, a maradók, a szervezők és szervezkedők nélkül ez sem lenne. Körükjük tartoznak a Communitas álmodozói is. Akkor, amikor még nem látszott az alagút vége – most vajon látszik-e igazán? –, irodalmi, művelődési, szellemi körökben körbeülni, szolgálatos szemek és fülek elől rejtteni a fényt és a hangot: kicsiny tettecske volt talán, de ebből nőtt ki mindaz, ami van. Nehezen kikunyerált termekben, fél-engedélyek és egész tiltások közepette kellett araszolgatni az alagút vége felé, miközben azt sem tudhattuk, van-e vége az alagútnak. Nem tudom, az akkori álmodozók álmodnak-e még ma is. De tisztelet nekik, fiatal fiúknak, lányoknak, orvostanhallgatóknak, akik nagyobbra láttak és többre törtek, mint amennyit az a kor meg akart engedni nekik. Szellemi szomszúság és közösségépítő akarat jellemezte a Communitast. Szervezői arra a kérdésre adtak választ: hogyan lehetünk együtt, amikor mások ezt nem akarják. Hogyan lehetünk együtt? Íme így! Így, ahogy a Communitas is együtt volt hajdanán itt Marosvásárhelyen.”

Az emlékfüzet tanúsága szerint régebbi meghívottakkal szervezett kerekasztal-beszélgetéssel ünnepeltük meg a kör fennállásának kétéves évfordulóját. Továbbá, az *Igaz Szó* szerkesztőit többször vendégül láttuk, jöttek külön-külön, de egyszer szerkesztőségként is. Hajdú Győző nélkül, azaz Hajdu Victort a telefonkönyvben hagyva. Sütő Andrást viszont nem hívhattuk meg, erre „jóindulatú” figyelmeztetést kaptunk. Rajta kívül még akadt olyan személy, akitől el kellett tekintenünk. Az „ügyeletes fülek” nagyon megorroltak azért, hogy a kolozsvári *Echinox* diáklap bölcsész-szerkesztőit egy meghívás erejéig felkaroltuk. Ugyanakkor Cs. Gyimesi Éva jelenléte bizonyult a legmozgalmasabbnak. Nemcsak azért, mert száznál többen vettünk részt az 1989. április 3-i körüli találkozón, elég sokan egyetemi berkeken kívülről, hanem azért is, mert utána – legalábbis engem – hosszasan és izzasztóan kikérdezgett a már említett főszekus elvtárs. Több témát is szóba hozott, ellenséges magatartásomat emlegette, de az emlékfüzetet nem kérte számon rajtam. Amúgy a disszidens meghívottunk, Cs. Gyimesi Éva Communitas körüli jelenlétekor az alábbi bejegyzést tettem az emlékfüzetbe: „Létköltészet a modern és a posztmodern

határán. Végre létrejött a mai találkozó! Cs. Gyimesi Éva, a kolozsvári bölcsészkar előadótanára Szilágyi Domokos költészetét méltatta hibátlan logikai építkezéssel, gondolati okfejtéssel. A kör osztatlan sikeréhez hozzájárult Nagy Zsuzsa VI. éves orvostanhallgató egyéni előadóműsora, aki a költő verseiből szavalt.”

A teljességhez tartozik, hogy a rendszerváltásig még négy Communitas-találkozóra került sor 1989 őszén, a negyedik idényben. Ekkor én már leállamvizsgáztam és állástalanul vártam a – „forradalommal” majdnem egybeeső – kihelyezést. Ilyen minőségemben már nem szerepeltem, nem szerepelhettem a szervezők között, és nem vezettem tovább az emlékfüzetet. Az egyik kör-i találkozónak viszont előadója lehettem. A kor szellemének, elvárásainak megfelelően így számolt be róla az Utunk: „November 6-án a *Tîrgu-Mureş-i Orvostudományi és Gyógyszerészeti Intézet Communitas* körében Ábrám Zoltán végzős orvostanhallgató tartott vetítettképes előadást *Kirándulás városunk környékére* címmel, ismertette a környékbeli építészeti és természeti szépségeket.” A korábbi két találkozón Illyés Kinga és Pávai István ezúttal egyedüli meghívottként és főszereplőként tisztelte meg jelenlétével másodszor a Communitast. Nem tudom, jelképes-e, isteni üzenettel bír-e, hogy a Communitas kör utolsó aranykorszakbeli találkozásán a MOGYI oktatója, az Orvostörténelmi Tanszék adjunktusa, későbbi tanártársam, Orbán János tartott előadást az orvosi etikáról. És 1989 decemberében győzedelmeskedett az erkölcs!

A SZEKURITÁÉ FIGYELMÉBEN

Szinte hihetetlen, hogy a Communitas kör az aranykorszak végéig „zavartalanul” működhetett. Legalábbis a kívülálló azt láthatta, hogy még az „osztatlan sikereket” követően sem oszlatta fel a Szekuritáté, mivel újra és újra rendszeresen összegyűltek a diákok és nem diákok tucatjai az éppen meghívott értelmiségi személyiséggel találkozni. Vajon miért? – kérdezem immár öszülő fejjel. Vajon minek köszönhettem, hogy néhány kihallgatáson és egyetlen ártatlan nyilatkozattételen, valamint egy írásos figyelmeztetésen kívül végül is nem ért semmilyen lényeges bántódás sem? De azért egyetlenegy rendhagyó negatív megkülönböztetés mégiscsak ért – mondanám évtizedek távlatában, immár viccesen, éspedig az, hogy a román állambiztonságnak köszönhettem, hogy a nászutamat kivételes módon a feleségem nélkül

töltöttem el 1989 nyarán. Ő repülővel a Moszkva–Leningrád útvonalon járt, engem viszont csak Kijev–Harkov–Zaporozsje irányába engedtek el, vonattal. Banu elvtárs és Pocan elvtárs így rendelkezett.

Amint lehetőség adódott rá, 2007-ben én is kértem a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanácstól, hogy megtekinthessem a megfigyelési dossziémat, amely a 002952-es számot kapta, az I/B ügyosztályhoz tartozott. A legelső rólam írt jelentés 1986. szeptember 30-i keltezésű, később, 1987. március 13-án 1251. számú „problémaként” jelölt meg a szeku. Ezt közvetlenül megelőzte egy lehallgatási jegyzőkönyv a szigorú megfigyelés alatt álló Markó Béla (Marian) otthonában. Ebben többek között az *Echinox* szerkesztői, szatmári származású írók, valamint Szócs Géza személye említettik meg mint beszédtema, ami a beszélgetésünket lehallgató „szolgálatos fül” és Grama Ioan kapitány érdeklődésére szolgált. További jelentéseket követően, 1988 szeptemberében a Pocan Ștefan őrnagy által előterjesztett, a szorosabb megfigyelésemre vonatkozó cselekvési tervezetet magasabb szinten jóváhagyták. A kiemelt figyelem okai, azaz a vádpontok: irodalmi érdeklődés és nacionalista tartalmú írások, kapcsolattartás az állambiztonsági szerv figyelmében álló személyekkel, ellenséges magatartás.

Az orvostanhallgató (esetleg orvos?) kollégáim részéről írt vagy „tollba mondott” jelentések összességében kedvező benyomást keltettek bennem. Többnyire olyan információkkal szolgáltak, amelyeket én magam sem tagadhattam volna: irodalmi köri és fotós tevékenység, versek megjelentetése, papi családból való származás, Magyarországra való repatriálás szándéka. Szóval, nem írtak olyan tudatosan valótlán vagy túlságosan belső körből származó terhelő bizonyítékokat, amiért több elmarasztalást kaphattam volna, mint amennyire amúgy is számítottam. Radu, Bota Virgil, Kovacs, Francisc, Lucian, Attila – ők voltak a besűgőim. Egyiküket azonosítottam. Mivel a fedőnevek megválasztásánál a szeku gyakorlata volt, hogy a kezdőbetűk megegyeztek az eredeti név kezdőbetűivel, ezért Bota Virgil minden bizonnyal azonos Bodescu Virginia személyével, aki már akkoriban gyanúsnak tűnt számomra. Cikkeket még írt a diáklapba, de a fényképezéshez nemigen értett, bár a fotókör tagjaként részt vett a foglalkozásokon. A sors iróniája, hogy besűgóm jelenleg azon a gyermekklinikán adjunktus, ahol annak idején a beutalt gyermekeket fényképeztem, és emiatt szekus megrovásban részesültem. Egyébként a magyar forrada-

lom hatvanadik évfordulója napján a Vártemplomban az alábbi ige hangzott el: „Hallottátok, hogy megmondatott: Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom néktek: Szeressétek ellenségeiteket.” (Máté 5, 43–44)

Az I/B ügyosztályt irányító Bordea Sabin őrnagy jóváhagyásával 1989. április 24-én írásbeli figyelmeztetésben részesültem, amit – további ellenséges magatartások elkerülését vállalva – alá is írtattak velem. A már ismertetett indokok mellett újabbak is megjelentek: a marosvásárhelyi orvostanhallgatók kihelyezésével kapcsolatos ellenséges kommentárok, valamint orvosi pszicho-szociológiai kérdőív kitöltésének a kezdeményezése diáktársak körében. Akkoriban naponta látogattam el a Borsos Tamás utcába (a sors iróniája, hogy közel két évtizede ebben az utcában lakom), és már akkor is a torkomban dobogott a szívem, amikor a titkárságtól üzentek, hogy mikor jelentkeznek.

A Communitas kör létrehozásával és működtetésével szinte párhuzamosan folyó megfigyelésem csupán egy írásbeli figyelmeztetéssel járt együtt. Ebben bizonyára szerepet játszott a Gondviselés, a nyílt működés felvállalása, a körültekintő előkészítés és szervezés, a „hőbörgeések” elkerülése, a szubjektív tényezők és gyámkodások. És a fentiekkel együtt a hatalom részéről mégiscsak megtört jóindulat, ami jelen esetben egy belterjesnek nyilvánított egyetemista csoportosulásnak kijárt. Kicsike ügyet képviseltünk. Szóval, elkerültem a mélyebb gyomrozást. Amiként a párttagságot is. Első év végén tanulmányi előmenetelem alapján fel akartak venni a pártba, de gondolkodási időt kértem. Eközben megtudhatták a származásom, és lemondtak rólam.

ITT ÁLLOK, MÁSKÉNT NEM TEHETEK!

Még egy rendkívül fontos tényezőt nem szabad kifelejtennem. Történetesen azt, hogy számomra éppen idejében megbukott a kommunizmus. Így hát sem újabb figyelmeztetésre, sem újabb kihallgatásra, sem esetleges munkahelyi hátrányokra nem kerülhetett már sor. Sőt, a Communitas körnek köszönhetem azt, hogy 1989 decemberében „helyzetbe kerültem”. A kör egykori meghívottai számon tartottak, és így lehettem ott a Maros megyei RMDSZ első, 19 tagot számláló Intéző Bizottságában. A hősi idők közvetlen szereplője lehettem, örömömre

szolgált, de hamar rájöttem: a politika nem nekem való foglalatosság. Így hát önszántamból hátraléptem.

Nem voltam hős, és szerencsére áldozat sem lettem. Nem kerültem börtönbe, mint mindkét nagyapám. Nem vált belőlem képmutató farizeus, egy egész életre megőriztem lelki békémet. A hatalom helyett a tiszta lelkiismeretet választottam. Csak azt tettem, és ma is azt teszem, amit egy értelmiségitől el lehetett, el lehet várni: felvenni a küzdelmet a legnagyobb ellenség, a közöny ellen. Tudatában lévén annak, hogy – még nehéz időben is – vetni kell ahhoz, hogy majd le lehessen aratni a termést. Mert mindennek helye és ideje van. És bízom abban, hogy a Communitas kör működtetése nem volt hiábavaló.

Itt állok, másként nem tehetek!

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Andorkó Attila – Kénos
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Antal Dénes – Csikmadaras
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Imre-Levente – Székely-
udvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajkó István – Csíkszentmárton
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Bara Béla – Csíkszereda
Baracsi Levente – Arad
Bárányi Ferenc – Temesvár
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvista
Bernád Ilona – Marosvásárhely

Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csikmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bocskay Vince – Szováta
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán László – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bojtor Attila – Gyulafehérvár
Bokor Katalin – Bukarest
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbáth Katalin – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsoma-
falva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borcsa Julianna – Csíkszereda
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Burus János Botond – Csíkszereda
Czellecz Jenő – Marosvásárhely
Czikó László – Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente – Kézdi-
vásárhely
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
köszvényes
Csíki Zoltán – Parajd

- Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdíszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Egyed József – Lövete
 Egri István – Kolozsvár
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gál Levente – Csikmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyaros
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely

Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Horber Pál – Nagyvárad
 Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth
 István – Kolozsvár
 Horváth Kovács Ádám – Marosvásá-
 sárhely
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 István Adrian – Székelyderzs
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
 hely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 János Bertalan – Csíkszereda
 János Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágyosomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőrös-
 patak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedei Mózes – Székelyudvarhely
 Kedves Béla – Gyimesközélpok
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Enikő – Kézdivásárhely
 Keresztes Péter és Kedves Emőke
 – Temesvár
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Kiss András – Nagyvárad

Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Komán Zsombor – Brassó
 Koncsag László – Gyulafehérvár
 Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kristó Boróka – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Anita – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyer-
 gyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 László György – Maroskeresztúr
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Lörentz Éva-Noémi – Brassó
 Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövete

- Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Dr. Mátyus Gyula – Székelyudvarhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Mészáros Ágoston – Kiskászon
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Miklós Tamás – Marosvásárhely
 Mikó Júlia – Brassó
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Molnár Lea – Csíkszereda
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Murányi-Matza Gyula – Nagyvárad
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Nagy József – Gyergyóremete
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Irén – Vulkán
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Dr. Panigay Róbert – Gyergyószent-
 miklós
 Papp Mihály – Gyergyóremete
 Papp Zoltán – Zilah
 Péntek János – Kolozsvár
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (6 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda
 Sebestyén Rita – Kézdiszentlélek
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Somogyi László – Bukarest
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda

- Szabó Andor – Bukarest
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna – Csíkszecső
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Noémi – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Katalin – Bukarest
 Szász Kinga – Kézdivásárhely
 Szász Lenke – Parajd
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Enlaka
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Levente – Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentannai Ágota – Bukarest
 Dr. Szentannai Dénes – Székely-
 udvarhely
 Dr. Szentés Ádám – Sepsiszentgyörgy
 Szilágyi Domokos – Marosvásárhely
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Dr. Szóts Dániel – Sepsiszentgyörgy
 Szöcs István – Szentegyháza
 Szöcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplak
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Bukarest
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tóth Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Vajda József – Csíkszereda
 Vántsa László – Marosvásárhely
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák János – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zonda Csaba – Csíkszereda
 Zöld János – Salamás
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Általános Iskola – Bélafalva
 Általános Iskola – Csomortán
 Általános Iskola – Csikmenaság
 Általános Iskola – Csíkrákos
 Általános Iskola – Dálnok

- Általános Iskola – Esztelnek
 Általános Iskola – Felsőrákos
 Általános Iskola – Futásfalva
 Általános Iskola – Gyergyószárhegy
 Általános Iskola – Gyergyóremete
 Általános Iskola – Imecsfalva
 Általános Iskola – Kézdiálbis
 Általános Iskola – Kézdiálmás
 Általános Iskola – Kézdikővár
 Általános Iskola – Közéapajta
 Általános Iskola – Málnás
 Általános Iskola – Nagygalambfalva
 Általános Iskola – Nyárádmagyarós
 Általános Iskola – Nyujtód
 Általános Iskola – Ozsdola
 Általános Iskola – Sepsibükszád
 Általános Iskola – Szentkatolna
 Általános Iskola – Torja
 Általános Iskola – Uzon
 Általános Iskola – Vargyas
 Általános Iskola – Zabola
 Általános Iskola – Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Baróti Szabó Dávid Líceum – Barót
 Benedek Elek Tanítóképző Líceum
 – Székelyudvarhely
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Cristo Consult Kft. – Csíkszereda
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy
 Kőrösi Csoma Sándor Líceum –
 Kovászna
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csikdánfalva
 Községi Könyvtár – Csikkozmas
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva

- Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközélpok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiopolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterszébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
- Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Orbán Balázs Általános Iskola – Székelyudvarhely
 Orbán Balázs Gimnázium – Székelykeresztúr
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Székelykeresztúr
 Polgármesteri Hivatal – Csíkdánfalva
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda(5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószárhegy
 Polgármesteri Hivatal – Illyefalva
 Polgármesteri Hivatal – Ozsdola
 Református Parókia – Angyalos
 Református Parókia – Árkos
 Református Parókia – Bikfalva
 Református Parókia – Erdőfüle
 Református Parókia – Felsőcsernáton
 Református Parókia – Ikafalva
 Református Parókia – Karatna
 Református Parókia – Kiskászon
 Református Parókia – Kézdimartonfalva
 Református Parókia – Kézdimárkosfalva
 Református Parókia – Kisbacon

- Református Parókia – Komolló
 Református Parókia – Lisznyó
 Református Parókia – Magyarher-
 mány
 Református Parókia – Nagybacon
 Református Parókia – Olasztelek
 Református Parókia – Oltszem
 Református Parókia – Orbaitelek
 Református Parókia – Páké
 Református Parókia – Papolc
 Református Parókia – Seps-
 magyaros
 Református Parókia – Székelyszáldobos
 Református Parókia – Szotyor
 Református Parókia – Szörce
 Református Parókia – Zabola
 Református Parókia – Zalán
 RMDSZ – Elnöki Kabinet – Maros-
 vásárhely
 Római Katolikus Plébánia – Alsótorja
 Római Katolikus Plébánia – Csík-
 delne
 Római Katolikus Plébánia – Kézdi-
 kővár
 Római Katolikus Plébánia – Majláth-
 falva
 Római Katolikus Plébánia – Ozsdola
 Római Katolikus Plébánia – Szent-
 ivánlaborfalva
 Római Katolikus Plébánia – Szent-
 katolna
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Simó Megsegítő Egyesület – Zetelaka
 Székely Károly Szakközépiskola –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Seps-
 szentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon –
 Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székely-
 udvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
 györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Árkos
 Unitárius Parókia – Firtosmartonos
 Unitárius Parókia – Homoródalmás
 Unitárius Parókia – Kálnok
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Unitárius Parókia – Sepsiszentkirály
 Unitárius Parókia – Vargyas
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen

- Birtalan Ferenc – Budapest
Dr. Botz Lajos – Pécs
Bodor Ádám – Budapest
Borbás János – Veszprém
Dr. Borboly István – Budapest
Bozó Zoltán – Szentes
Böjte-Petneházy Réka – Győr
Burján Pál – Pécs
Czakó Gábor – Budapest
Császár Zoltán – Budapest
Csender Levente – Üröm
Csontó Lajos – Pilisborosjenő
Dávid Ferenc – Szentes
Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla – Kemece
Dr. Dobos László – Budapest
Dobozi Eszter – Kecskemét
Dömötör Zoltán – Csömör
Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán – Veszprém
Fazekas Edit – Cegléd
Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
Fejér Istvánné – Szentes
Fekete Béláné – Budapest
Fekete Miklós – Szeged
Ferenz Ernő – Páty
Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
Dr. Ferencz Csaba – Budapest
Ferencz I. Szabolcs – Budapest
Dr. Fülekgyörgy – Budapest
Fürjesi Csaba – Budapest
Dr. Gál József – Budapest
Gátay István – Devecser
Dr. Gottwald Péter – Győr
Guba Pál – Miskolc
György Tünde – Budapest
Hankó Zoltán – Kistarcsa
Hayek Ibolya – Budapest
Herman Levente – Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
Ilia Mihály – Szeged
Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
Jancsó Gyula – Dunapataj
Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
Kántor József – Baja
Kányádi Sándor – Budapest
Kádár Tibor – Veszprém
Karap Ágnes – Budapest
Keppel Gyula – Budapest
Keresztes Éva – Brassó
Király István – Mezőkovácsháza
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kósa Csaba – Budapest
Kósa Lajos – Debrecen
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császár
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Márkus Béla – Debrecen
Máriás József – Nyíregyháza
Márton Lajos – Érd
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miklós András – Keszthely
Dr. Milován Orsolya – Budapest
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh Zsolt – Budapest

Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla –
 Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaró-
 vár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Sokoray László – Pápa
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Dr. Szabó László – Pécs
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan –
 Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepesi Attila – Budapest
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Térey János – Budapest
 Dr. Terpitkó Mária – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest

Tornai József – Érde
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Jóbarát '92 Bt. – Budapest (4 db.
 egyéves előfizetés)
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Bu-
 dapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület –
 Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentes

Révai Miklós Gimnázium – Győr
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetem
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Bede Sándor – Bécs
 Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Nagy Pál – Montrouge
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza – Oshawa
 Gábor Zsófia – Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Molnár Attila – Frick

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Jordáky Béla – Källered
 Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
 – Tangagärde
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

Н11МД30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: Törökországi levelek	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Bözödi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenvedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczy István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláris</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Fokszíni szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeiből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében. Címünk: 530170 Csíkszereda,
Tudor Vladimirescu u. 5. Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

Folyóiratunk a következő könyvesüzletekben, illetve újságosstandokon vásárolható meg:

Romániában:

Corvina Könyvesház (Csíkszereda, Székelyudvarhely);
Gutenberg Books (Csíkszereda, Marosvásárhely); *KeleKönyvVár* (Csíkszereda);
Háromszék Press (Sepsiszentgyörgy); *Kubi Kft.* (Székelykeresztúr);
Charta (Sepsiszentgyörgy); *Árnika Libri* (Székelyudvarhely).

Magyarországon:

A Lapker Zrt. következő áruhelyein: *Ajka* (Szabadság tér 14.); *Békéscsaba* (Szent István tér 1.);
Budaörs (Nefelejcs u. 1–3.); *Budapest* (Campona, Auchan Soroksár, Déli pu. 1.,
Keleti pu., Népliget Volán pince, Budapest Sport Aréna, Petőfi S. u. 2., XIII. Hegedűs Gy. u. 24.,
V. Szabad Sajtó u., XIV. Rákosszalva park); *Cegléd* (Szabadság tér 1.); *Csongrád* (Fő u. 2–4.);
Debrecen (Cora, Kishatár u. 7, Plaza, Péterfia út 18., Füredi út 78., MÁV Állomás Indulási
oldal, MÁV Állomás Érkezési oldal); *Dombóvár* (Inmedió); *Dunakeszi* (Auchan);
Eger (Széchenyi u. 20., Kossuth út 5.); *Esztergom* (Simor J. u. 24.); *Fehérgyarmat* (Kossuth tér 3.);
Gyöngyös (Páter Kiss Szaléz út 1.); *Győr* (Hermann O. u., Vásárcsarnok); *Hajdúböszörmény*
(Kálvin tér 3.); *Hatvan* (Horváth M. út 5.); *Hódmezővásárhely* (Andrássy út 10–12.);
Jászberény (Lehel Vezér tér 31.); *Kaposvár* (Plaza, Ady E. u. 5.); *Kapuvár* (Fő tér 26.);
Kazincbarcika (Egressy u. 54.); *Kecskemét* (Petőfi S. u. 2., Nagykőrösi u.);
Kiskunhalas (Hősök tere); *Mezőkövesd* (Mátyás király u. 101.); *Miskolc* (Bajcsy-Zs. út 2–4.,
Szemere u. 2., Cora); *Mór* (Szent I. u. 7.); *Nagykanizsa* (Plaza, Fő u. 1.);
Nagykőrös (Szabadság tér 8.); *Nyírbátor* (Szabadság tér); *Nyíregyháza* (Dózsa Gy. út 5.,
Nyír-Plaza, Szegfű út 75.); *Pápa* (Fő tér); *Pécs* (Király u., Kossuth tér 1., Búza tér 1., Rákóczi út);
Salgótarján (Erzsébet tér, Centrum Áruház); *Sárospatak* (Rákóczi u. 29.); *Sopron* (Busz pu.,
Várkerület 8., Magyar u.); *Szarvas* (Szabadság út 35.); *Szeged* (Cora, Dugonits tér,
Kossuth sgt. 10–12., Ortutay u.); *Székesfehérvár* (Berényi u. 88., Auchan, Sarló u. 25/a.);
Szekszárd (Mártírok tere, Széchenyi út 11–13.); *Szentés* (Kossuth tér); *Szolnok* (Kossuth út 18.,
MÁV pu.); *Tata* (Volán pu., Május 1. u., Piac tér); *Tatabánya* (Ságvári E. u. 4, Győri u.,
MÁV pu.); *Tiszafüred* (Fő út 35.); *Törökbálint* (Cora); *Törökszentmiklós* (Kossuth út 18.);
Vác (Széchenyi u.); *Veszprém* (Kossuth L. u.); *Zalaegerszeg* (Plaza, Kossuth u. 32.).

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.
Lapunk Budapesten megvásárolható az *Írók Boltjában* és a *Líra és Lant* boltjaiban is.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

НІІМДЖО 0301

SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER AJÁNlja TAMÁSI ÁRON
ÁBEL AZ ORSZÁGBAN CÍMŰ KÖTETÉT

Kerekedj föl Szakállas Ábellel és félszemű kutyájával, Bolhával, Erdélyországot látni, nyájas olvasó! Már most figyelmeztetlek azonban, hogy Ábel más, mint a székely viccekből ismert *Made in Szeklerland* prototípus. Aki véres bicskázást, látványos verekedést, cifra káromkodást és felelőtlen nagyotmondást vár a részéről, az inkább forduljon vissza. Ábel szelíd, barátságos, békeszerető fiú, aki más nemzetiségű és vallású felebarátai iránt keresztényi toleranciát tanúsít. Erőssége a tisztánlátás, a gyors helyzetfelismerés, a világot derűs fénybe öltöztető humor. Bicskája helyett az esze villan, s jól tudja, hogy a túlerővel szemben az erőszak nem vezet célra. Ábel társaságában kettős utazáson vehetünk részt. Egy külsőn, mely során az országot megismerni akaró székely fiú szemén keresztül látjuk a két világháború közti, Romániához csatolt Erdély lehangelő társadalmi valóságát. A szegénységet, a kilátástalanságot, a jogfosztottságot. Közben találkozunk a román állam különféle rendű és rangú alkalmazottaival és a praxisát vonatokon gyakorló Garmada fogorvos úrral, a tanügyből elcsapott magyar tanítóval és a külvárosi, szegény ortodox zsidókkal, a bolsevik eszmét hirdető forradalmárral és az arisztokrata politikusokkal. S Blankával, az árvaházból kikerült fiatal lánnyal, akinek tündéri szépsége beragyogja környezetét, s kinek közelében Ábel megismeri a szerelem semmi máshoz nem hasonlítható édes gyötrelmét. E külső utazással párhuzamosan egy belső utazáson is részt vehetünk, a lélek ellentétes erőktől feszülő, zavaros világába alámerülve, ahol az eszteleniséggel szemben a józan ész, a háborúskodással szemben a békesség, az idegengyűlölettel szemben a türelmesség értékei állnak, hogy ezekkel felvértezve eszes és szelíd Ábeleként felülkerekedhessünk a bennünk lapuló, gyilkos Káinokon.

www.szekelykonyvtar.ro

facebook.com/szekelykonyvtar